

151631

TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARININ

İŞ İLİŞKİLERİ VE SORUNLARI

Nuray GÖKÇEK KARACA

Doktora Tezi

Eskişehir-2000

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARININ İŞ İLİŞKİLERİ VE SORUNLARI

Nuray GÖKÇEK KARACA

DOKTORA TEZİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ö. Zühtü ALTAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2000

DOKTORA TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARININ İŞ İLİŞKİLERİ VE SORUNLARI

Nuray GÖKÇEK KARACA

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2000

Danışman: Prof. Dr. Ö. Zühtü ALTAN

Basım işletmelerinin bünyesi içerisinde ek bir faaliyet türü olarak ortaya çıkan gazetecilik, ilan ve reklam gelirlerinin artması sonucunda basın işletmelerinin bağımsız işletmeler olarak ortaya çıkması ile birlikte, profesyonel bir meslek haline gelmiştir.

Ülkemizde basın çalışanları (gazeteciler) açısından ilk kanuni düzenlemelerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmaya başlandığı görülmektedir. Ancak doğrudan basın çalışanlarına yönelik kanuni düzenleme gereksiniminin ortaya çıkması, gazetecilik mesleğinin profesyonel bir meslek haline geldiği 1950'li yıllara rastlamaktadır. Yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullara uygun olarak, basın çalışanlarının özel olarak korunulması amacıyla 1953 yılında '5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun' adıyla çıkarılan ve kısaca "Basın İş Kanunu" adı verilen Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun yanında, 1961 Anayasası'na uygun olarak yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunlarıyla da basın çalışanlarına ileri düzeyde haklar sağlanmıştır.

Basın işletmelerinin hukuksal statüsüne bağlı olarak gazeteciler, çok farklı hukuki düzenlemelere tabiidirler. Bu durum, basın çalışanlarının sorunlarının hep gündemde kalmasına neden olmuştur. Günümüzde yaşanan küreselleşme ve tekelleşme gibi ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin, 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar süren

mücadelelerle basın çalışanları açısından elde edilen kazanımların 1980 sonrası kaybedilmesine neden olduğu görülmektedir. İş ilişkileri açısından gazetecilerin elde ettikleri kazanımları kaybetmelerine ilişkin olarak yaşadıkları sorunlar bugün daha çok; ücret, istihdam ve mesleki örgütlenme gibi konularda görülmektedir.

Bu çalışmada kısa bir tarihi gelişmeyi izleyerek önce basın çalışanlarının 1950-1980 seneleri arasında elde ettikleri hakları ve sorunları üzerinde derinlemesine durulmuş, daha sonra 1980'i izleyen yıllarda ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin gazetecilerin iş ilişkilerinde ortaya çıkardığı değişikliklere ve sorunlara değinilerek, bu sorunların giderilmesine ilişkin ortak çözüm önerilerine yer verilmiştir.

ABSTRACT

Journalism which has emerged to be a supplementary activity in printing companies has become a professional job together with the rise of independent companies of press and increasing advertisement incomes.

In Turkey, the first legal regulations for journalists have begun to rule in the times of Ottoman Empire. However, direct legal regulation about journalists was required in 1950s in which journalism had begun accepted as a professional job. As regard to economic, political and social conditions, "Labour Law of Press" became in force especially in 1953 with the aim of protecting journalists. With the Labour Law of Press and Laws No:274 and 275 based on 1961 Constitution, journalists have obtained many advanced rights.

Depending on legal status of press companies journalists are subject to many different legal regulations. This has constantly caused the problems of journalists to be kept on agenda. Furthermore, due to economic, political and social developments like globalization and monopolization, journalists have started to lose rights which was obtained through struggles from 1950s until 1980s. The rights of journalists which were lost have seen mostly in such areas like wage, employment and unionism about labour relations.

In this study, the rights and the problems of journalists were analysed with a historical background. In addition, it has been explained the problems and the effects which were arisen in the labour relations of journalists after 1980s, in view of economic, political and social developments and there are further suggestions regarding the solutions in this field.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Nuray GÖKÇEK KARACA'nın "Türkiye'de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları" başlıklı tezi **21 Şubat 2000** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Ö.Zühtü ALTAN

Üye : Prof.Dr.İhsan ERKUL

Üye : Prof.Dr.Nüvit GEREK

Üye : Prof.Dr.Abdurrahman AYHAN

Üye : Yrd.Doç.Dr.Ufuk AYDIN

Prof.Dr.Enver ÖZKALP
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BASIN SEKTÖRÜ VE BASIN ÇALIŞANLARI

1. BASIN VE BASIN SEKTÖRÜ KAVRAMLARI.....	3
1.1. Basın Kavramı.....	3
1.2. Basın Sektörü Kavramı.....	7
1.2.1. Tanımı.....	7
1.2.2. Özellikleri ve Diğer Sektörlere Göre Farklılıkları.....	8
1.2.3. Dünya'da ve Türkiye'de Basın Sektörünün Tarihsel Gelişimi.....	10
1.2.4. Türkiye'de Basın Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmeler.....	16
1.2.4.1. Kamu İşletmeleri	17
1.2.4.2. Özel İşletmeler	18
1.2.5. Basın Sektörünün Önemi	19
2. BASIN ÇALIŞANLARI KAVRAMI.....	20
2.1. Basın Çalışanları ve Basın Çalışanları	20
2.2. Tanımı.....	22
2.2.1. Genel Olarak	22
2.2.2. Ulusal Hukukumuz Bakımından Basın Çalışanları Kavramı	25
2.2.2.1. 5680 Sayılı Basın Kanunu'na Göre Basın Çalışanları	25

2.2.2.2. 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'a Göre Basın Çalışanları	27
2.2.2.3. Basın Kartları Yönetmeliği'ne Göre Basın Çalışanları	27
2.2.3. İş İlişkileri Bakımından Basın Çalışanları	30
2.2.3.1. 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'a Göre Basın Çalışanları	30
2.2.3.2. 818 Sayılı Borçlar Kanunu'na Göre Basın Çalışanları	40
2.2.3.3. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na ve TRT Kurumu Kanunu'na Göre Basın Çalışanları	41
2.2.4. Uygulama Bakımından	44
2.3. Mevzuattan Doğan Basın Çalışanları Kavramı Konusunda Ortaya Çıkan Durum.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE BU GELİŞİM İÇERSİNDE HUKUKİ DÜZENLEMELERİN SONUÇLARI

1. BASIN ÇALIŞANLARINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	50
1.1. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Yürürlüğü Girdiği Tarihe Kadar Olan Dönem	50
1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemi.....	51
1.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönemi	53
1.1.2.1. 1936'ya Kadar Olan Dönem	53
1.1.2.2. 1936-1952 Dönemi	56
1.2. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Yürürlüğü Girdiği Tarihten Günümüze Kadar Olan Dönem.....	59

1.2.1. 1960 İhtilali'ne Kadar Olan Dönem	60
1.2.1.1. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Ortaya Çıkış Nedenleri	60
1.2.1.1.1. Genel Olarak	60
1.2.1.1.2. Özel Olarak	65
1.2.1.2. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Özellikleri.....	70
1.2.2. 1960 İhtilali'nden 1980 İhtilali'ne Kadar Olan Dönem.....	72
1.2.2.1. 212 Sayılı Kanunun Yürürlüğe Girmesi.....	72
1.2.2.2. 1961 Anayasası ile 274 ve 275 Sayılı Kanunların Yürürlüğe Girmesi	73
1.2.2.2.1. 1961 Anayasası'nın Yürürlüğe Girmesi	73
1.2.2.2.2. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi	75
1.2.2.2.3. 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi	76
1.2.3. 1980 İhtilali ve Sonrası Dönemi	78
1.2.3.1. 1982 Anayasası'nın Yürürlüğe Girmesi.....	78
1.2.3.2. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi.....	79
1.2.3.3. 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi.....	80
2. HUKUKİ DÜZENLEMELERİN SONUÇLARI.....	81
2.1. Basın İş Kanunu'nun 1475 Sayılı İş Kanunu Karşısındaki Durumu	81
2.1.1. Genel Olarak	81
2.2.2. Basın İş Kanunu ile İş Kanunu Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar	84
2.2. Basın Çalışanları Üzerinde Etki Yaratın Diğer Kanunlar	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASIN SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELER VE BU GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. BASIN SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELER.....	89
1.1. Genel Olarak	89
1.1.1. Küreselleşme	89
1.1.1.1. Küreselleşme Kavramı	89
1.1.1.2. Küreselleşmenin Nedenleri ve Sonuçları	91
1.1.2. Teknolojik Gelişmeler	95
1.1.3. Tekelleşme	99
1.1.3.1. Tekelleşme Kavramı	99
1.1.3.1.1. Genel Olarak	99
1.1.3.1.2. Basın Sektörü Açısından	
Tekelleşme Kavramı	100
1.1.3.2. Basın Sektöründe Tekelleşmenin Nedenleri ve Gelişimi.....	101
1.1.3.2.1. Basın Sektöründe Tekelleşmenin Nedenleri	101
1.1.3.2.2. Basın Sektöründe Tekelleşmenin Gelişimi	103
1.1.3.3. Tekelleşmenin Basın Çalışanları Üzerindeki Etkileri	105
1.2. Türkiye'de Basın Sektöründe Yaşanan Gelişmeler	106
2. BASIN SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DE BASIN	
ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	116
2.1. Genel Olarak	116
2.2. İstihdam Bakımından	122
2.2.1. İstihdam Türleri.....	122
2.2.2. İstihdama İlişkin Sorunlar.....	124
2.3. Ücret Bakımından	130
2.3.1. Basın Çalışanları Ücretlerinin Belirlenmesi Yöntemleri	130
2.3.2. Basın Çalışanları Açısından Ücreti Etkileyen Faktörler	133

2.3.3. Basın Çalışanları Açısından Ücret Türleri.....	134
2.3.3.1. Genel Olarak	134
2.3.3.1.1. Asıl Ücret	134
2.3.3.1.2. Ücret Ekleri	135
2.3.3.2. Kanuni Olarak.....	138
2.3.3.2.1. Normal Çalışma Karşılığı Ücret	138
2.3.3.2.2. Sözleşme Dışı İşler İçin Ücret	139
2.3.3.2.3. Fazla Çalışma Karşılığı Ücret	139
2.3.3.2.4. Çalışma Karşılığı Olmayan Ücret	141
2.3.3.2.5. Asgari Ücret	141
2.3.4. Basın Çalışanlarının Ücret Sorunları.....	142
2.4. Mesleki Örgütlenme Bakımından	147
2.4.1. Mesleki Örgütlenmenin Ortaya Çıkışı ve Nedenleri.....	147
2.4.2. Mesleki Örgütlenme Türleri ve Yapısı.....	149
2.4.2.1. Zorunlu Örgütlenme.....	150
2.4.2.2. İhtiyari Örgütlenme.....	150
2.4.2.2.1. Dernekler	151
2.4.2.2.2. Sendikalar	151
2.4.2.3. Basının Kendi Kendini Denetlemek Amacıyla Örgütlenmesi.....	153
2.4.3. Mesleki Örgütlenme Sorunları	153
2.5. Basın Sektöründe Yaşanan Gelişmeler Sonucunda Ortaya Çıkan Sorunlara Yönelik Ortak Çözüm Önerileri	159
SONUÇ.....	173
KAYNAKÇA.....	179

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AÖF.	: Açık Öğretim Fakültesi
A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
B.	: Baskı
BANKSİS	: Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası
Basın-İş	: Türkiye Basın, Yayın, Grafik ve Ambalaj Sanayii İşçileri Sendikası
Bkz.	: Bakınız
BYGM	: Basın-Yayın Genel Müdürlüğü
BYYO.	: Basın Yayın Yüksek Okulu
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇGD	: Çağdaş Gazeteciler Derneği
E.	: Esas
FES	: Friedrich Ebert Stiftung
HD.	: Hukuk Dairesi
IFJ	: Uluslararası Gazeteciler Federasyonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPI	: Uluslararası Basın Enstitüsü
ISCO	: Mesleklerin Uluslar arası Standart Sınıflandırması
İ.İ.T.İ.A.	: İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi
İLAD	: İletişim Araştırmaları Derneği
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.H.F.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İ.Ü.İ.F.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
K.	: Karar
Kamu-İş	: Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası
Mahk.	: Mahkeme
MESS	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası

No:	: Numara
Petrol-İş	: Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası
R.G.	: Resmi Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.	: Tarih
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti
TGC	: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
TGS	: Türkiye Gazeteciler Sendikası
Türk Harb-İş	: Türkiye Harb Sanayii ve Yardımcı İşkolları İşçileri Sendikası
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSES	: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
UBA	: Ulusal Basın Ajansı
Ünv.	: Üniversite
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
Ya.	: Yayını veya Yayınları
Yarg.	: Yargıtay

GİRİŞ

Bu çalışmada esas itibariyle ülkemizde yazılı basının ortaya çıktığı 1800'lü yıllardan başlayarak, yazılı ve işitsel-görsel basın alanında yaşanan gelişmelerle birlikte tarihsel gelişim süreci içerisinde basın çalışanlarının iş ilişkileri ile bu ilişkilerden ve günümüzde yaşanan küreselleşme ve tekelleşme gibi ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerden doğan sorunları üzerinde durulmuş ve karşılaşılan bu sorunlara yönelik yapılması gereken düzenlemeler ile alınması gerekli diğer önlemlerin neler olması gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bunun için bu konu üç bölümde incelenmiştir.

Birinci bölümde ülkemizde gazetecilerin çalışma koşullarını ve tabi oldukları statüyü belirleyebilmek açısından öncelikle "Basın Sektörü ve Basın Çalışanları" başlığı altında, basın sektörüne ilişkin kavramlarla birlikte basın sektöründe faaliyette bulunan basın işletmelerinin ve dolayısıyla basın sektörünün diğer sektörlerden farklılıkları ve basın sektörünün önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yine aynı başlık altında, basın çalışanları kavramı konusunda yeknesaklık olmamasına bağlı olarak, ulusal ve uluslararası meslek örgütleri çerçevesinde basın çalışanı kavramı açıklanmaya çalışılarak, ülkemiz açısından basın işletmelerinin tabi olduğu hukuksal rejime bağlı olarak, farklı kanuni düzenlemeler açısından basın çalışanları incelenmiştir.

İkinci bölümde Türkiye'de basın çalışanlarına yönelik hukuki düzenlemelerin tarihsel gelişimi çerçevesinde, hukuksal düzenleme gereksiniminin nedenleri üzerinde durularak, yapılan hukuksal düzenlemelerin basın çalışanları açısından getirdiği kazanımlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yine bu çerçevede, basın çalışanlarına yönelik hukuksal düzenlemelerin beden ve fikir işçisi ayırımı yapmaksızın bütün işçileri koruma kapsamına alan genel İş Kanunu ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca basın çalışanlarına yönelik olmamakla birlikte, basın çalışanları yararına hükümler ihtiva eden hukuksal düzenlemelere değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, basın sektöründe yaşanan gelişmelerin, ülkemizde mevcut hukuksal düzenlemelerle birlikte istihdam, ücret ve mesleki örgütlenme bakımından basın çalışanları üzerindeki etkileri ve yarattığı sorunlar incelenerek, bu sorunlara yönelik getirilebilecek önlemler üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında da çalışmamızın birinci, ikinci ve üçüncü bölümünde değinilen ve ulaşılan sonuçlar ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BASIN SEKTÖRÜ VE BASIN ÇALIŞANLARI

1. BASIN VE BASIN SEKTÖRÜ KAVRAMI

1.1. Basın Kavramı

Basın sektörü kavramını iyi bir incelemeye tabi tutabilmek için, öncelikle basın kavramı ile birlikte buna benzer diğer kavramların açıklanması gerekmektedir.

Sözcük olarak "gazete¹, dergi² gibi belirli zamanlarda çıkan yayınların bütünü"³ anlamına gelen basının işlevsel ve araçsal olmak üzere⁴ literatürde birçok tanımına rastlamak mümkündür. Literatürde yapılan çeşitli tanımların ortak özellikleri dikkate alınarak belirtmek gerekirse, basını; "düşünceyi açıklama özgürlüğüne bağlı olarak haber verme⁵, etkileme⁶, eğitme, eğlendirme vb. amaçlarla haberlerin ve fikirlerin toplamı değerlendirildiği, bilgi ve görüşlerin kamuoyuna iletiildiği süreklilik gösteren"⁷

¹ Politika, ekonomi, kültür ve daha başka konularda haber ve bilgi vermek için yorumlu veya yorumsuz hergün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan basın türlerine denir. Bkz.: Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, Ankara, 1988, s.527.

² Siyaset, edebiyat, teknik gibi konuları inceleyen ve belirli aralıklarla çıkan haftalık, onbeş günlük ve aylık şeklindeki süreli yayınlara denir. Bkz.: Türk Dil Kurumu, s.360.

³ Türk Dil Kurumu, s.145. Bu tanıma göre sözcük anlamıyla basın; "basılıp satışı çıkarılan kitap, gazete gibi okunan veya radyo-televizyon aracılığıyla halka sunulan, duyurulan iletilen şey, neşriyat" olarak tanımlanan yayın faaliyetinin bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yayın tanımı için bkz.: Türk Dil Kurumu, s.1610.

⁴ Bu konuda bkz.: G. BOHERE (Çev. Nurhan SÜRAL), *Gazetecilik Mesleği*, İLO Ya., Ankara, 1986, s.1; Oya TOKGÖZ, "Gazetecilik Araştırmalarının Önemi", A.Ü.S.B.F. Dergisi, C.XXVII, S.4 (Aralık 1972), s.83-100.

⁵ Basının bir işlevi olarak haber verme; uluslararası, ulusal veya yerel düzeyde ve politika, ekonomi, sosyal, sanat, din, spor, bilim vs. tüm sektörlerde neler olduğunu ve nelerin olabileceğini duyurmaktır.

⁶ Basının bir işlevi olarak kamuoyunu etkileme; basının düşüncenin oluşmasına yardımcı olarak, haber vermekle kalmayıp haberleri açıklayıp yorumlayarak, haberi seçiş ve sunuş biçimi ile kamuoyu üzerinde güçlü bir etki kurması olarak ifade edilir.

⁷ Buradaki sürekliliği hergün değil, faaliyetin sürekliliği olarak anlamak gerekir.

yazılı ve işitsel-görsel araçlar” olarak ifade edebiliriz⁸. Bu anlamda basın ve çok kullanılan deyiimiyle medya sözcükleri arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu ifade içeriğinden basın kavramında şu üç önemli unsurun varlığından söz edebiliriz. Bunlar;

- i. Amaç Unsuru
- ii. İşlev Unsuru
- iii. Araç Unsuru'dur.

Bu unsurlardan ilki olan amaç unsuru, basın faaliyetlerinin belirli amaçlar için gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade eder. Basın kavramını tanımlarken belirtildiği gibi bu amaçlar kamuoyuna haber verme, kamuoyunu eğlendirme, etkileme ve eğitime vb. şeklinde ortaya çıkmaktadır. İşlev unsuru ise yukarıda ifade edilen amaçların gerçekleştirilebilmesi için basının haberlerin ve fikirlerin toplanıp değerlendirilmesi ve kamuoyuna iletilmesi gibi bazı hususları yerine getirmesi gerekliliğini ifade eder. Ayrıca basının belirtilen işlevlerini yerine getirirken, sahip olduğu hareket serbestisini düşünceyi açıklama özgürlüğünün tayin ettiğini işlev unsuru çerçevesinde düşünmek gerekir. Basın kavramını oluşturan unsurlardan üçüncüsü olan araç unsuru, basının gazete, dergi gibi yazılı ve radyo, televizyon gibi işitsel-görsel araçlar olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca gazete, dergi ve radyo-televizyon gibi aynı işlevleri yerine getiren, başka bir deyişle haberleri toplayıp değerlendiren, bilgi ve görüşlerini kamuoyuna aktaran haber ajansları da basın aracıdır⁹. Araç unsuru açısından basın kavramı dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Dar anlamda basın sadece gazete ve dergileri başka bir deyişle mevkuteleri¹⁰ kapsamakta¹¹, radyo-televizyon gibi işitsel-görsel basın araçlarını

⁸ İşlevsel ve araçsal olarak yapılan tanımların ortak özellikleri dikkate alınarak yapılan bu tanımın dışında basını siyasal rejimlere ve tarihsel aşamalara göre de tanımlamak mümkündür. Örneğin; Napolyon'a göre basın; "hükümetin sesi" iken, Lenin'e göre "ihtilalin en güçlü silahı", Atatürk'e göre ise, "milletin sesi"dir. Bu konuda bkz.: Cevat Fehmi BAŞKUT, *Gazetecilik Dersleri*, İ.Ü.İ.F. Gazetecilik Enstitüsü Ya.No:8, İstanbul, 1967, s.9-40.

⁹ TOKGÖZ, s.83-100; Bir basın işletmesinin haber ajansı olmaksızın sadece kendi araçlarıyla haberleri elde etmeye çalışması, işletme açısından çok maliyetli olabilmektedir. Bu bakımdan haber ajansının modern basının en önemli çarklarından biri olduğu da söylenilebilir. Bu konuda bkz.: Pierre DENOYER (Çev. Adnan CEMGİL), *Modern Basın*, Remzi Kitabevi, Kültür Serisi:29, İstanbul, 1963, s.31-32.

¹⁰ Mevkute sözlük anlamıyla, belli zaman aralıklarıyla çıkan başka bir deyişle süreli yayınlara denir. Bkz.: Türk Dil Kurumu, s.1017.

¹¹ M. Nuri İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, B.2, İstanbul, 1982, s.19.

kapsamamaktadır. Oysa ki yazılı basın araçlarıyla aynı işleve sahip olan ve yazılı basın araçları gibi gazeteciliğe kayan¹², işitsel-görsel basın araçlarının basın kavramının dışında tutulmaması gerekir¹³. Hatta bunun ötesinde gazete ve dergi dışında belirli zamanlarda basılıp, her çeşit haberi ve fikri topluma ulaştırılan tüm yayın ürünlerinin de basın kavramı içerisinde düşünülmesi gerektiğini iddia eden görüşler de mevcuttur¹⁴.

Basını dar ve geniş anlamıyla tanımlayan yaklaşımlar, diğer bir çok nedenle birlikte basın kavramı yerine başka kavramların kullanılmaya başlamasına neden olmuştur. Yazılı ve işitsel-görsel basın kavramlarının her ikisini birden kapsayabileceği düşünülen bu kavramlar;

- i. Kitle İletişimi ve
- ii. Medya'dır.

Basın yerine kullanılan kavramlardan ilki olan yaygın kullanımıyla kitle iletişimini tanımlamadan önce, iletişim kavramını açıklamamız gerekmektedir. İletişim; bilgi, düşünce ve tutumların ortak semboller sistemi aracılığı ile kişiler ve gruplar arasında değiş tokuş edildiği bir süreç olarak¹⁵ tanımlanabilir.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere iletişim, iletişimin şekline göre yüzyüze iletişim¹⁶ ve yüzyüze olmayan iletişim, taraflarına göre ise bireyler arası iletişim ve kitle iletişimi olmak üzere bir ayırımı tabi tutulabilir. Konumuz açısından; iletişimin şekline göre yapılan ayırımdan, yüzyüze olmayan iletişim bizi ilgilendirmektedir. Bu çeşit iletişimin özelliği haberi alanın aynı anda cevap verme olanağının bulunmamasıdır. Bu ayırım

¹² Oya TOKGÖZ, *Temel Gazetecilik*, A.Ü.S.B.F. Ya.No:476, Ankara, 1981, s.5.

¹³ Oya TOKGÖZ, "Çağımız Gazeteciliğinin Özellikleri", A.Ü.S.B.F. BYYO. Yılıhı, Ankara, 1973, s.269.

¹⁴ İNUĞUR, s.19; Bu çerçevede gazete ve dergilerde bilgisayar teknolojisinin yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamasına bağlı olarak elektronik basın kavramının da literatürde sıklıkla kullanılmaya başladığı görülmektedir. Bu konuda bkz.: TOKGÖZ, *Temel...*, s.322-323.

¹⁵ Kayıhan İÇEL, *Kitle Haberleşme Hukuku*, İ.Ü.H.F. Ya.No:540, İstanbul, 1977, s.5-6.

¹⁶ Yüzyüze iletişime, konuşmalar, toplantılar, demeçler, konferanslar, seminerler ve tartışma grupları örnek gösterilebilir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere yüzyüze iletişimin en önemli özelliği, haberi alanın aynı anda cevap verme olanağının bulunmasıdır.

şeklinde; gazete, dergi başka bir deyişle dar anlamda basın yazılı iletişime, radyo sesli iletişime, televizyon ise sesli ve görüntülü iletişime örnek oluştururlar¹⁷.

İletişimin taraflarına göre yapılan ayırımında ise konumuz açısından dilimize İngilizce "Mass Communication" deyiminin çevirisi olarak giren günümüzde basın yerine kullanılan kavramların başında gelen kitle iletişimi kavramı önem taşımaktadır. Kitle iletişimi; gazete, dergi vs. gibi yazılı kitle iletişim araçları ile radyo-televizyon, sinema filmleri, plaklar, ses bantları vs. gibi işitsel-görsel kitle iletişim araçları ile yapılan her türlü yayınları kapsayan bir kavram olarak ifade edilebilir¹⁸. Kitle iletişimini bireylerarası iletişimden ayıran en önemli özellik kitleye¹⁹ yönelik bir iletişim türü olmasıdır²⁰.

Günümüzde basın yerine kullanılan kavramlardan bir diğeri ise medyadır. Medya kelime olarak aslı latince olan ve tekil olarak ara, orta gibi anlamlara gelen "medium" kelimesinin çoğuludur. Medya da kitle iletişimi gibi yazılı ve işitsel-görsel basın ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak kitle iletişimine göre basın kavramını daha iyi ikame edebilmektedir. Zira kamuoyunda kabul gördüğü şekilde medya; yazılı, işitsel ve görsel basın araçlarıyla yapılan her türlü yayınları kapsayan bir kavram olarak ifade edilmektedir. Daha önce dilimize yerleşen ve yaygın olarak kullanılan "basın" kavramının yerine günümüzde kitle iletişimi kavramı ile medya kavramının kullanılmasının nedenlerinden biri belki de en önemlisi dilimizin 1980'lerden itibaren oldukça yoğun bir şekilde İngilizce'nin etkisi altında kalmasıdır. Dolayısıyla diğer

¹⁷ İÇEL, s.6.

¹⁸ Kitle iletişim araçlarını ayrıca "Sıcak" ve "Soğuk" kitle iletişim araçları şeklinde ikiye ayırarak inceleyebiliriz. Sıcak kitle iletişim araçları arasında gazete, dergi ve radyo sayılabilir. Soğuk kitle iletişim araçlarının başında televizyon gelir. Televizyon eksik bilgi verdiği için, yarım kalanın tamamlanması ve konunun yorumlanması bakımından ulaşılan kitlenin katılımına gereksinim duyulur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Güneş BERBEROĞLU, *Basın İşletmelerinin Organizasyon Yapıları ve Yönetim Şekilleri*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:34, Tezler Dizisi:4, İstanbul, 1991, s.22'den; Peter SANDMAN-R. David RUBİN ve David SACHMAN, *Media-An Introductory Analysis of American Mass Communications*, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1982, s.3; Marshall MGHULAN, *The Medium is the Message*, New York: Bantam Books, 1978.

¹⁹ Belirli bir mekanda buldukları varsayılan büyük sayıdaki insanların meydana getirdiği her çeşit topluluğa kitle denir.

²⁰ İÇEL, s.8.

alanlarda olduğu gibi basın sektöründe de bu etkinin doğal bir sonucu olarak İngilizce kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Bunun dışında yazılı ve işitsel-görsel basın yerine özellikle medya kavramının kullanılmasının bir diğer nedeni ise kullanım kolaylığı sağlamasıdır²¹. Böyle olmakla birlikte kitle iletişimi ve medya kavramlarının basın kavramını ne ölçüde karşılayıp karşılamadığının irdelenmesi gerekir. Her şeyden önce kitle iletişimi veya haberleşmesi kavramı, basın kavramına göre daha geniş kapsamlıdır. Günümüzde işitsel-görsel basın olarak işlevselliğini yitirmiş olan sinema filmleri, plaklar ve ses bantları gibi iletişim araçları, kitle iletişimi kavramının kapsamı içerisinde yer almakta²² ancak basın kavramının kapsamı içerisinde yer almamaktadır. Yapılan bu çalışma gazete ve dergi gibi yazılı basın ile radyo ve televizyon gibi işitsel-görsel basında çalışanlara yönelik olacağından, kitle iletişimi kavramı çalışmanın amacını aşacak nitelikte oldukça geniş kapsamlı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Basın kavramını kitle iletişimi kavramına göre daha iyi ikame edebilmesine rağmen medya kavramı İngilizce kökenli bir kelime olması nedeniyle yapılan bu çalışmada tercih edilmemiştir.

1.2. Basın Sektörü Kavramı

1.2.1. Tanımı

Bir ekonominin aynı ortak özellikler taşıyan alt bölümleri sektör olarak tanımlandığına²³ göre, öncelikle basın sektörünün bu tanımlama açısından, genel ekonomi içerisindeki yerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bir ekonominin çeşitli açılardan sektörlere

²¹ Mehmet SAĞNAK, *Medya-Politik*, Eti Ya., İstanbul, 1996, s.3.

²² Hatta reklamcılık ve halkla ilişkilerin de kitle iletişim araçlarının kapsamına girdiği belirtilmektedir. Bu konuda bkz.: TOKGÖZ, "Gazetecilik...", s.83-100.

²³ Halil SEYİDOĞLU, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Ya.No:4, Ankara, 1992, s.749; Müfit AKYÜZ-Nesrin ERTEL, *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Dünya Ya.No:42, B.2, İstanbul, 1989, s.307.

ayrılabilirdi düşünülecek olursa; basın sektörünün üretimin niteliği açısından²⁴ hizmet sektörü grubunda, girişimcinin niteliği açısından²⁵ hem kamu sektörü hem de özel sektör grubunda yer aldığı görülür. Yine sektör kavramının daha alt düzeydeki faaliyetleri ifade ettiği²⁶ gerçeğinden hareketle basın sektörünün hizmet sektörünün bir alt bölümü olduğunu söyleyebiliriz. Basın sektörünün basın ve sektör kavramının bir bileşkesi olarak bir tanımını vermek gerekirse, "haber ve fikir üretmek amacıyla faaliyette bulunan basın işletmelerinin oluşturduğu, hizmet sektörü grubunda yer alan ekonomik bir ünite" olarak ifade edebiliriz.

1.2.2. Özellikleri ve Diğer Sektörlere Göre Farklılıkları

Basın sektörünün özellikleri, sektörü oluşturan işletmelerin özellikleri açısından değerlendirilecektir. Her şeyden önce basın işletmeleri haber ve fikir üreten ekonomik kuruluşlardır. Ancak basın işletmeleri kamuoyu yaratma ve şekillendirmedeki önemli rolleri gereği toplumsal kuruluşlar²⁷ olarak da nitelendirilebilir²⁸. Zira basın sadece insanların davranışlarını etkileyen eğitici ve bilgilendirici rolüyle değil, kamu gereksinmelerini ve bu gereksinimleri karşılamak amacıyla alınan tedbirleri kamu yararına uygun bir biçimde kamuoyuna ve yöneticilere duyurmasıyla da genel yönetime yardımcı bir araç olarak kamu hizmeti yapmaktadır. Basının günümüzde çağdaş toplumların en etkili gücü haline gelmesi, kamuoyu yaratma ve etkileme konusunda demokratik yönetimlerin dayanağı olan kuvvetlerden biri olması, basın işletmelerinin toplumsal kuruluş olma özelliğini daha da ön plana çıkarmıştır. Bütün bu gelişmeler,

²⁴ Üretim niteliği açısından bir ekonomi; tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörü şeklinde klasik bir ayırımı tabi tutulmaktadır. Bkz.: SEYİDOĞLU, s.749.

²⁵ Girişimcinin niteliği açısından bir ekonomi özel sektör ve kamu sektörü olmak üzere ikili bir ayırımı tabi tutulmaktadır. Bkz.: SEYİDOĞLU, s.749.

²⁶ SEYİDOĞLU, s.749.

²⁷ Ekonomik kuruluşlar, kâr elde etmek için ekonomik mal ve hizmet üreten veya pazarlayan kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Toplumsal kuruluşlar ise, kâr amacından öte kamu hizmeti görmek amacıyla faaliyette bulunan kuruluşlardır. Bununla birlikte bazı işletmeler vardır ki kâr amacı yanında toplumsal amaçlar için de kurulmuş olabilir. Basın işletmeleri de ticari işletme kimliği ile birlikte düşünce üreten ve kamu hizmeti gören kuruluşlar olarak bu duruma örnek işletmelerden biridir. Bu konuda bkz.: IŞIK ÖZKAN, *Basın ve Basın İşletmeciliği*, Bilgehan İşletmecilik Ya., İzmir, 1989, s.7.

²⁸ BERBEROĞLU, s.24.

diğer işletmelerden farklı olarak basın işletmelerine dördüncü güç²⁹ olma özelliği kazandırmıştır. Günümüzde özellikle hükümetlerin yıkılmasında, kanunların yürürlüğe konulmasında ve kaldırılmasında ve kitleler üzerinde yarattığı etki³⁰ dikkate alınırsa, basının dördüncü güç olduğunu kabul etmek gerekir³¹.

Basın işletmeleri sahip oldukları özellikleri gereği genel olarak diğer işletmelerden ayrıldığı gibi, içinde bulunduğu hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden de ayrılır. Basın işletmeleri diğer hizmet işletmelerinden farklı olarak, hizmet fonksiyonunu, üretilen bir mal başka bir deyişle gazete ve dergi ile gerçekleştirmektedir³². Diğer işletmelerden farklı olarak basın işletmesi olan gazete ve dergi işletmelerinde³³ bir mal üretimi söz konusu olmasına rağmen, işletmeye özelliğini veren üretilen malın fiziki değeri değil, üründe yer alan haber ve fikirlerdir. Bu nedenledir ki yazılı basın sektöründe hizmetin gerçekleştirilebilmesi, üretimin yapılmasını zorunlu kılsa da, işletmeye özelliğini üründe yer alan haber ve fikirler verdiği için basın işletmeleri, haberleşme hizmeti sağlayan hizmet kuruluşlarıdır.

Basın sektörünü birbirine çok benzeyen ve karıştırılan basın sektörü ile de karıştırmamak gerekir. Farklı baskı sistemlerini ayrı ayrı ya da birlikte kullanarak standart tip ve belli hacimde olmayan, birbirinden farklı basılı mamullerin üretimini yapan basın sektöründe faaliyet gösteren ve sanayi sektörü grubunda yer alan basın işletmeleri³⁴, üretim faaliyetleri sonucunda oluşturulan ürünlerin fikir ve içerikleriyle ilgilenmezler. Yalnızca baskı işini üstlenirler. Baskı işini üstlenmelerinden dolayı yazılı

²⁹ Basının dördüncü güç olması ile yasama, yürütme ve yargı güçleri yanında dördüncü sırada yer alan bir güç olduğu kastedilmektedir. Basının dördüncü güç olması konusunda bkz.: <http://www.ankara.ilef.edu.tr>'den; İrfan ERDOĞAN, "Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği", 1999, s.1-8.

³⁰ Nermin ABADAN, *Halk Efkarı ve Mefhumu ve Tesir Sahaları*, A.Ü.S.B.F. Ya., Ankara, 1956, s.37-44.

³¹ Mehmet OLUÇ, "Türk Basınında İşletmecilik (Akademik Yaklaşım)", *İletişim Olayları ve Türk Basının Sorunları*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, Ankara, 1984, s.101.

³² Charles PERROW, *Complex Organizations, A Critical Essay*, New York, Random House, Inc., 1986, s.179.

³³ Mal üretimi sadece gazete ve dergi işletmesi için geçerlidir. Radyo ve televizyon işletmesi için bir mal üretimi söz konusu olmayıp, hizmetten yararlanan kişinin elinde hizmetin gerçekleştirilmesinden sonra maddi bir varlık yoktur.

³⁴ Basın işletmesine matbaa işletmesi de denilmektedir.

basın işletmelerinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürebilirler. Ancak yazılı basın işletmeleri, basın işletmeleri ile birlikte yaşamak zorundadır³⁵.

1.2.3. Dünya'da ve Türkiye'de Basın Sektörünün Tarihsel Gelişimi

İletişim gereksinimi, önce basını ortaya çıkarmış, uygarlığın gelişimine bağlı olarak yaşanan teknolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal ve kültürel gelişmeler ise basının bir sektör haline dönüşmesine neden olmuştur.

Başlangıçta Avrupa'da şehirlerin birbirinden uzak olması nedeniyle insanların birbirlerinden haberdar olma, başka yerlerde neler olup bittiğini öğrenme gereksinimlerine bağlı olarak ortaya çıkan basın, ticaretin gelişimi ile birlikte büyümüş ve gelişmiştir. Ancak, bu dönemde gazeteciler, doğrudan haber kaynağından elde ettikleri bilgiler ile değil, gezgincilerden elde ettikleri haberler ile basın faaliyetini kişisel olarak oluşturdukları bir kitapçık vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. XVIII. Yüzyılda Avrupa ve Amerika'da teknik, siyasal ve ekonomik alanlardaki değişimler nedeniyle bir çok kurumda olduğu gibi basında da önemli gelişme ve değişimler yaşanmış, bu gelişme ve değişimlere bağlı olarak basın bir sektör olarak genel ekonomi içerisindeki yerini alırken, yayınlanan gazetelerin ve dergilerin içerik ve organizasyonları da değişmiştir.

XVIII. Yüzyılda baskı teknolojisinde, ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan gelişmeler, haber toplama ve gazete dağıtımında kolaylıklar sağlamış, böylece başlangıçta geçici gezgincilerin haberlerine güvenmek zorunda olan ilk gazeteciler bizzat haber kaynağına ulaşma olanağına kavuşmuşlardır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Batı Avrupa ve Amerika'da gazetecilik, basın işlerinde ikinci bir meslek olurken, gazete de günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bu dönem basın sektörünün ortaya çıkışı açısından başlangıç olarak değerlendirilebilir. Zira her ne kadar basın

³⁵ Şevket EVLİYAGİL, Basın ve Basın İşletmeciliği Ders Notları, Ajanstürk Bilim Ya.No:4, Ankara, 1977, s.22-23.

işletmeleri, basın işletmeleri bünyesinde yapılan ikinci bir faaliyet türü de olsa, bu dönemde yavaş yavaş ticari kimliğe bürünmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde basının bir baskı grubu olarak hissedilmeye başlanması da, basının varlığını kabul ettirmesi olarak tarihsel gelişim açısından dönüm noktası olarak alınabilir. Siyasal iktidarların basın üzerindeki baskılarını arttırmaya başlamaları, gazete tirajlarındaki artışa bağlı olarak basının bir baskı grubu haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Zira, basın ilk yıllardan farklı olarak sayıları sınırlı sadece birkaç kişiye ulaşılan bir etkinlik olmaktan çıkmış, baskı teknolojisinde ve ulaşım alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak hem sayı olarak hem de ulaşılabilen kitle açısından büyümüştür. Bu gelişmeler bağlamında bir çok memlekette izin alınmaksızın gazete çıkarılmadığı ve hükümetlerin vergiler yolu ile baskıda bulunarak gazetelerin yayın yaşamlarını çeşitli şekillerde denetledikleri, sınırladıkları ya da yönlendirdikleri görülür³⁶. Bununla birlikte ekonomi içersinde etkinliği artmaya başlayan basının, 1789 Fransız Devrimi'nin yarattığı siyasal özgürlük ortamı ile siyasal otoriteye karşı elde ettiği siyasal güç, devletin uyguladığı müdahaleleri kaldırmasına neden olmuştur. Nitekim devletin 1789 Fransız Devrimi'nden önce uygulamaya koyduğu basın üzerindeki vergiler, bu Devrim ile sağlanan siyasal güç ile kaldırılmıştır.

1730'lu yıllardan itibaren İngiltere'de başlayan ve diğer Avrupa ülkelerine yayılan gazetelerin yavaş yavaş ilan ve reklam yayınlamaya başlamasıyla birlikte gelir kaynakları artmıştır. İlan ve reklamın etkisiyle basın alanında sermaye yoğunlaşması yaşanmış, böylece basın sektörü genel ekonomi içersinde güç kazanan diğer sektörler arasında yerini almıştır. Zira, ilan ve reklamın basın sektöründe sermaye artışına neden olması, daha önceleri basın işletmeleri bünyesinde ek bir faaliyet olarak yer alan basının ayrı bir işletme olarak, sadece basın faaliyeti göstermek amacıyla oluşumunu sağlamıştır. Sermaye artışıyla birlikte refah düzeyinin artması, okur-yazar oranının çoğalması, teknolojinin gazete yayınına kolaylaştırması gibi nedenlere bağlı olarak tirajın artması da bu oluşumda etkili olmuş ve basın işletmelerinin küçük işletme

³⁶ Editör Cengiz TEKİN, *İnsan İletişiminin Boyutları*, Anadolu Ün. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Ya.No:003, Eskişehir, 1988, s.28-29.

niteliğinden esaslı bir biçimde organizasyonu gerektiren büyük işletme niteliğine dönüşmesine neden olmuştur.

XIX. Yüzyılda ise basın, iletişimin en son tekniklerinden yararlanan ve hızla hedef kitlesine ulaşabilen bir sektör durumuna gelmiştir. Böylece basın XX. Yüzyıla dördüncü güç olan çağdaş basın sektörü olarak girmiştir.

Ülkemizin tarihinde yazılı basının ortaya çıkışı ile Batı arasında çok önemli farklılıklar vardır. Dünyada matbaacılığın ya da basının bir yan ürünü olarak oluşan gazetecilik, ülkemizde doğrudan doğruya ortaya çıkmıştır. Batıda yazılı basın, ticaretin gelişmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik iletişim gereksinimini karşılamak amacıyla doğmuş ve giderek gelişmiştir. Oysa yazılı basın faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın ortalarına doğru dağılma sürecine girmiş olan devletin kimliğini korumak amacıyla seçilen "Batılılaşma Yolu" doğrultusunda bizzat devlet eliyle başlatılmıştır. Başka bir deyişle Batı'dan farklı olarak ülkemiz tarihinde basın, devlet basını olarak doğmuştur³⁷.

Türkiye'de yazılı basının Batı ile karşılaştırıldığında çok uzun bir geçmişe sahip olmadığı görülür. Zira çağdaş anlamda Batıda yayımlanan ilk gazetenin tarihi XVII. Yüzyılın başlarına³⁸ kadar giderken, Türkiye'de ise ilk gazetenin 1831 yılında yayımlandığı söylenilebilir³⁹. Türkiye'de ilk gazetecilik, Osmanlı Hükümeti'nin yaptığı

³⁷ O. Murat GÜVENİR, *Kitle İletişim Sistemleri Açısından Batı'da ve Türkiye'de Gazeteciliğin Gelişim Evreleri*, Ankara, 1991, s.166.

³⁸ Batı'da ilk gazetenin 1605'de Anvers'de Fransızca ve Flamanca, 1609'da Strasbourg'da Almanca olarak yayımlandığı iddia edilmektedir. Bkz.: İNUĞUR, s.57.

³⁹ Türkiye'de radyo yayıncılığının başlangıcı açısından Batı ile çok fark olduğu söylenemez. Zira Batı ülkelerinde 1920'li yıllarda başlayan radyo yayıncılığının hemen ardındaki yıllarda Türkiye'de de radyo yayıncılığı başlamıştır. Buna karşın televizyon yayıncılığının Batı'ya göre, geç başladığı söylenilebilir. Batı'da televizyon yayıncılığı denemeleri 1800'lü yıllara kadar gittiği ve 1950'lerde yayıncılık kazandığı görülürken, Türkiye'de ilk yayın denemelerinin 1954'de yapıldığı bilinmektedir. Radyo ve televizyon yayıncılığı 1920'li ve 1950'li yıllara kadar gitse de, Türkiye'de radyo ve televizyon gazeteciliği özel radyo ve televizyonların kurulduğu 1990'lı yıllara kadar gelişmemiştir. Bu bakımdan Türkiye'de yazılı basın gazeteciliğinde olduğu gibi, radyo ve televizyon gazeteciliğinin de radyo ve televizyon yayıncılığındaki gecikmeye paralel olarak Batı'ya göre oldukça yeni olduğu söylenilebilir. Bu konuda bkz.: Ünsal OSKAY, *Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon*, A.Ü.S.B.F. Ya.No:136, Ankara, 1971, s.13-20; TOKGÖZ, *Temel...*, s.148-149; Directorate General of Press&Information, *Radio&Television in Turkey*, 1998, s.3-22.

işleri halka anlatmak amacıyla bir duyuru organı biçiminde 1831 yılında Takvim-i Vekayi ile başlamıştır. 1831 yılında Takvim-i Vekayi ile devlet yönetiminde başlayan gazeteciliği, 1860 yılında özel sermaye tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval ile özel sektör gazeteciliği izlemiştir.

Ülkemizin ilk gazetesi padişah fermanıyla çıkartılmış bir devlet gazetesi olunca, ilk gazetecileri de doğal olarak devlet memurları olmuştur⁴⁰. Ancak literatürde bazı yazarlar, Takvim-i Vekayi'nin resmi bir gazete olması ve basın sadece gazete çıkarmak olmadığı düşüncesi ile Türk Gazeteciliğinin sermayesi özel şahıslarca sağlandığı için Tercüman-ı Ahval ile başladığını ileri sürmektedirler. Belirtilen nedenlere bağlı olarak bu düşüncüyü savunanlara göre, Takvim-i Vekayi'nin yayınlanmasıyla basın yaşamının başladığı söylenemez. Ancak Tercüman-ı Ahval'in Türk Basın Tarihinin ilk özel gazetesi olmakla birlikte, yayıncısının İngiliz ve yazarlarının da muhtemel Ermeniler olduğu belirtilerek, bu iddiaları reddeden görüşler de mevcuttur⁴¹. Bunların dışında bu dönemde kapitülasyonlardan yararlanan yabancıların çıkardığı gazetelerde, Türk gazetecilerin çalıştığı ve bütün yazıları onların yayınladığı ileri sürülerek, Türk Gazeteciliğinin bu gazetelerden ilk olan 1840 yılında Ceride-i Havadis ile başladığı da iddia edilmektedir.

Basının devlet basını olarak doğması, o yıllardaki gazetecilerin niteliğini ve çalışma koşullarını belirlerken, bir basın aracı olan gazetenin de niteliğini etkilemiştir⁴². Takvim-i Vekayi'nin resmi gazete olması ve bu gazetede çalışanların devlet memuru olmaları nedeniyle Türk Gazeteciliğinin başlangıcı olarak kabul edilmemesi iddiası yerinde değildir. Zira hem gazeteci, hem de devlet memuru olma özelliği sadece devletin gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de görülmemektedir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetecilik geliştikçe sayıları artan özel sayılabilecek gazetelerde

⁴⁰ GÜVENİR, s.109-110.

⁴¹ Niyazi BERKES, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s.230-231.

⁴² Abdülrezak ALTUN, Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler, Çağdaş Gazeteciler Derneği Ya.No:15, B.1, Ankara, 1995, s.17.

çalışanların da devlet memuru oldukları görülmektedir⁴³. Kısacası Türk Gazeteciliğinin doğuş yıllarında, ortaya çıkış biçimine bağlı olarak gazetecilik henüz profesyonel anlamda bir meslek halini almamıştı.

Türk Basınının ortaya çıktığı yıllarda basın sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin emek yoğun işletmeler olduğu görülür. Devletin denetimi altında doğup geliştiği için ülkenin ekonomik, teknolojik, sosyal ve hukuksal gelişimine bağlı olarak sermaye yoğun işletmeye dönüşmesi uzun zaman almış, büyüyüp gelişmesi de devletin kontrolü ile olmuştur. Yine başlangıç yıllarında olduğu gibi 1960'lı yıllara kadar olan süreçte, profesyonel anlamda gazete sahipliği ile gazetecilik birbirinden ayırt edilememekte, içiçe geçtikleri görülmektedir⁴⁴. Bu durumun ortaya çıkmasının en önemli nedeni Batı ile karşılaştırıldığında gerekli teknolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal gelişmelerin yeterli olmayışı ve diğer sektörlerin gelişiminde olduğu gibi basın açısından da yeterli sermaye birikiminin olmayışı ile açıklanabilir⁴⁵. Birbirine bağlı olarak bu etkenler basın sektörünün günün koşullarına uygun olarak gelişimini engellemiş, basın işletmelerini emek yoğun işletmeler olma konusunda zorlamıştır. Tüm bunların sonucunda basın işletmelerinin çoğunlukla başka bir işi olan ve yazma işine ilgi duyan kişilerin sınırlı sermayeleri ile kuruldukları görülmektedir.

İlk gazetenin yayımlanmasından 24 Temmuz 1908'e kadar devletin basın üzerindeki sıkı denetimi devam etmiş, bu tarihte ilan edilen II. Meşrutiyet ile getirilen ifade özgürlüğüne bağlı olarak gazeteler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile basın sektöründe bir canlanma görülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda ülkedeki var olan dört

⁴³ Türk basın tarihinin ikinci gazetesi olan 1840'da yayımlanmaya başlayan Ceride-i Havadis Gazetesinin bütün yazar kadrosu Babıali Tercüme Odası memurlarıydı. Bu konuda bkz.: Orhan KOLOĞLU, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Ya., Cep Üniversitesi Serisi, İstanbul, 1992, s.16; Yine Türk Basın Tarihinin üçüncü gazetesi olan Tercüman-ı Ahval'in yazarlarının da yayımlandığı dönemde aynı zamanda devlet memuru oldukları görülmektedir. Aynı şekilde 1862 yılında yayımlanmaya başlayan Tasvir-i Efkâr Gazetesini çıkaranların da devlet memuru oldukları görülmektedir. Bu konuda bkz.: A. Haluk YÜKSEL-Uğur DEMİRAY, **Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri**, Anadolu Ün. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Ya.No:002, Eskişehir, 1988, s.72-73.

⁴⁴ İsa KAYACAN, **Dünya'da ve Türkiye'de Gazetecilik**, Basınının Anadolu Cephesi, Ece Ya.No:101, İka Dizisi:99, Ankara, 1996, s.76.

⁴⁵ S. Rıfat İSKİT, **Birinci Basın Kongresi**, Basın Direktörlüğü Ya., Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s.26.

gazete sayısı iki ay sonra iki yüzü aşmıştır. Bu bakımdan II. Meşrutiyet basın için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir⁴⁶.

Basın sektörünün ve gazetecilik mesleğinin bu görünümünün TC.'nin ilk yıllarında olduğu gibi sermaye yoğunlaşmasına bağlı olarak tekelleşmelerin ortaya çıkmaya başladığı 1950'li yıllara kadar sürdüğü görülmektedir. 1950'li yıllardan sonra basın işletmeleri diğer alanlarda olduğu gibi yavaş yavaş sermaye yoğun işletmelere dönüşmüştür. Böyle olmakla birlikte başlangıç yıllarında olduğu gibi devletin basın üzerindeki denetleyici ve yönlendirici olma özelliği bu dönemde de sürmüştür. Nitekim Devlet denetleyici ve yönlendirici özelliğini gazetelerde olduğu gibi radyo ve televizyon ile haber ajanslarında da göstermiş ve bu özelliğini yeni ekonomik dönüşüm ve değişimlerin yaşandığı 1980'li yılların sonlarına kadar, uzun yıllar sürdürmüştür. Gazetede olduğu gibi radyo ve televizyon ile haber ajansları açısından da ilklerin devlet yönetiminde ortaya çıktığı ve bu bakımdan gazete ve dergi gazeteciliği ile radyo ve televizyon gazeteciliğinin benzer özellikler gösterdiği söylenilebilir.

Son elli yılda yaşanan teknolojik gelişmeler, diğer alanlarda olduğu gibi basın sektörünü de etkilemiş, gazete ve dergilerin yanında işitsel-görsel basın olarak ifade edilen radyo ve televizyon işletmeciliği adı altında yeni bir basın türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece basın sektörü sadece gazete ve dergi ile değil haber ajansları, radyo ve televizyon ile faaliyette bulunan ekonomik bir ünite haline gelmiştir. Ayrıca bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler elektronik-internet gazeteciliği adı altında çok yeni bir basın türünü ortaya çıkarmıştır⁴⁷. Radyo ve televizyonların ortaya çıkışı basın faaliyetinin alanını genişletmiş, çalışma koşullarında bir takım değişikliklere neden olmuştur. Bütün bu gelişmelerin sonucundan daha hızlı bir şekilde ve daha büyük kitlelere ulaştırılabilir hale gelen haberler, mümkün olduğunca en kısa sürede topluma

⁴⁶ Ali GEVGİLİ, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi*, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk, Bağlam Ya., İstanbul, 1990, s.85.

⁴⁷ Oya TOKGÖZ, "Gazetecilik Yapan İletişim Araçlarında Gelişim: Elektronik Gazete", *Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişim ve Yazılı Basının Geleceği 1982 Yılı II. Seminer Tutanakları*, Hürriyet Vakfı Eğitim Ya.No:2, İstanbul, ?, s.22-30.

iletilmediği takdirde haber olma niteliğini kaybeder hale gelmiştir. Yaşanan bu gelişim ve değişimler, basın sektöründe çok hızlı bir çalışma temposunu ortaya çıkarmıştır.

Özellikle çağımızın geniş harcamaları ve yatırımları gerektiren basın sisteminde, endüstrileşme, sermayeyi daha da gerekli hale getirmiştir. Bu açıdan günümüzde genellikle güçlü basın işletmeleri, tekelleşmiş büyük sermayenin başka bir deyişle holdinglerin elinde bulunmaktadır⁴⁸. Günümüzde baş döndürücü şekilde yaşanan ve teknolojik devrim olarak nitelendirilebilecek bu gelişmeler, uluslararası bir basın piyasasının ortaya çıkmasına yol açmış, daha önce ulusal piyasada görülen tekelleşmenin uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur.

1.2.4. Türkiye'de Basın Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmeler

Buraya kadar çeşitli nedenlerle vurgulandığı gibi basın kavramından hareketle basın işletmeleri denilince yazılı basın işletmeleri, işitsel-görsel basın işletmeleri ile haber ajanslarını anlamak gerekir. Basın işletmelerini çalıştırılan işçi sayısına, üretim araçlarına, idari biçimlerine, büyüklüklerine, mülkiyetine ve kanunlara göre de gruplandırabiliriz⁴⁹. Basın çalışanlarını farklı hukuki statüye tabi kılması ve diğer sınıflandırmaları da kapsamı dolayısıyla mülkiyet bakımından yapılan ayırım bu çalışmanın basın çalışanlarına yönelik olması nedeniyle bizce üzerinde durulmasını gerektirecek bir önem kazanmaktadır.

Mülkiyet bakımından basın işletmelerini diğer işletme türlerinde olduğu gibi kamu işletmeleri ve özel işletmeler şeklinde ikiye ayırarak inceleyebiliriz. Bir de bu ayırma karma işletmeleri de eklemek mümkündür. Bilindiği üzere sermayesi kısmen devlet tarafından ve kısmen de gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri tarafından sağlanan işletmelere karma işletmeler denilmektedir. Ancak bu işletmeler, sermayesinin yarısından fazlası devlete aitse kamu işletmesi, özel hukuk kişilerine aitse özel işletme olarak

⁴⁸ Çetin ÖZEK, *Türk Basın Hukuku*, İ.Ü.H.F. Ya.No.53, İstanbul, 1978, s.754.

⁴⁹ EVLİYAGİL, s.37-42.

değerlendirildiğinden bu çalışmada karma işletme sınıflandırmasına yer verilmeyecektir. Ayrıca Türkiye'de henüz bu tipte bir basın işletmesi olmaması bunları da dikkate alan bir ayırımı gidilmesini gerekli kılmamaktadır⁵⁰.

1.2.4.1. Kamu İşletmeleri

Kamu işletmeleri, devletin mülkiyetinde olan işletmelerdir. Ekonominin diğer alanlarında veya diğer sektörlerde olduğu gibi basın sektöründe de faaliyette bulunan kamu işletmeleri mevcuttur. Bu işletmeler, doğrudan veya dolaylı olarak Kamu Hukuku çerçevesinde Devlet tarafından yönetilirler⁵¹. Hukuki yapıları açısından özel işletmelerden ayrılan kamu işletmelerinin sermayesinde kamusal mülkiyet söz konusudur ve belirli kamu idarelerine doğrudan veya dolaylı olarak bağlı olup denetlenirler.

Kamu işletmelerinin amaçları arasında; etkin ve yeterli alt yapılar oluşturmak, özel kesimin yetersiz olduğu endüstrileri kurmak, ülkenin refah seviyesini arttırmak, özel tekelleri önlemek sayılabilir⁵².

Kamu işletmeleri statüsündeki basın kuruluşlarını şöyle sıralayabiliriz⁵³:

- i. 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile kurulan, tarafsız, kamu tüzel kişiliği olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
- ii. Başbakanlığa bağlı Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü

⁵⁰ EVLİYAGİL, s.38.

⁵¹ EVLİYAGİL, s.37.

⁵² Kamu işletmeleri ve amaçları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdurrahman AKDOĞAN, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, B.6, Ankara, 1997, s.23-48; Halil NADAROĞLU, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Ya., İstanbul, 1989, s.31.

⁵³ <http://www.ankara.ilef.edu.tr>'den; Selecen DALBUDAK, "Türkiye'de Basın İşletmeciliğinin Doğuşu ve Gelişimi", Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Ya., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s.8-9.

iii. Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuş, anonim şirket niteliğinde olan Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi

1.2.4.2. Özel İşletmeler

Özel işletmeler, sermayelerinin tamamı veya büyük bir bölümü özel kişilere ait olan işletmelerdir. Hukuki yapıları açısından özel işletmeler tek kişi işletmesi olabileceği gibi, ortaklık da olabilir. Ancak basın endüstrisinde rastlanmakla birlikte, basın sektöründe tek kişi işletmelerine rastlamak hemen hemen olanaksızdır. İşletmenin kuruluşu sırasında yeterli sermaye tek kişi tarafından sağlansa bile, işletmenin büyümesi gerektiğinde finansman sorunu doğabileceğinden, basın işletmeleri daha çok ortaklık olarak kurulmaktadır. Bu nedenle uygulamada da basın işletmelerinin daha çok ticari ortaklıklar olduğu ve genellikle de anonim ortaklık şeklinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir⁵⁴. Özellikle 1980'li yılların sonlarında itibaren basın sektöründe holdingleşme eğilimi baş göstermiş, yazılı ve işitsel-görsel basın araçları belirli anonim şirketlerin mülkiyetine girerek, basın sektöründe tekelleşme yaşanmaya başlamıştır.

Günümüzde Türkiye'de yaklaşık 44 ulusal, 800 yerel gazete; 62 ulusal dergi 18 haber ajansı vardır. Ayrıca Türkiye'de TRT'ye ilaveten 23 ulusal 244 yerel TV kanalı; 36 ulusal, 108 bölgesel ve 1056 yerel radyo istasyonu faaliyette bulunmaktadır⁵⁵.

Basın kavramının genişleyerek radyo ve televizyonu da kapsamı içine alması, 1980 sonrası izlenen ekonomik, toplumsal, kültürel politikalarındaki değişikliklere bağlı olarak

⁵⁴ Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre, bu ortaklıklar adi ortaklık, ticari ortaklık başka bir deyişle şahıs ortaklığı veya sermaye ortaklığı da olabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Oğuz İMREGÜN, *Kara Ticareti Hukuku Dersleri*, Gür-Ay Matbaası, B.9, İstanbul, 1991, s.157-528.

⁵⁵ Directorate General of Press&Information of Turkish Republic, *Press Guide*, Ankara, 1998, s.20, 85-89 ve 124-125; Ayrıca basın sektöründe faaliyette bulunan gazete, dergi, radyo ve televizyon kuruluşları için bkz.: Friedrich Ebert Stiftung, *Türk Medya Sektöründe Yoğunlaşma Hareketleri ve Beklenen Etkiler*, EKONOMİ FORUMU, İstanbul, 1998, s.43-48; <http://www.turkmedya.com.tr>'den; "Türkmedya", 1999, s.1-3.

özelleştirmenin önem kazanması, yukarıda da görüldüğü üzere radyo ve televizyon işletmelerinin sayısını özellikle 1990'lı yıllardan sonra daha önce görülmeyen bir şekilde arttırmıştır. Böylece basın sektöründe faaliyet gösteren kamu işletmelerinin sayısı, basın faaliyetinin devlet yönetiminde başlamasına rağmen üç ile sınırlı kalırken, özel sektör işletmelerinin sayısı binlerle ifade edilir hale gelmiştir. Basın işletmelerinin sayılarının artması çalışmamız açısından basın çalışanlarının çalışma alanlarının ne kadar kapsamlı olduğunu gösterdiği gibi, çalışan sayılarının da arttığını göstermektedir. Özellikle radyo ve televizyon işletmelerinin gazete ve dergi işletmeleri gibi gazeteciliğe kayması, bu sektörde çalışan gazeteci sayısını daha da arttırmıştır⁵⁶.

1.2.5. Basın Sektörünün Önemi

Daha önce de belirtildiği üzere basın sektörü herşeyden önce hizmet sektörü grubunda yer alan önemli bir ünedir. Bu ünitenin ayrıca, yine yukarıda belirtildiği üzere hükümetlerin yıkılmasında, kanunların yürürlüğe konulmasında oynadığı rol ve kitleler üzerinde yarattığı etkinin büyüklüğü, dördüncü bir güç olarak tanımlanmasına yol açmış ve bu durumyla iktidarların her zaman ilgi odağı haline gelmiştir. Sahip olduğu bu özellikler, ayrıca açıklamalar yapılmasına gereksinim olmayacak derecede basın sektörünün önemini ortaya koyan gerçekleri oluşturmaktadır. Basın sektörünün toplum üzerindeki etkisinin büyüklüğü, sadece bugün için değil, ülkenin geleceğinde oynadığı rol açısından da son derece önemli olup, hiçbir zaman gözden uzak tutulmaması gereken bir konudur.

Daha önce değinildiği üzere basın sektörü, yarattığı istihdam olanakları ile ülkenin ekonomik kalkınması açısından da büyük bir öneme sahiptir⁵⁷. Ayrıca basın sektörünün

⁵⁶ Nitekim Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yayınladığı işkolu istatistiklerine göre, 1984 yılında basın çalışanlarının sayısı 4.965 olduğu, 1999 yılında ise 7.956'ya çıktığı görülmektedir.

⁵⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Yılmaz BÜYÜKERŞEN, "Ekonomik Kalkınmada İletişimin Önemi", *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Ya.No:3, İstanbul, 1983, s.56-62.

toplumsal ve bireysel olarak iletişim ihtiyacının giderilmesi açısından da ayrı bir öneme sahip olduğunu unutmamak gerekir⁵⁸.

Basın sektörünü günümüzde önemli kılan en önemli nedenlerden bir diğeri, toplumsal kuruluşlar ve dördüncü güç olması gereği toplum adına toplumu denetleyen bir kamu denetçisi olmasıdır. Kendisinden önceki üç büyük gücü de denetleyip eleştirme görevini üstlenmiş olmasından dolayı, ağır sorumluluk altında bulunduğu açıktır. Bu bakımdan gazeteci olarak ortaya çıkan insanların da bu sorumluluğun bilincinde olmaları gerekir. İletişim çağı içinde dünyada ve ülkemizde gazeteci büyük güce ve öneme sahiptir. Bu gücün ve konumunun kendilerine aynı oranda büyük sorumluluk yüklediğinin gazetecilerce iyi bilinmesi gerekmektedir. Gazetecinin, bu sorumluluklar çerçevesinde görevini en iyi şekilde yapabilmesi için sorumluluk bilinci içinde, her türlü baskıdan uzak tam anlamıyla özgür çalışma ortamı içinde olması gerekir⁵⁹.

2. BASIN ÇALIŞANLARI KAVRAMI

2.1. Basın Çalışanları ve Basım Çalışanları

Basın işletmelerinde çalışanları iki gruba ayırarak incelemek mümkündür. Bunlardan biri, üretici kanat olarak nitelenen basım (matbaa) çalışanları iken, diğeri yaratıcı kanat olarak nitelenen basın çalışanları başka bir deyişle gazetecilerdir. Basım çalışanlarının basın işletmelerinde çalıştıkları halde, basım çalışanları olarak kabul edilmemesinin nedenleri şöyle açıklanabilir. Herşeyden önce, basımın haberlerin ve fikirlerin toplanılıp değerlendirildiği ve kamuoyuna iletildiği bir süreç olduğu düşünülürse; basım faaliyetinin niteliği açısından gazete ve dergi üretiminin gerçekleştirilmesini sağlayan ya da işitsel-görsel basım araçlarında aynı nitelikte benzer işleri yapan üretici kanadın basım çalışanı olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Zira basım çalışanları basım faaliyetinde bulunmayıp basım faaliyeti sonucunda ortaya çıkan ürünün basımını

⁵⁸ YÜKSEL-DEMİRAY, s.45-46.

⁵⁹ KAYACAN, s.57.

gerçekleştirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde basın çalışanlarının basın işletmesi bünyesi içerisinde basın işletmesi bünyesindeymiş gibi faaliyet gösterdikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Basın sektörünün özellikleri ve diğer sektörlere göre farklılıkları konusuna değinirken üzerinde durulduğu üzere, basın çalışanlarının basın işletmesi içerisinde faaliyet göstermeleri zorunlu değildir. Zira basın işletmesi baskı işini bir basın işletmesine de yaptırabilir. Bu bağlamda basın işletmesinin varlığı ve sürekliliği açısından yaratıcı kanat olarak nitelenen ve basın faaliyetini gerçekleştiren basın çalışanlarının varlığı zorunlu iken, basın çalışanlarının olması zorunlu değildir⁶⁰. Bunlara ilaveten basın çalışanları ile basın çalışanları şu yönlerden de farklılık göstermektedir⁶¹.

i. İki çalışan grubunun başarıya ilişkin ölçütleri değişiktir. Basın çalışanlarının kar, dönme hızı, verimlilik gibi net başarı ölçülerine karşılık, basın çalışanları için gazetecilikte mükemmelliğe ulaşma gibi kesin olarak ölçülemeyen bir kriter söz konusudur.

ii. İki çalışan grubunun faaliyet sonuçlarını elde etme sürelerinden kaynaklanan farklılıkları söz konusudur. Basın çalışanları çabalarının sonuçlarını orta ya da uzun vadede elde ederken, basın çalışanlarının çabaları kısa dönemli faaliyetler niteliğindedir. Zira basın faaliyeti süreklilik arz etmekte ve basın aracının niteliğine göre basın çalışanlarının çabaları günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık...vb. şeklindeki sürelerle sınırlandırılmaktadır.

iii. Basın çalışanlarının çevreyle ilişkileri, yaptıkları işin niteliği gereği basın çalışanlarına göre çok daha fazladır.

⁶⁰ İffet ASLAN, "Teknolojinin Yarattığı Tehlikelere Rağmen Basın Özgürlüğü Güvence Altına Alınabilir mi?", 2. Türk Basın Kurultayına Sunulacak Tebliğler, BYGM Ya., Ankara, 1975, s.63; BERBEROĞLU, s.28'den Amitai ETZIONI, A Comparative Analysis of Complex Organizations, New York, The Free Press, 1965, s.52.

⁶¹ Lars ENGWALL, Newspaper As Organizations, Westmead: Teakfield Ltd., 1978, s.97.

Basın çalışanları ile basım çalışanları arasındaki yapılan bu ayırımı bağı olarak, bundan sonraki bölümlerde çalışmamızın amacına uygun olarak, yalnızca basın çalışanlarına başka bir deyişle gazetecilere yönelik inceleme yapılacaktır. Ancak basım çalışanlarını etkileyen olayların dolaylı olarak basın çalışanlarını yani gazetecilere de etkileyebileceği gerçeği de göz önünde bulundurulacaktır.

2.2. Tanımı

2.2.1. Genel Olarak

Basın çalışanı kavramı öncelikle basın kavramına paralel bir biçimde, dar ve geniş anlamda tanımlanabilir.

Basın kavramının araç unsuru açıklanırken değinildiği üzere, basının gazete, dergi ve haber ajansı gibi sadece yazılı basın araçlarını kapsadığı düşünülürse; basın çalışanı, bu araçlarda veya bu araçların yayınlandığı basın işletmelerinde makale yazmayı, haber toplamayı veya herhangi bir surette gazetenin yazı işlerinde çalışmayı iş edinen kimse olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda basın kavramının dar anlamda ifade edilmesine bağı olarak basın çalışanı da dar anlamda ifade edilmektedir. Basının yazılı basın araçları ile birlikte, işitsel-görsel basın araçlarını da kapsadığını ileri süren geniş anlamda tanımından hareket edilirse, basın çalışanını geniş anlamda bu araçlarda veya bu araçların ait olduğu işletmelerde çalışan gazeteci olarak tanımlamak mümkün olacaktır. Görüldüğü üzere, geniş anlamda basın çalışanı tanımıyla, gazetecinin çalışabileceği yerler kapsam olarak genişlemektedir. Böylece yazılı basın işletmelerinde makale yazmayı, haber toplamayı ve herhangi bir surette gazetenin yazı işlerinde çalışmayı iş edinen kimse gazeteci sayıldığı gibi, işitsel-görsel basın işletmelerinde çalışan diğer gazetecilerin görevlerine benzer görevleri yerine getiren, haber hazırlayan kişiler de gazeteci sayılmaktadır. Zira radyo ve televizyon basın çalışanlarının gazete ve dergi basın çalışanları gibi gazeteciliğe yöneldiği düşünülürse; onların da gazeteci

sayılmamaları için hiçbir neden olmadığı görülür. Nitekim ILO'nun mesleklerin uluslararası standart sınıflandırmasında radyo ve televizyon gazetecisi tanımına yer verilmiş ve bu tanıma göre radyo ve televizyon gazetecisi; "yazılı basın araçlarında çalışan gazetecinin görevlerine benzer şekilde, radyo ve televizyon için haber ve yorumların hazırlanmasında ve yayınlanmasında uzmanlaşan, güncel olaylar üzerine bilgi sahibi olan ve bu olaylarla ilgili kişilerle canlı röportajlar yapan kişi"dir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere; röportaj hariç bu faaliyetler, yazılı basın araçlarında çalışan gazeteciler tarafından yürütülen faaliyetlere benzer nitelikte olmakla birlikte, anlatımın şekli yönünden ayrılırlar. Zira radyo için yazmak ile gazete için basılmak üzere yazmak birbirinden farklıdır. Aynı şekilde radyo için yazmak da televizyon için yazmaktan farklıdır. Bu nedenle hem yazılı basın gazetecileri hem de işitsel-görsel basın gazetecileri malzemelerini iletişim araçlarının niteliğine göre uyarlamalıdır. Ayrıca radyo ve televizyon gazeteciliği yazılı basın gazeteciliğinden farklı olarak halkın önünde konuşabilme ve kendini röportaj yapılan kişinin tepkilerine göre anında ayarlayabilme yeteneği gibi ek nitelikler ister⁶². Belirtilen bu nedenlere bağlı olarak yazılı basın gazetecilerinin görevlerine benzer görev ifa eden radyo ve televizyon gazetecilerinin yazılı basın gazetecileri ile birlikte aynı kanuni çerçeve içerisinde değerlendirilmemesi için hiçbir neden yoktur. Bu bağlamda her ne kadar radyo ve televizyon gazeteciliği yeni gelişen, hukuki statüsü henüz belirginleşmemiş bir gazetecilik türü ise de, yazılı basın gazetecileri ile aynı hukuki çerçeve içerisinde değerlendirilmelidir.

Profesyonel olarak gazetecilik mesleğini yapanların yanında başka meslekler ve işlerle uğraşan gazetecilere de rastlanması, gazetecilikte çok farklı hukuki düzenlemelere tabi, farklı istihdam biçimlerini, başka bir deyişle farklı gazeteci türlerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de gazeteciliğin yeknesak bir tanımını verebilmeyi güçleştirmektedir⁶³. Böyle olmakla birlikte, son zamanlarda gerek uluslararası ve ulusal gazeteci örgütleri gerekse Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan tanımlamalarda bir yakınlaşmanın olduğu görülür. Bu nedenle

⁶² BOHERE, s.17; TOKGÖZ, *Temel...*, s.149-150.

⁶³ KAYACAN, s.18.

öncelikle gazeteci kavramının tanımlanması açısından sözü edilen örgütler tarafından yapılan tanımların incelenmesi gerekmektedir.

Uluslararası gazeteci örgütlerinden biri olan Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) Profesyonel Gazeteci; "asli, sürekli ve ücretli işi bir veya birkaç yazılı veya işitsel-görsel basın aracına yazı veya resimle katkıda bulunmak olan kazancının çoğunu böylece sağlayan kişi" olarak tanımlamıştır⁶⁴. Başlangıçta daimi surette istihdam olunan gazetecileri kapsayan IFJ model sözleşmesindeki gazeteci tanımının zamanla genişletilerek, serbest gazetecileri de kapsamına aldığı görülmektedir.

ILO'nun mesleklerin uluslararası standart sınıflandırması ise gazeteci; "gazetelerde ve süreli yayınlarda yayımlanmak veya radyo ve televizyonda yayımlanmak üzere güncel olayları ve haberleri toplayan, veren ve yorumlayan kişi" olarak tanımlamıştır⁶⁵.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin (TGC) 1998 yılında hazırladığı "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi"nde de Gazeteci; "düzenli bir şekilde günlük yahut süreli bir yazılı, görüntülü, sesli, elektronik veya dijital basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif haber karşılığı haber alma, işleme, iletme ve görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi başlıca geçim kaynağı olup, çalıştığı işletme ile ilgili kanunlar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar" şeklinde tanımlanmıştır⁶⁶.

Ulusal ve uluslararası gazeteci örgütleri, ILO tarafından yapılan gazeteci tanımları ile birlikte değişik ülkelerdeki kanuni gazetecilik tanımlarının ortak özellikleri dikkate alınarak bir tanım vermek gerekirse, gazeteciliği; "ilgili kişinin asıl işi olarak veya asıl işi olmaması halinde düzenli olarak güncel olayları ve haberleri toplamak, vermek ve yorumlamak amacıyla yazılı, işitsel-görsel basın araçlarında ücret karşılığı yapılan iş" olarak tanımlayabiliriz.

⁶⁴ BOHERE, s.8.

⁶⁵ ILO, ISCO-88 International Standard Classification of Occupations, Geneva, 1990, s.80-81.

⁶⁶ TGS, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi-TGC, İstanbul, 1998, s.1-2.

Genel olarak gazeteciyi bu şekilde tanımlamak mümkünse de, Türkiye'de gerek gazeteci kavramı konusunda gerekse gazetecilerin iş ilişkileri konusunda farklı kanuni düzenlemelerin oluşu, gazetecilerin kanuni ve iş ilişkileri bakımından incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

2.2.2. Ulusal Hukukumuz Bakımından Basın Çalışanları Kavramı

Türkiye'de gazetecilik kavramına ilişkin belli başlı hukuksal düzenlemelerin "5680 sayılı Basın Kanunu", "5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun" ve "Basın Kartları Yönetmeliği"nde yer aldığı görülür. Belirtilen Kanunlar ve Yönetmelik gazetecilere ilişkin hükümler ihtiva etse de, bu hükümlerde "gazeteci" kavramı konusunda yeknesaklık söz konusu değildir. Bu bakımdan ülkemizdeki uygulamada kimlerin gazeteci sayılıp sayılmayacağını belirtilen Kanunlar ile Yönetmeliğin koyduğu ölçülerden yararlanmak suretiyle belirlemek zorunluluğu vardır. Bu nedenle Türkiye'de gazeteci kavramından ne anlaşıldığını ortaya koyabilmek açısından öncelikle bu Kanunlar ile Yönetmeliğin incelenmesi gerekmektedir.

2.2.2.1. 5680 sayılı Basın Kanunu'na Göre Basın Çalışanları

Halen yürürlükte bulunan 5680 sayılı Basın Kanunu hükümlerine göre bir kimsenin bir "basın organı"nın sahibi, yazı işleri müdürü veya muhabiri vb. sıfatla "gazeteci" sayılabilmesi için belirli asgari koşulları taşıması gerekmektedir. Örneğin; Basın Kanunu'nun 5'inci maddesi "Sorumlu Yazı İşleri Müdürü" olabilmek için;

- i. Türk vatandaşı ve lise tahsili görmüş olmak veya bu derecede tahsili bulunduğunu resmen tevsik edilmiş olmak,
- ii. 21 yaşını bitirmiş bulunmak,
- iii. Türkiye'de ikametgah sahibi olmak ve devamlı oturmak,

- iv. Devlet memuru, asker veya ordu mensubu bulunmamak (mesleki ve ilmi mevkuteler için bu şart aranmaz),
- v. Kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak,
- vi. Ağır hapis, taksirli suçlar hariç olmak üzere 5 yıldan fazla hapis cezalarından veya yayın tehdidiyle para ve menfaat temini, hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, yalan yere yemin etmek, iftira, suç tasni, resmi mercilere iğfal, müstehcen ve hayasızca yayın, fuhşuyata tahrik, hileli iflas, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, istimal ve istihlak kaçakçılığı, suçu dışındaki kaçakçılık suçlarından veya bu kanunun ek birinci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan suçlar ile bu suçlara tahrik ve teşvikten hüküm giymemiş olmak,
- vii. Geçici olarak kamu hizmetlerinden yasaklılık, genel emniyet gözetimi altında bulundurulmak veya sürgün cezasına⁶⁷ hükümlülük hallerinde bu ceza ve tedbirler infaz edilmiş olmak gibi koşulları aramaktadır.

Mevkute⁶⁸ sahibinde bu koşullardan “lise tahsili” yerine sadece “okur-yazar olma” şartı aranmaktadır. Diğer koşullar “mevkute sahibi” sıfatını taşıyan gazeteciler içinde aynen geçerlidir.

Muhabirlerle ilgili koşulları düzenleyen 13’üncü madde ise yukarıda sözü edilen 5’nci maddenin 1, 2 ve 3’üncü bentleri dışında kalan diğer bentlerdeki “nitelik ve şartları” aynen aramaktadır. Yani bir kimsenin “muhabir” sıfatını edinebilmesi için;

- i. Öğrenim düzeyi önemli değildir.
- ii. Yaşının en az 21 olmasına ihtiyaç yoktur.
- iii. Türkiye’de ikametgahının bulunması ve “devamlı oturması” gerekli değildir.

⁶⁷ Sürgün cezası, 13.7.1965 Tarih ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunla kaldırılmıştır.

⁶⁸ 5680 sayılı Basın Kanunu 3. Maddesinde “gazeteleri, haber ajansları yayınlarını ve belli aralıklarla yayımlanan bütün diğer basılmış eserleri” mevkute olarak tanımlamaktadır.

Ama kanun koyucu “muhabir” sıfatıyla gazetecilik yapmak isteyenlerin “devlet memuru olmamasını”, “kısıtlı ve kamu hizmetlerinden yasaklı olmamasını”, daha da önemlisi 5’inci maddenin 6’ncı bendinde yazılı bulunan ve genellikle “yüz kızartıcı suç” kategorisine giren suçlardan hüküm giymemiş olmasını, “ağır hapis” cezasına yahut (taksirli suçlar hariç) “5 yıldan fazla hapis cezasına” çarptırılmamış olmasını şart koşmaktadır.

2.2.2.2. 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'a Göre Basın Çalışanları

Daha önce değinildiği üzere, kanun koyucu Basın Kanunu dışında kimlere “gazeteci” denilebileceğini daha çok iş ilişkileri bakımından önem taşıyan 5953 sayılı Kanunda da düzenlemiştir. Ancak bu kanunda gazeteci kavramına ilişkin düzenlemeler, iş ilişkileri bakımından yapılan ayırımda ileride ayrıntılı olarak inceleneceğinden, burada kısaca değinilmekle yetinilecektir.

5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun 1. Maddesinin birinci fıkrasında; “Bu kanun hükümleri Türkiye’de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunu’ndaki “işçi” tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle, bunların işverenleri hakkında uygulanır” hükmüyle Kanunun uygulama alanı gösterilmiş, ikinci fıkrasında da “Bu Kanunun şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir” hükmüyle birinci fıkrada ifade edilen uygulama alanı çerçevesinde gazeteci tanımlanmıştır.

2.2.2.3. Basın Kartları Yönetmeliği'ne Göre Basın Çalışanları

09.08.1998 tarihli Basın Kartları Yönetmeliği'nin amacını belirleyen 1. Maddesinde ifade edildiği üzere; “yerli ve yabancı basın yayın organlarının gazeteciliği meslek olarak seçmiş mensupları ile Devlet Enformasyon hizmetleri mensupları” gazeteci

olarak kabul edilmekte ve bunların basın kartları yine Yönetmeliğin 3. Maddesine Göre; Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından verilmektedir.

Basın Kartları Yönetmeliği'ne göre; basın kartları "mavi basın kartı" ve "sarı basın kartı" olmak üzere iki çeşittir. Mavi basın kartı Yönetmeliğin 5. Maddesine göre, "yabancı yayın organlarını Türkiye'de temsil eden veya bu yayın organı için çalışan ya da Türkiye'de ikametgahı olmamakla beraber görev alanı Türkiye'yi de içine alan veya geçici olarak gelen yabancı uyruklu gazetecilere, Türkiye'de Türkçe ve yabancı dilde yayın yapan basın yayın organlarının yabancı uyruklu mensuplarına" verilmektedir.

Basın Kartları Yönetmeliği açısından gazeteci sayılabilmek için gerekli olan bir diğer basın kartı ise sarı basın kartıdır. Sarı basın kartı alabilmek için gerekli olan koşulları "genel nitelikler" ve "özel nitelikler" olmak üzere iki grup altında toplayabilmek mümkündür. Genel Nitelikleri Yönetmeliğin 6. Maddesinde ifade edildiği üzere şu şekilde sıralandırabiliriz:

- i. En az lise veya dengi bir okuldan mezun olmak,
- ii. Kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak,
- iii. Taksirli suçlar hariç olmak üzere, affa uğramış olsalar dahi; Ağır hapis, 5 yıldan fazla hapis cezalarından veya Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlardan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına girenlerden biriyle veya yayın tehdidiyle para ve menfaat temini, hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, yalan yere şahadet, yalan yere yemin etmek, iftira, suç tasnii, resmi mercileri iğfal, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, istimal ve istihlak kaçakçılığı suçu dışındaki kaçakçılık suçlarından veya resmi ihale ve alım-satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığı vurma, kasıtlı vergi kaçırma suçlarından birinden hükümlü bulunmamak,
- iv. Müracaat tarihinde 18 yaşını doldurmuş olmaktır.

Genel niteliklerle birlikte bulunması gereken özel nitelikleri ise Şu Şekilde sıralandırabiliriz:

- i. Genel nitelikleri haiz olmak ve Türk vatandaşı olmak koşuluyla; nitelikleri Basın Kartları Yönetmeliği'nin 9. Maddesinde belirlenen Türk yayın organlarının sahibi veya mensubu olmak,
- ii. Genel nitelikleri haiz olmak ve Türk vatandaşı olmak koşuluyla yabancı yayın organı için Türkiye'de görev yapan gazeteci olmak,
- iii. Basın Kartları Yönetmeliği'nin 23, 24, 25, 26 ve 27. Maddelerinde yer alan kuruluŐlarda görev ünvanlarını kadrolu olarak taşımak ve "fiili göreve bağlı olarak" fiilen bu görevi ifa eden kuruluş mensubu olmak,
- iv. Yayın organları veya basın kuruluŐlarıyla hizmet ilişkisi bulunan gazeteci olmak ve
- v. Yabancı yayın organında çalışan ve Türkiye'ye geçici görevle gelen Türk uyruklu gazeteci olmaktır.

Bunlardan yayın organları veya basın kuruluŐlarıyla hizmet ilişkisi bulunan gazetecilere 40. ve müteakip maddeler uyarınca sarı basın kartı sürekli olarak, yabancı yayın organında çalışan ve Türkiye'ye geçici görevle gelen Türk uyruklu gazetecilere ise geçici olarak verilir.

Sarı basın kartı açısından en dikkat çekici düzenleme, günümüzde basın işletmeleri sermaye egemen işletmelere dönüştüğü halde, basın işletmesi sahiplerinin de sarı basın kartı edinebilmelerine ilişkin olanıdır. Gazetecilikle herhangi bir ilişkisi olmayan basın işverenin de sarı basın kartı taŐıyabilmesi düŐündürücüdür. Bunun dışında Basın Kartları Yönetmeliği'nin 23, 24, 25, 26 ve 27. Maddelerinde sayılan Cumhurbaşkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler MüŐavirliĐi gibi basının kolay ve çabuk haber almasını sağlayıcı görevlerde çalışanlarla, Basın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Radyo ve Televizyon st Kurulu, TRT gibi kurumların yönetim kurulu baŐkan ve yeleri ile genel müdür ve

genel müdür yardımcılarında da sarı basın kartı verilmesi gazetecilik faaliyetinin niteliği açısından tartışılabilir bir nitelik taşımaktadır.

2.2.3. İş İlişkileri Bakımından Basın Çalışanları

2.2.3.1. 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'a Göre Basın Çalışanları

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun 1. Maddesinin birinci fıkrasında; "Bu kanun hükümleri Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunu'ndaki "işçi" tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle, bunların işverenleri hakkında uygulanır" hükmüyle kanunun uygulama alanı gösterilmiş, ikinci fıkrasında da "Bu Kanunun şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir" hükmüyle birinci fıkrada ifade edilen uygulama alanı çerçevesinde gazeteci tanımlanmıştır. Bu hükümler çerçevesinde gazetecilik sıfatını haiz olma, aşağıdaki şu şartların birlikte gerçekleşmesine bağlı kalır:

i. Gazete, Mevkute, Haber ve Fotoğraf Ajanslarında Çalışma

Görüldüğü üzere gazeteci sayılabilmek için, yapılan bir çalışmanın 5953 sayılı Kanunun, uygulama alanını gösteren 1. Maddesinde belirtildiği üzere Türkiye'de yayımlanan bir gazete veya mevkute yahut haber ve fotoğraf ajansında yapılması gerekmektedir. Ancak gazete, mevkute, haber ve fotoğraf ajansının Özel Hukuka ait olup, Basın İş Kanunu'nun istisnaları düzenleyen 2. Maddesi gereğince; "devlet, vilayet, belediyeler ve iktisadi devlet teşekkül ve müesseseleriyle sermayesinin yarısından fazlası bu teşekküllere ait şirket olmaması gerekmektedir. Zira bu nitelikteki işyerleri, kamu tüzel kişisi oldukları için 5953 sayılı Kanunun uygulama alanı dışında bırakılmıştır. 5953 sayılı Kanunun 1. Maddesinin kapsamı içersinde olup da kamu tüzel kişiliğine sahip olmalarına bağlı

olarak belirtilen nitelikteki işyerlerinin 2. Madde ile kapsam dışında bırakılmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- α. İlgili işyerlerinde çalışanların çoğunlukla memur statüsüne dahil olmaları⁶⁹
- β. 5953 sayılı Kanunun çalışma komisyonu gerekçesinde de belirtildiği üzere, kanunun özel sektörde çalışan fikir işçilerinin haklarını korumak amacıyla hazırlanması⁷⁰
- δ. 5953 sayılı Kanunun çıkarıldığı sıralarda yürürlükte bulunan mevzuat açısından işçi-memur ayırımının güncel olması⁷¹

Özel Hukuk hükümlerine tabi bir basın işletmesi olmak koşuluyla, işletmenin gerçek ya da tüzel kişi olması önemli değildir⁷². Ayrıca 5953 sayılı Kanun anlamında yapılan çalışmanın münhasıran bir gazete, mevkute veya haber ajansında olması şart değildir. Birden fazla gazete işletmesinde veya haber ajansında çalışan, bir kimse de, diğer şartları taşımak kaydıyla gazeteci sayılır. Zira Basın İş Kanunu'nun 13. Maddesinin

⁶⁹ 5953 sayılı Kanunun 2. Maddesinin düzenleniş biçiminden de kamu tüzel kişilerine ait gazete, mevkute ve haber ajansında çalışanların, memur ve hizmetli statüsünde istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. Bu statüde çalışanlar, ileride 657 sayılı Devlet Memurları Kanuna Göre Basın Çalışanları başlığı altında incelenecektir.

⁷⁰ Çetin ÖZEK, "Basın Hukukumuzda Göre Fikir İşçileri İle İşverenler Arasındaki Hukuki Münasebet", İ.Ü.H.F. Mecmuası, C.XXVIII, S.11, 1962, s.67.

⁷¹ A. Can TUNCAY, *Hukuki Yönden Basında İşçi-İşveren İlişkileri*, Evrim Basım-Yayın-Dağıtım Ya.No:24, Hukuk Dizisi:13, İstanbul, 1989, s.30. 5953 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği dönemde, Genel Katma ve Özel Bütçelerle Belediye bütçelerinden ve 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ile Müesseseleri ve İştirakleri Hakkındaki Kanun ile 3659 sayılı Bankalar ve Devlet Müesseseleri Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülü Hakkında Kanuna tabi daire ve müesseselerinden maaş ve ücret alan personel ile 7244 sayılı Kanuna tabi yardımcı hizmetlerde çalışanların, çalıştıkları kuruluşlar ile aralarındaki ilişkinin hizmet akdine dayalı bir ilişki mi yoksa kamu hukuku alanına giren idari mevzuatla düzenlenmiş bir ilişki mi olduğu konusuna yönelik tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Bu nedenle kanun koyucu işçi-memur ayırımı konusundaki tartışmaların 5953 sayılı Kanunun kapsamı açısından da yaşanmasını önlemek için 2. Maddede istisnalar başlığı altında "Devlet, vilayet ve belediyeler ve İktisadi Devlet Teşekkül ve Müesseseleriyle sermayesinin yarısından fazlası bu teşekküllere ait gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında" çalışanları kapsam dışı bırakmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Turhan ESENER, *İş Hukuku*, B.3, A.Ü.H.F. Ya.No:432, Ankara, 1978, s.54-66; Kenan TUNÇOMAĞ, "Türk İş Hukukunda Son Gelişmeler", İ.Ü.H.F. Mecmuası, C.XXXVII, S.1-4, 1972, s.243-248.

⁷² Bu bakımdan gazete işvereni gerçek kişi olabileceği gibi, bir anonim şirket hatta sendika dahi olabilir. Nitekim Yargıtay, bir kararında bir işçi sendikasının çıkarmakta olduğu gazetede yazı işleri müdürü olarak çalıştıktan sonra emekli olan kişiyi 5953 sayılı Kanun anlamında gazeteci kabul ederek kıdem tazminatı talebini haklı bulmuştur. Bu konuda bkz.: Yarg., 9.HD., T.3.2.1987, E.86/10722. K.87/952.

birinci fıkrasında ifade edildiği üzere, "gazeteci işverenle yaptığı mukavelede aksi zikredilmediği takdirde, dışarıda basınla alakası olsun veya olmasın, başka iş tutmakla serbesttir".

Dünyanın pek çok ülkesinde gazetecilik ünvanı sadece gazete çalışanlarına tanınmamış, radyo ve televizyon muhabirleri de gazeteci tanımına dahil edilmişlerdir⁷³. Bu nedenle 5953 sayılı Kanunun gazeteciyi tanımlayan 1. Maddesinin bu şekilde geniş bir yorumla bağlı tutulması ve hatta günün gereklerine göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Ekleyelim ki gazeteci sayılabilmek için 5953 sayılı Kanun'un şümulüne giren gazete, mevkute, haber ve fotoğraf ajanslarında çalışmanın hizmet akdine dayanması gerekmektedir. Zira 5953 sayılı Kanun bir işverene tabi çalışmayı düzenlemektedir. Bu bakımdan hizmet akdi olmaksızın basın mesleğinde çalışanla çalıştırmanın ilişkisi 5953 sayılı Kanunun kapsamı dışında kalır. Bu bağlamda bir gazeteye zaman zaman makale gönderen veya yazdığı ya da çizdiği bir eserini sürekli de olsa resimli tefrika halinde her gün yayımlanması için belli bir para karşılığı gazete işvereni ile anlaşan bir şahısla gazete sahibinin ilişkisi sözü geçen Kanunun kapsamı dışında kalır ve bu Kanun bakımından bu şahıslar gazeteci sayılmazlar. Zira 5953 sayılı Kanunun 1. Maddesinde belirtildiği üzere, "5953 sayılı Kanun Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerde haber ve fotoğraf ajanslarında" çalışan kimseleri kapsamına aldığı cihetle bunların işlerinde hizmet aktinden doğan devamlılık ve bağımlılık yoktur. Bu şahısların gazete sahibi ile aralarındaki ilişki Borçlar Kanunu'nun 372. Maddesine göre, hizmet akdi değil, bir yayım (neşir) sözleşmesine dayanır.⁷⁴ Dolayısıyla hizmet akdi olarak nitelendirilmeyen bir hukuki ilişkiye bağlı olarak basında çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişki Basın İş Kanunu kapsamı dışında kalır⁷⁵.

⁷³ Bu konuda bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.1.

⁷⁴ OĞUZMAN, s.862.

⁷⁵ İş Kanunlarımıza tabi hizmet aktinin unsurları konusunda bkz.: İhsan ERKUL, *Türk İş Hukuku*, 1475 Sayılı İş Kanunu ve Uygulaması, Anadolu Ün. Basımevi, C.I, Eskişehir, 1985, s.101-111.

Ekleme isteriz ki 5953 sayılı Kanuna göre, gazeteci sayılan kimselerin meslek olarak benimsedikleri gazeteciliğe ilişkin çalışmalarında devamlılık bulunması gerekir. Meslek, "geçimini sağlamak amacıyla sürekli olarak yürütülen faaliyet" anlamına geldiğine göre, gazeteciliği seçen kimselerin başlıca geçim kaynağının bu meslekten elde edilen gelir olması gerekmektedir. Zira bugün hemen her yerde, gazetecilik özellikleri bulunan belirli bir bilgi ve beceri isteyen ayrı bir meslek olarak kabul edilir⁷⁶.

ii. Fikir ve Sanat İşlerinde Çalışma

5953 sayılı Kanunun uygulanabilmesi için, işçinin "Fikir ve Sanat"⁷⁷ işi"nde çalışması gereklidir. "Fikir ve sanat işinde çalışma" denilince amaçlanan gazetecilik mesleğinin ifa edilmesidir. Bu anlamda gazetecilik mesleği ile doğrudan doğruya ilgili, fikren çalışanlar Basın İş Kanunu anlamında gazetecidir. Gazetecinin yaptığı işin gazetecilik mesleği ile ilgili bir iş olması gerektiği, dünyada hemen hemen tüm ülkelerde kabul edilen ve gazeteciye tanımlayan ortak noktalardan biridir. Ayrıca gazetecinin yaptığı çalışmanın gazetecilik mesleğine özgü bir sanatı da içerdiği kabul edilmektedir. Bu nedenle basın işletmesinin "ilan, pazarlama, satış, personel, muhasebe bölümleri gibi yardımcı, teknik ve hizmet bölümlerinde çalışanların, sekreter ve daktilo işi ile uğraşan katiplerin" fikir işçisi olsalar da gazeteci sayılmaları mümkün değildir. Ancak bir basın işletmesinde "yazar, muhabir, redaktör, fotoğrafçı, ressam, karikatürist, çevirmen ve düzeltmen vb." olarak çalışanlar, doğrudan meslekle ilgili faaliyet gösterdikleri için gazetecidirler⁷⁸. Bu bağlamda bir basın işletmesinde gazeteciler dışında da fikir işinde faaliyet gösterenlerin olması halinde kimlerin 5953 sayılı Kanun, kimlerin 1475 sayılı Kanun kapsamında çalıştığının tespiti gerekmektedir. Bunu belirlemek yukarıda değinildiği gibi işçinin yaptığı çalışmasının gazetecilik mesleği ile doğrudan doğruya

⁷⁶ Nihat AY, Sosyal Politika Açısından Ücretle Çalışan Gazetecilerin Korunması, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir, 1981, s.16; Bir işin meslek olarak değerlendirilebilmesi için taşıması gereken ortak özellikler çerçevesinde gazeteciliğin bir meslek olup olmadığı konusunda bilgi için bkz.: ALTUN, s.7-14.

⁷⁷ Sözlük anlamıyla fikir, "Düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş, mütalaa, mülâhaza ve ide" iken; sanat, "bir duygunun, bir tasarımın veya güzelliğin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık"tır. Bu konuda bkz.: Türk Dil Kurumu, s.423 ve s.1253.

⁷⁸ BOHERE, s.8-9; TUNCA, s.31-32.

ilgili bir çalışma olmasına, başka bir deyişle uğraşısının niteliğine bağlıdır. Ancak böyle olmakla birlikte bir basın işletmesinde farklı nitelikte faaliyet gösteren fikir işçilerini birbirinden ayırabilmek bazı zorluklar yarattığı gibi, uygulamada görüş ayrılıklarına da neden olmaktadır⁷⁹.

5953 sayılı Kanun ilk yürürlüğe girdiğinde, Kanunun 1. Maddesinde kimlerin fikir işçisi sayılacakları "başmuharrirlik, muharrirlik, mesul müdürlük, yazı işleri müdürlüğü, istihbarat şefliği, muhabirlik, mütercimlik, müsahhihlik, foto muhabirliği, ressamlık, karikatürcülük, istihbarat telsizciliği, radyoculuk, gazete müdürlüğü ve idare müdürlüğü gibi" denilerek örnek gösterilmek suretiyle belirlenmişti. 5953 sayılı Kanunda değişiklik yapan 212 sayılı Kanunla, eski düzenlemedeki gibi fikir ve sanat işlerinde çalışanları sayma yerine sadece "fikir ve sanat işlerinde çalışanlar" denilmekle yetinilmiştir. Söz konusu değişiklikle birlikte 5953 sayılı Kanun anlamında kimlerin fikir işçisi olarak gazeteci sayılıp sayılmayacağı doktrinde görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. Belirtilen görüş ayrılıkları, özellikle 212 sayılı Kanun değişikliğinden önce 5953 sayılı Kanunun uygulama kapsamında olan idare müdürlerinin fikir işçisi olup olmamasına bağlı olarak gazeteci sayılıp sayılmayacağı konusunda yaşanmaktadır.

İdare müdürlerinin gazeteci sayılıp sayılmayacağı konusunda 5953 sayılı Kanunda değişiklik yapan 212 sayılı Kanun ile getirilen düzenlemeye göre yorum yapmadan önce, Kanunun ilk yürürlüğe girdiği dönemdeki düzenleniş biçimine de bakmak gerekir. 5953 sayılı Kanunun 1952 tarihinde yürürlüğe girdiği dönemde, 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu yürürlükte olup, bu Kanun fikri çalışması bedeni çalışmasına üstün olanları kapsamı dışında tutmuştur⁸⁰. Dolayısıyla 12.8.1967 tarihinde 931 sayılı İş Kanunu

⁷⁹ ÖZEK, Türk..., s.804.

⁸⁰ Fikri çalışması bedeni çalışmasına üstün olanları İş Kanunun kapsamı dışında tutan 5953 sayılı Kanunun 1. Maddesinin Anayasaya aykırılığı iddiası ile açılan bir iptal davası Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Anayasa Mahk., T.21.10.1963, E.172, K.24. Bu konuda bkz.: Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, S.1, Ankara, 1964, s.359.

yürürlüğe girinceye kadar fikir işçileri Kanunun koruma kapsamı dışında kalmıştır. Bu bağlamda 212 sayılı Kanun değişikliğine kadar 5953 sayılı Kanunun düzenleniş şekli itibariyle, idare müdürlerinin gazeteci sayılması gerekmektedir.

Kanaatimizce 212 sayılı Kanun değişikliği ile birlikte, fikir ve sanat işinde çalışma koşullarına bağlı olarak idare müdürleri, Kanunun kapsamı dışında kalmaktadır⁸¹. Zira kanun bir gazetede, mevkutede, haber ajansında veya fotoğraf ajansında çalışan bütün fikir işçilerini değil, bunlardan sadece fikir ve sanat işinde çalışanları kapsamına almaktadır. Yani madde böyle bir şahsın fikir ve sanat işinde çalışmasını Kanunun uygulanması için ayrı bir koşul olarak dikkate almaktadır. Bu bakımdan Fikir İşçisi olma unsuru ile fikir ve sanat işinde çalışma unsurunu birbirine karıştırmamak gerekir. Kısaca belirtmek gerekirse, fikir ve sanat işinde çalışan İş Kanunu anlamında işçiler, 5953 sayılı Kanunun kapsamı dışında kaldığı gibi fikir ve sanat işi dışında bir işte fikren çalışanlar da bu Kanunun kapsamı dışında kalırlar. Bu ikinci koşulda önemli olan işin niteliğidir. Bu nedendir ki birer fikir işçisi olan idare müdürleri bir "fikir ve sanat işinde" değil, "idare işinde" çalıştıkları için 5953 sayılı Kanunun kapsamı dışındadırlar⁸².

⁸¹ Aynı görüş için bkz.: Kemal OĞUZMAN, "Gazetecilerin Mesleki ve Sosyal Hakları ve Bunların Korunması", LÜ.H.F. Mecmuası, C.XXXII, S.2-4, 1967, s.861; TUNCAY, s.32. Oğuzman, idare müdürlüğünün fikir ve sanat işi ile bir ilgisi olmadığı, sadece fikir işi ile ilgili bulunduğu düşüncesi ile idare müdürlerinin gazeteci sayılmayacağını ileri sürmektedir. Tuncay'a göre ise; idare müdürleri, fikir ve sanat işçisi değil, sadece fikir işçisidir. Uyuşmazlık bu noktadan başka bir deyişle fikir ve sanat işi ile fikir işinin birbirine karıştırılmasından doğmaktadır. Fikir ve sanat işi fikir işçiliğinin özel bir türüdür. Her gazeteci fikir işçisi sayılmakla beraber her fikir işçisi gazeteci değildir. Bu konuda aksi görüş için bkz.: ÖZEK, Türk..., s.804-805. Özek'in, idare müdürlerinin gazeteci sayılmaları gerektiği şeklindeki görüşünü kısaca şu şekilde açıklayabiliriz. Özek'e göre, 5953 sayılı Kanunun ilk şeklinde idare müdürleri ve gazete müdürleri fikir işçisi olarak kabul edilerek, örnek olarak maddede gösterilmiştir. Bu nedenle, kanun koyucunun, bu kişileri gördükleri iş ve nitelikleri açısından fikir işçisi olarak gördüğünü kabul etmek gerekir. 212 sayılı Kanun yeni bir kanun olmayıp, sadece 5953 sayılı Kanunu değiştiren bir kanun olduğuna göre kanun koyucunun başlangıçtaki iradesinin 212 sayılı Kanunla ortaya çıkan durum açısından da geçerliliğini kabul etmek gerekir. 212 sayılı Kanun getirdiği değişiklikle, "fikir ve sanat işçisi" terimini kullanıp örnekleri kaldırdığına göre, gazete müdürleri ve idare müdürleri açısından bir değişiklik getirmiş değildir. 212 sayılı Kanunun söz konusu değişikliği yaparken örnekleri kaldırması, bunları fikir işçisi saymaması anlamında kabul edildiğinde, muhabirlerin, karikatüristlerin vb. nin de fikir işçisi olmadıklarını kabul etmek gerekir. Bu bağlamda idare müdürlerinin gazeteci sayılması gerektiğini iddia eden Özek'e göre, doğrudan doğruya mevkutenin içeriği ile ilgisi olmasa dahi fikir uğraşısı bedensel uğraşısından üstün olan kişilerin 5953 sayılı Kanuna tabi olduklarını kabul etmek gerekir.

⁸² OĞUZMAN, s.861-862.

Bu konuda Yargıtay içtihatlarında da bir tutarlılık söz konusu değildir. Yargıtay bazı kararlarında idare müdürlerini gazeteci kabul etmiş, bazı kararlarında da gazeteci olarak kabul etmemiştir⁸³.

Yazılı veya işitsel-görsel basın araçlarında fikir ve sanat işi dışındaki işlerde, diğer bir deyişle gazetecilik mesleğine özgü olmayan bölümlerde⁸⁴, çalışanlar ise hizmet akdine bağlı olarak çalışsalar bile Basın İş Kanunu anlamında gazeteci sayılmazlar⁸⁵.

iii. İş Kanunundaki "İşçi" Tanımı Dışında Kalma

5953 sayılı Kanunun 212 sayılı Kanun değişikliğinden önce, 1. Maddesinde Kanunun kapsamına girecek işyerleri "Türkiye'de yayınlanan mevkutelérle, haber, fotoğraf ajansları veya benzeri yayın müesseseleri ve matbaaları" olarak gösterilmiş ve bu işyerlerinde her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunundaki "işçi" tanımının kapsamı dışında kalan kimselerin Kanunun kapsamına gireceği belirtilmiştir. Başka bir deyişle, Basın İş Kanununun 1. Maddesi basın işletmesinde çalıştığı halde bedenen ya da bedeni faaliyeti fikri faaliyetine üstün olarak çalışanların⁸⁶ gazeteci sayılmamalarını, dolayısıyla Basın İş Kanunun kapsamına girmemelerini amaçlamıştır. Zira Basın İş Kanununun yürürlüğe girdiği dönemde bugün yürürlükten kalkmış olan genel nitelikteki 3008 sayılı İş Kanunu, fikir işçilerini kapsam dışı bırakmış, sadece bedeni çalışması fikri çalışmasına göre üstün olan işçileri kapsamına almıştır. Bedeni çalışması fikri çalışmasına göre üstün olanlar 3008 sayılı İş Kanunun kapsamına alınırken, birer fikir işçisi olan ve dolayısıyla da 3008 sayılı İş Kanunun uygulama alanına her halükarda girmeyen gazeteciler de 5953 sayılı İş Kanununun kapsamına alınmıştır. 5953 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği dönemde, bu hüküm sorun yaratmazken, 1967 yılında 1961

⁸³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Yarg. 4.HD., T.24.6.1963, E.7642, K.6542; Yarg. 10.HD., T.3.11.1983, E.4875, K.5439; Yarg. 10. HD., T.1.4.1981, E.1214, K.1889; İÇEL, s.173; Mustafa ÇENBERCİ, *Sosyal Sigortalar Kanunu Şerhi*, Yeni Bası, Ankara, 1985, s.747; <http://www.tgs.org.tr>'den; "Gazeteci Kimdir", 1999, s.2.

⁸⁴ Teknik bölüm, matbaa, ilan bölümü, pazarlama-satış bölümü ve işletme bölümü gibi benzer bölümler gazetecilik mesleğine özgü olmayan bölümlere örnek gösterilebilir.

⁸⁵ TUNCAY, s.36.

⁸⁶ Bir basın işletmesinde bedeni çalışması fikri çalışmasına üstün olan işçilere, matbaa işçileri, kapıcı, depo veya arşiv işçisi örnek gösterilebilir.

Anayasasının uygun olarak⁸⁷ yürürlüğe giren 931 sayılı İş Kanunu ile 3008 sayılı İş Kanununda yer alan beden gücüyle çalışanlar ve fikren çalışanlar şeklindeki ikili ayırım kaldırılıp, hizmet akdiyle çalışanların hiçbir ayırım yapılmaksızın işçi olarak kabul edilmesi ile birlikte, 5953 sayılı Kanunun 1. Maddesindeki "İş Kanunundaki işçi tanımının kapsamı dışında kalan kimseler" hükmü gereksiz gibi algılanmaya başlamıştır. Bu genel anlayış ve temel hüküm çerçevesinde fikir işçilerinden olan gazetecilerin 931 sayılı İş Kanununa benzer hükümler taşıyan 1475 sayılı İş Kanununun kapsamına girmesi gerektiği düşünülebilir. Ancak hatırlatmak isteriz ki, yeni İş Kanunu, gazetecilerin özelliğini, mevcut statülerini dikkate alarak ve bazı hallerde daha ileri ve geniş imkanlar sağladığı düşüncesine ve gerekçesine de dayanarak, basın çalışanlarına ait 5953 sayılı Kanunla buna ilişkin 212 sayılı Kanuna dokunmamış ve yürürlükten kaldırmamıştır. Zira 1475 sayılı İş Kanununda 5953 sayılı Basın İş Kanununun yürürlükten kaldırılmış olduğuna dair herhangi bir hüküm yoktur. Her iki Kanun da yürürlükte⁸⁸. Sonuç olarak gazeteciler, 1475 sayılı İş Kanunun kapsamı dışında ve kendi özel kanunlarına tabi bulunmaktadır⁸⁹. Bununla beraber gazetecilere yönelik olarak uygulama açısından iki kanun arasında şöyle bir ilişki söz konusu olabilir. Gazetecilere uygulanacak hüküm açısından 5953 sayılı Kanunda bir boşluk bulunması halinde bu boşluğu doldurmak için öncelikle 1475 sayılı Kanundan yararlanmak gerekir. Zira 1475 sayılı Kanunun istisnalar başlığını taşıyan 5. Maddesinde 1475 sayılı Kanun hükümlerinin Basın İş Kanunu'nun uygulama alanında uygulanmayacağına dair bir istisna hükmü getirilmiş değildir⁹⁰.

iv. Ücret Alma

Bir gazete, mevkute, haber ajansı veya fotoğraf ajansında, fikir ve sanat işinde çalışan bir kişinin gazeteci sayılabilmesi için hizmet akdine dayalı olarak yaptığı çalışmanın

⁸⁷ 1961 Anayasası çalışanları, genellikle işçiler ve işçi niteliğinde bulunmayan kamu hizmeti görevlileri şeklinde iki gruba ayırmıştır.

⁸⁸ TUNCA, s.38.

⁸⁹ Suphi Nahit OKAY, "Basın Sanayiinde Çalışma Mevzuatı Prensipleri", Sosyal Siyaset Konferansları, 21. Kitap, İ.Ü.İ.F. Ya.No:273, İstanbul, 1970, s.92-93; ESENER, s.67-68.

⁹⁰ Bu konuda ayrıca bkz.: Bu çalışma, İkinci Bölüm, 2.1.

ücret karşılığı olması gerekir. Gazetecinin çalışmasının "ücret karşılığında" yapılmasının gerektiği zaten 5953 sayılı Kanun'un 1. Maddesinin 2. Fıkrasında açıkça vurgulanmıştır. Ekleyelim ki bilindiği üzere hizmet akdinden doğan işverenin en önemli borcu da ücret ödemektir. Gazeteci geçimini esas itibariyle işte aldığı bu ücretle sağlayan kişi olmaktadır. Ücret ödemediği yapılan bir çalışma 5953 sayılı Kanuna göre Gazeteci sayılma niteliğini kazandırmaz. Bu unsur, 5953 sayılı Kanuna göre çalışanların gazeteci sayılabilmelerinin temel koşullarından biridir⁹¹.

Yukarıda açıkladığımız dört koşula uygun şekilde çalışanlar, 5953 sayılı Kanun hükümlerine göre, gazeteci sayılarak, Kanun hükümlerinden yararlanacaklardır. Kanun koyucu 5953 sayılı Kanun kapsamında yukarıda sayılan koşullara ek olarak, "ücret karşılığında çalışma" koşulu doğrultusunda gazeteci ile kendisini çalıştıran işveren arasındaki hizmet akdinin yazılı şekilde yapılmasını öngörmüştür. Belirtilen koşullara uygun olarak gazeteci sayılabilecek kişileri şu şekilde sıralayabiliriz⁹²:

- i. Gazetenin görüşünü yansıtan ve genellikle birinci sayfada yayınlanan makaleyi yazan kişiler olarak "Baş Yazarlar",
- ii. Uzmanlık dalları ile ilgili yazıları hazırlayıp yazan kişiler olarak tanımlanan "Sütun Yazarları"
- iii. Gazetenin belli sütunlarında günlük konulara kısaca değinip yazılar yazan kişiler olarak tanımlanan "Fıkra ve Makale Yazarları",
- iv. Yazılı veya işitsel-görsel basın araçlarında yayınlanmak üzere kamuoyunu ilgilendiren bilgiyi araştıran bildiren, görev yerine giden, görev konusu hakkında edinilebilecek tüm bilgiyi gözlem, röportaj, araştırma yoluyla ve özellikle konuyu okuyucu ve izleyicilerin ilgisini çekecek yönleriyle araştırarak toplayan, topladığı bilgiye dayanarak haberleri yazan ve yayına

⁹¹ BOHERE, s.8.

⁹² OKAY, s.95-96; Güneri CİVAOĞLU, "Türk Basınının Personel Sorunu (Uygulama Bakımından)", *İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, Ankara, 1984, s.239; KAYACAN, s.17-18.

- sunulmak üzere yazı işleri servisine sunan kişiler olarak tanımlanan "Muhabirler",
- v. Olayları fotoğrafla görüntüleme işi yüklenen kişiler olarak tanımlanan "Haber Fotoğrafçıları"
 - vi. Gazetenin izleyeceği yayın politikasını belirleyen, haber almayı yöneten kişiler olarak tanımlanan "Yazı İşleri Müdürleri"
 - vii. Gazetelerde ve süreli yayınlarda malzemeyi seçen, gözden geçiren ve yayına hazırlayan, muhabirlere ve fotoğrafçılara görev dağıtan, sunulan raporları ve fotoğrafları değerlendiren, hangilerinin yayınlanacağına karar veren, yazıların izlenen politika ile yayın ilkelerine uygunluğunu inceleyen ve gerektiğinde yeniden kaleme alan, verilecek haberlerin yerlerini ve sütunlarını kararlaştıran kişiler olarak tanımlanan "Editörler ile Yardımcıları",
 - viii. Gazetenin okunabilir hale gelmesinde, yazı işleri müdürünün en büyük yardımcısı olan kişiler olarak tanımlanan "Redaksiyon Sekreterleri"
 - ix. Her türlü Ressam ve Karikatüristler
 - x. Çevirmenler

Yazı ve yayım işinde çalışan gazeteciler, basın işletmesinin iç örgütlenmesindeki yetki ve sorumluluk bakımından görevlerine göre muhabir, bölüm şefi, yazar, yazı işleri müdürü, sorumlu müdür, yazı işleri sekreteri, genel yayın müdürü gibi adlar alırlar⁹³. Bunlara benzeyen ve bu nitelikte olan işlerin kadrolarında çalışan kişiler ile basın işletmesi arasındaki hukuki ilişki hizmet akdine dayandığı ölçü ve sürece bunlar 5953 sayılı Kanunun kapsamına girerler. Basın işletmesinde gazeteciler dışında kalan işçiler ise, doğrudan doğruya genel hükümleri kapsayan 1475 sayılı İş Kanununa tabidirler. Eğer mesleği gazetecilik olsa dahi o kişi bu mesleğini belli bir basın işletmesine bağlı

⁹³ AY, s.14.

olarak değil de bağlı olmadan sürdürüyorsa bu takdirde ona "serbest gazeteci" denir ve 5953 sayılı Basın İş Kanunu kapsamına girmez⁹⁴.

2.2.3.2. 818 Sayılı Borçlar Kanunu'na Göre Basın Çalışanları

Borçlar Kanunu hükümlerine göre çalışan gazetecilere "serbest gazeteciler" de denir. Bunlar hiçbir basın kuruluşuna bağlı olmaksızın, Borçlar Kanunu'nun 372'nci maddesinde düzenlenen neşir mukavelesi, 355'inci maddesinde düzenlenen istisna akdi ya da 386'ncı maddesinde düzenlenen vekalet akdine göre çalışan gazetecilerdir. Başka bir deyişle serbest gazetecinin çalışmasının hukuksal niteliği neşir mukavelesi, istisna akdi ya da vekalet akdine dayanır. Bu gazetecilerin işverenleri ile olan iş ilişkileri hizmet akdine dayanmadığından bağımlı bir iş ilişkisinden söz edilemez. Bu gazeteciler bağımsız çalıştıklarından bunlara uygulamada serbest gazeteciler denildiği gibi bağımsız gazeteciler de denilmektedir. Kişisel çabaları ve meslek becerileri ile sağladıkları haber, resim, fotoğraf ve yazıları zaman zaman gazete ya da ajanslara satarak geçimlerini sağlarlar. İçlerinde üne kavuşmuş iyi gelir sağlayanlar olmakla beraber genelde bağımlı çalışan gazetecilerden daha güç koşullarda çalışırlar. Bunlara ilişkin özel bir düzenleme de olmadığından bağımlı çalışan gazetecilere göre daha korumasızdırlar⁹⁵.

Serbest gazeteci, birden fazla işverene emeğinin ürününü satarak da çalışabilir. Böylece bağımsız çalışırken tam gün çalışıyor da olabilir. Bu yolla belki de kişisel basın özgürlüğünü ve düşüncüyü açıklama özgürlüğünü tam olarak sağlamış olabilir⁹⁶.

⁹⁴ TUNCAY, s.36. 5953 sayılı Kanunun ilk halinde, 212 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önce 1. Maddenin devamında "baş yazarlık, yazarlık, sorumlu müdürlük, yazı işleri müdürlüğü, haber alma şefliği, muhabirlik, çevirmenlik, düzeltmenlik, foto muhabirliği, ressamlık, karikatürcülük, haber alma telsizciliği ve radyoculuğu, gazete müdürlüğü gibi işlerde çalışanlar" denilerek kimlerin gazeteci sayılacağı örneklendirme yapılarak belirtilmişti. Söz konusu cümlenin 212 sayılı Kanunla metinden çıkartılmasındaki amaç, daha öncede değinildiği üzere madde içeriğinin daraltılması değil, bilakis genişletilmesidir. Başka bir deyişle amaç gazeteci tanımlamasını sayılan örneklerle sınırlı tutmak değil, yaymaktır. Bu nedenle yukarıda sayılan gazeteci örnekleri, 5953 sayılı Kanunun aradığı koşullara uygun olarak arttırılabilir.

⁹⁵ AY, s.61.

⁹⁶ BOHERE, s.11.

Ülkemizde 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile serbest gazetecilere de sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı tanınmıştır (md.2/2).

Birçok batı ülkesinde yaygın olan serbest gazetecilik çalışmasına ülkemizde az rastlanır. Bu tür çalışma, daha çok İstanbul'da, bu tür çalıştırmayı personel politikası olarak benimsemiş bazı yayın organlarında uygulanmaktadır⁹⁷.

2.2.3.3. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na ve TRT Kurumu Kanunu'na Göre Basın Çalışanları

Daha önce değinildiği üzere⁹⁸, bir kimsenin 5953 sayılı Kanun anlamında gazeteci sayılabilmesi için Türkiye'de yayımlanan bir gazete veya mevkute yahut haber ve fotoğraf ajansında çalışması gerekmektedir. Kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları için 5953 sayılı Kanunun kapsamı dışında bırakılan, "devlet, vilayet, belediyeler ve iktisadi devlet teşekkül ve müesseseleriyle sermayesinin yarısından fazlası bu teşekküllere ait gazete, mevkute veya haber ajanslarında çalışanlar, işyerlerinin hukuki statülerine bağlı olarak memur ve hizmetli olarak istihdam edilmektedir⁹⁹. Basın işletmelerinin bir türü olarak daha önce belirtilen ve kamu işletmeleri olarak ifade edilen bu kuruluşlar; TRT, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı'dır. İçlerinde sadece Anadolu Ajansı anonim şirket olduğundan 5953 sayılı Kanun kapsamındadır. Memur statüsünde gazeteci çalıştıran işyerleri sadece TRT ve Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'dür. Bu işyerlerinde gazeteciler sadece memur statüsünde değil, işçi sayılmayan sözleşmeli personel statüsünde de çalıştırılabilmektedir.

Ücretin yetersiz olması ve yetişmiş uzman personelin özel sektöre geçişini engellemek amacıyla kamu kesiminde kanuni olarak Devlet Memurları Kanununun 4. Maddesiyle düzenlenen sözleşmeli personel uygulaması¹⁰⁰, basın sektöründe hem TRT'de hem de

⁹⁷ AY, s.61.

⁹⁸ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.2.2.

⁹⁹ TUNCAY, s.30.

¹⁰⁰ Abdülhalim EKE, "Sözleşmeli Personel Uygulaması ve Anayasa Mahkemesi Kararı", *Amme İdaresi Dergisi*, C.XXII, S.4 (Aralık 1989), s.70.

Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nde görülmektedir. Örneğin; 1998 verilerine göre Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün merkez örgütünde 293 kadrolu yani devlet memuru, 50 sözleşmeli personel olmak üzere toplam 343 personel çalışmaktadır¹⁰¹. TRT Kurumu Kanunu'nun personele ilişkin hükümler ihtiva eden ve istihdam şekillerini düzenleyen 49. Maddesinde de işçi sayılmayan sözleşmeli personele yer verilmiştir. Ayrıca TRT Kurumu bu personelin hizmet ilişkilerinin usul ve esaslarını belirlemek amacıyla 10 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe giren "TRT Kurumu Sözleşmeli Personel Yönetmeliği"ni hazırlamıştır¹⁰².

2954 sayılı TRT Kurumu Kanunu'nun, "İstihdam Şekillerini" düzenleyen 49. Maddesine göre, TRT Kurumu'nun hizmetleri; "Memurlar", "İşçi Sayılmayan Sözleşmeli Personel" ve "Geçici Personel" eliyle götürülecektir. Yine aynı Kanunun "Personelin Özlük Hakları"nı düzenleyen 50. Maddesinin (h) bendine göre, TRT Kurumu, Borçlar Kanunu hükümleri gereğince de "Sözleşmeli Personel" çalıştırabilecektir.

Bu hükümler çerçevesinde TRT Kurumunun hizmetlerini; memurlar, işçi sayılmayan sözleşmeliler vasıtasıyla yürütmesi yanında, "prodüksiyon amiri, amir yardımcılar, yönetmen ve yönetmen yardımcısı, set amiri, set görevlisi, butafor, terzi, makyajcı, mütercim, montajcı ve muhabirlikle ilgili işleri TRT Kurum Kanununun 50. Maddesinin (h) bendi hükmü gereği, Borçlar Kanunu'nun 355. Maddesinde ifadesini bulan, "İstisna Akdi" ile yürüttüğü görülmektedir. Ayrıca TRT Kurum Kanunu'nun 50. Maddesinin (h) bendi çerçevesinde TRT Kurumu Borçlar Kanunu'nun 355. Maddesi ile Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre; ısmarlanacak ya da yaptırılacak işler nedeniyle "eser yapımından hareketle kurulacak istisna akdi ilişkilerini düzenlemek amacıyla "İstisna Sözleşmesi Yönetmeliği" hazırlamıştır. Bu Yönetmelik, TRT Kurumu'nun yapım ve yayınlarında kullanılacak belli bir eser ve belli bir sonucun elde edilmesi için yapacağı istisna akitlerinin usul ve esasları ile uygulanmasını düzenlemektedir. TRT Kurumu'nun televizyon ve haber birimlerinde belirtilen Yönetmeliğin 71, 77, 78 ve 82. Maddelerinde

¹⁰¹ Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s.4-6.

¹⁰² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: R.G., T.10.07.1998, S.19868, s.30.

odaklaşan işler¹⁰³, Borçlar Kanunu'nun 355. Maddesinde ifadesini bulan istisna akdi aracılığıyla yaptırılmaktadır. Borçlar Kanunu'nun 355. Maddesinde ifadesini bulan istisna akdini belirleyen unsurların ihlal edildiği ve hizmet akdinin işveren, işyeri, zaman ve ücret bağımlılığından meydana gelen unsurlarının fiilen gerçekleştirilmiş olduğu, akitlerin belirli süreli hizmet akdine dönüştüğü, ancak akitlerin zincirleme olarak yapıla gelmiş olması nedeniyle "belirsiz süreli hizmet akdine" dönüştüğü nihayet "yapımcı" adı altında iş görenlerin de "işçi" niteliğine dönüştüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş müfettişlerince tespit edilmiştir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde işçi statüsünde değerlendirilmesi gereken söz konusu işleri görenlere 1475 sayılı İş Kanunu hükümlerinin uygulanması gerektiği sonucuna varmak gerekir¹⁰⁴. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus; Borçlar Kanunu'nun 355. Maddesine göre, TRT Kurumu'nda oluşturulan İstisna Sözleşmesi Yönetmeliği çerçevesinde muhabir vb. gazetecilerdir. Zira istisna akdinin hizmet akdine dönüşmesi gazeteciler açısından 1475 sayılı İş Kanununun değil, 5953 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanmasını gerektirecektir. Bu bağlamda yaşanan gelişmeler, TRT'nin de 5953 sayılı Kanun kapsamına alınması gerektiği tartışmalarını da beraberinde getirmektedir.

Devlet memuru ve sözleşmeli personel dışında TRT Kurumu Kanunu'nun 50. Maddesine göre; Kurumun bünyesinde çalışacak olan elemanların statüleri belirlenirken üçüncü grup olarak "geçici personel" ifadesi kullanılmıştır. Ancak geçici personelin hangi statüyü ifade ettiği vurgulanmamıştır. Burada TRT Kurumu Kanunu'nun 8. Maddesinin 2. Fıkra hükmünün dikkate alınması gerekir. Zira ilgili maddeye göre; TRT Kurumu Kanunu'ndaki özel hükümler ile düzenlenen hususlar dışında kalan konularda, Kurum hakkında Kamu İktisadi Kuruluşlarına uygulanan genel hükümler uygulanacaktır. Bu hüküm gereği, her ne kadar geçici personel düzenlemesine istihdam şekilleri başlığı altında yer verilmişse de, açık bir düzenleme olmadığından, Kamu İktisadi Kuruluşlarına uygulanan genel hükümlerin uygulanması gerekmektedir. Buna göre; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun "istihdam şekilleri"lerini düzenleyen 4.

¹⁰³ Bu işler için bkz.: TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu, **İnceleme Raporu**, Ankara, 1992, s.24.

¹⁰⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu, s.1-79.

Maddesinde yer alan personel statülerinden birisi olan geçici personel hükümleri, TRT Kurumu geçici personeli için de geçerli olacaktır. Bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet olduğuna Devlet Personel Başkanlığı'nın ve Maliye Bakanlığı'nın görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca karar verilen görevlerde ve belirtilen ücret ve adet sınırı içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kimseler geçici personeldir¹⁰⁵.

Basının işlevsel unsuru dikkate alındığında iş ilişkisinin niteliğine bakılmaksızın, basın faaliyetinde bulunan herkesin gazeteci sayılması gerekir. Ancak basın çalışanlarına yönelik hüküm ihtiva eden Kanunlar incelendiğinde, bu Kanunlar açısından basın faaliyetinde bulunan bir kişinin gazeteci sayılabilmesi için bazı özellikler taşıması gerekir. Bu açıdan bakıldığında devlet memuru statüsünde çalışanların iş ilişkileri bakımından Basın Kartları Yönetmeliği hariç diğer Kanunlara göre gazeteci sayılmadıkları görülür. Gazetecilere ilişkin olarak yalnızca basın organının sahibi, yazı işleri müdürü veya muhabir sıfatıyla çalışanların gazeteci sayılabilmelerine yönelik hüküm ihtiva eden 5680 sayılı Basın Kanuna göre, belirtilen ilgili kişilerin devlet memuru olmamaları şartı öngörülmüştür. İstisnai olarak mesleki ve ilmi mevkutelerde çalışan sorumlu yazı işleri müdürleri için bu şart öngörülmemiştir. Dolayısıyla mesleki ve ilmi mevkutelerin sorumlu yazı işleri müdürleri devlet memuru da olabilirler. Zira 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre, yukarıda belirtilen işyerlerinde çalışanlarda memur olup, gazeteci ünvanı taşımazlar. Sadece Basın Kartları Yönetmeliğine göre basın kartı alabilirler.

2.2.4. Uygulama Bakımından

Uygulamada 5953 sayılı Basın İş Kanunu ile 818 sayılı Borçlar Kanununa göre çalışanlara profesyonel gazeteciler de denilmektedir. Profesyonel gazetecilik de esas olan gazetecilik mesleğini yürüten kişinin, başlıca geçim kaynağının gazetecilik olmasıdır. Dolayısıyla gazetecinin profesyonel gazeteci sayılması bakımından, mesleğin

¹⁰⁵ Özellikle işçi statüsünde eleman çalıştırılmayacağı vurgulanmadığına göre, TRT Kurumu Kanunu'nda yer alan "geçici personel" in, işçi statüsünde çalıştırılmasının mümkün olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur. Bu konuda bkz.: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu, s.23.

başlıca geçim kaynağı olması yeterli olup, mesleğin bağımlı veya bağımsız olarak sürdürülmesi önem taşımamaktadır. Bu bakımdan 5953 sayılı Kanun ile 818 sayılı Kanuna göre çalışanların gazeteciliği başlıca geçim kaynağı olarak seçmeleri durumunda profesyonel gazeteci olarak nitelendirilmeleri gerekmektedir. Bunun dışında uygulamada kanuni olarak 5953 sayılı Basın İş Kanunu ve 818 sayılı Borçlar Kanunu ile istihdam edilmelerine rağmen, gerçekte iş ilişkisinin belirtilen Kanunlara dayanmadığı gazeteci türlerine de rastlanmaktadır. Bunları genel olarak kadrolu görünümde gazeteci, kadrosuz gazeteci ve stajyer gazeteci olmak üzere üç şekilde gruplandırabiliriz:

i. Kadrolu Görünümde Gazeteci

"Kadrolu Görünümde Gazeteci" kavramı adından da anlaşıldığı gibi kanuni bir kavram olmayıp bir tür muvazaayı¹⁰⁶ ifade eden, uygulamanın ortaya attığı bir kavramdır. Basın işvereni ile aralarında gerçek bir iş ilişkisi bulunmamakla ve fiilen gazetecilik yapmamakla birlikte, sırf basın kartı alabilmek için belli bir basın işletmesinin kadrosunda çalışıyor gözükken kişilere kadrolu görünümde gazeteci denir. Bunlar genelde basın işverenlerinin yakınlarıdır¹⁰⁷. Bir de işsiz olup gelir vergisi ile birlikte işveren payı dahil sigorta primi ödeyerek basın kartı taşımaya devam edebilmek için, basın işletmesinde fiilen çalışmadıkları ve ücret almadıkları halde basın işvereni ile aralarında hizmet akdi ilişkisi varmış gibi gösterilen kadrolu görünümde gazeteciler vardır. Bu tür kadrolu görünümde gazeteci gösterilmesinde işverenin de yararı vardır. Zira böylece şişirilmiş kadrosu sayesinde Basın İlan Kurumu'ndan ilan alarak gelir sağlamaktadır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Muvazaa konusunda bkz.: Cevdet YAVUZ, **Türk Medeni Hukuku ve Borçlar Hukuku Mevzuatı**, Beta Ya.No:147, C.I, İstanbul, 1988, s.396-398.

¹⁰⁷ KAYACAN, s.18.

¹⁰⁸ TUNCAY, s.40.

ii. Kadrosuz Gazeteci

Bunlar da kadrolu görünümde gazetecilerin aksine gerçekten hizmet akdi ilişkisine dayalı olarak çalışması gerektiği halde, böyle bir iş ilişkisi kurulmaksızın çalıştırılan gazetecilerdir. Kadrosuz gazeteciler uygulamada bazen ücret almadan bazen de telif ücreti ile çalıştırılmaktadırlar. Aynı zamanda gazete işvereni ile aralarında hizmet akdi ilişkisi olmadığı için sigortasız çalıştırılmakta ve bir gün kadroya alınacakları günü beklemektedirler. Her türlü çalışma güvencesinden yoksun olarak çalışan bu kişilerin bazı basın işletmelerinde oldukça yüksek sayıda oldukları görülmektedir¹⁰⁹.

iii. Stajyer Gazeteci

Stajyer gazetecilik kanuni bir gazetecilik türü olmakla birlikte, uygulamada yaygınlık kazanması ve kanuni düzenlemeye aykırı şekilde kullanılması nedeniyle uygulama bakımından yapılan ayırım çerçevesinde incelenecektir.

Basın İş Kanunu'nun 10. Maddesine göre; Stajyer gazeteci, mesleğe ilk giren ve en çok üç ay süren bir deneme süresi içinde çalışan gazeteciye denir. Buradaki stajyerlikten mesleki amaçla geçici bir süre için çalışan öğrenciler değil, sürekli bir iş ilişkisine girmek isteyen, ancak mesleğe ilk kez başlayan gazeteciler kastedilmektedir. Bu anlamda yine Basın İş Kanunu'nun 10 Maddesinin birinci fıkrasında ifade edildiği üzere; daha önce başka bir işyerinde deneme süresini geçiren ve çalışan gazeteciler, başka bir

¹⁰⁹ TUNCA, s.40.

işyerinde mesleğe devam edecekse, yapılacak iş farklı bile olsa yeniden stajyer muamelesine tabi tutulamaz¹¹⁰.

2.3. Mevzuattan Doğan Basın Çalışanları Kavramı Konusunda Ortaya Çıkan Durum

Ülkemizde kanun koyucunun gazeteci sayılabilmenin koşullarını birbirinden farklı üç ayrı mevzuatla düzenlediği görülmektedir. Gazeteci sayılabilmenin koşullarını düzenleyen bu mevzuatlar; 5680 sayılı Basın Kanunu, 5953 sayılı Basın İş Kanunu ve Basın Kartları Yönetmeliği'dir. Bunlar arasındaki ilk farklılık, iş ilişkisi ayırımı noktasında çıkmaktadır. Zira 5953 sayılı Kanun gazetecilik sıfatının kazanılabilmesi için bağımlı iş ilişkisini zorunlu kılmakta iken, Basın Kanunu ve Basın Kartları Yönetmeliği gazetecilik sıfatının kazanılabilmesi için iş ilişkisi koşulunu aramamaktadır. Zira Basın Kanunu, iş ilişkisinin niteliğine bakmaksızın Kanunda sayılan koşulları haiz olmakla "gazete sahibi, sorumlu müdür veya muhabiri" gazeteci kabul etmiştir. Yine aynı şekilde, örneğin; yabancı bir ülkede yayımlanan gazete, mevkute ve haber ajansının Türkiye'de bulundurduğu muhabir ya da temsilcileri Türk vatandaşı olsalar dahi, 5953 sayılı Kanun anlamında gazeteci sayılmadıkları¹¹¹ halde, Basın Kartları Yönetmeliği'ne göre gazeteci sayılabilmekte ve mavi ya da sarı basın kartı taşıyabilmektedirler.

5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun gazeteci saymadığı bir kimseyi nasıl Basın Kanunu gazeteci sayıyorsa; Basın Kanunu'nun da gazeteci sıfatını almasına izin vermediği bir kimseyi, fiilen gazetecilik yapmıyor bile olsa, Basın Kartları Yönetmeliği gazeteci

¹¹⁰ TUNCAY, s.41.

¹¹¹ Bir kimsenin 5953 sayılı Kanun anlamında gazeteci sayılabilmesi için Türkiye'de yayımlanan bir gazete veya mevkute yahut haber ve fotoğraf ajansında çalışması gerekmektedir. Ayrıca verilen bu örnekler çoğaltılabilir. Örneğin; devlet memurları da 5953 sayılı Kanuna göre gazeteci sayılmadıkları halde, Basın Kartları Yönetmeliği'ne göre gazeteci sayılabilmektedirler.

sayabilmektedir. Böylece bu kimse Basın Kartı Yönetmeliği'ne göre basın kartı alabilmekte ve kendisinin gazeteci olduğunu iddia edebilmektedir. Ayrıca Basın Kanunu'nun gazeteci saydığı “gazete sahibi, sorumlu müdür veya muhabir” sıfatı taşıyan kişilerin dışında yazar veya karikatürist sıfatıyla 5953 sayılı Kanun kapsamında gazeteci olarak çalışmak da mümkündür.

Belirtilen şekilde gazetecilik sıfatının kazanılmasının kanuni olarak çok karmaşık şekilde düzenlenmesi, bu konuda uygulamada çok farklı görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bazıları gazetecilik sıfatının kazanılması açısından Basın Kanunu hükümlerinin yeterli olduğunu bazıları da 5953 sayılı Basın İş Kanunu hükümlerine göre çalışanların gazeteci sayıldığını iddia etmektedirler. Bunların dışında bazıları da bir kimsenin gazeteci sayılmasının ancak Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nden “Sarı Basın Kartı” almasıyla mümkün olabileceğini iddia etmektedirler¹¹². Bu görüşün yanında gazeteciliğin basın kartı taşımakla eş değer tutulmasının yanlış olduğunu ve basın kartı taşınmasının gazetecinin kimliğinden öte haklarıyla ilgili olduğunu ileri süren görüşler de vardır¹¹³.

Kanunların düzenleniş şekli itibariyle uygulamada yaşanan gazeteci kavramı konusundaki sıkıntının giderilebilmesi için öncelikle belirtilen kanunlar arasında tutarlılığın sağlanması gerekmektedir. Basın Kanunu ve Basın Kartları Yönetmeliği iş ilişkilerini düzenleyen kanunlar olmamasına rağmen, yapılan açıklamalara bağlı olarak iş ilişkisinin taraflarından birini tayin eden kanunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle olmakla birlikte, gazetecilik sıfatının iş ilişkisi ile kazanılması gerektiği görüşünden hareketle, bu gruplandırmalardan çalışmamız açısından doğrudan basın çalışanlarının iş ilişkilerini düzenleyen 5953 sayılı Kanun önem taşımaktadır. Günümüzde ayrıca radyo ve televizyon işletmelerindeki artışa bağlı olarak radyo ve televizyon gazeteciliğinin geliştiği, gazetecilerin büyük çoğunluğunun özel sektörde yer aldığı ve özellikle bu sektörde çalışanların daha çok sorunlarla karşılaştığı düşünülürse, bu çalışmanın

¹¹² KAYACAN, s.24.

¹¹³ <http://www.tgs.org.tr>'den; “Gazeteci ...”, s.1.

amacına uygun olarak 5953 sayılı Kanun üzerinde yoğunlaşılmasının gereği anlaşılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE BU GELİŞİM İÇERSİNDE HUKUKİ DÜZENLEMELERİN SONUÇLARI

1. BASIN ÇALIŞANLARINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de basın çalışanlarına yönelik hukuki düzenlemelerin tarihsel gelişimi incelenirken; Türk basının siyasi rejimlerin değişimine bağlı olarak yapılandığı gerçeği göz önünde bulundurulacaktır. Nitekim her siyasi rejim, kendi özel durumlarına göre ayrı kanun yaparak basın işlerini kendisine göre düzenlemiştir¹¹⁴. Basın çalışanlarına yönelik kısmen hükümler ihtiva eden kanunlara rastlanmakla birlikte, basın sektöründe işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen ve doğrudan basın çalışanlarına yönelik hükümler ihtiva eden ilk kanun olan 1952 tarihli 5953 sayılı Basın İş Kanunu olmuştur. Basın rejiminin siyasal rejime bağlı olarak yapılandığı gerçeğinden hareketle, Türkiye'de basın çalışanlarına yönelik hukuki düzenlemelerin tarihsel gelişimi incelenirken, ilk kanun olması nedeniyle 5953 sayılı Kanunun yürürlüğe giriş tarihi esas alınmış; sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak bir sınıflandırma yoluna gidilmiştir.

1.1. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Yürürlüğü Girdiği Tarihe Kadar Olan Dönem

Bu dönemde yukarıda değinildiği üzere, doğrudan basın sektöründe işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen kanuni bir düzenleme mevcut değildi. Mevcut kanuni düzenlemeler, esasen basının görevleri, basın özgürlüğü veya bu konudaki yasak ve sınırlamaları ihtiva etmektedir. Ancak bu düzenlemelerin kısmen basın çalışanlarına

¹¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: S. Rifat İSKİT, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Ya., İstanbul, 1939; Ayrıca bu konuda farklı hükümetlerin basına yaklaşımı için bkz.: Hilmi TUTAR, *21. Yüzyılda Türk Basını*, Ankara, 1993, s.97-108.

yönelik hükümlere de yer verdiği görülmektedir. Siyasal rejimlerin ve basın sektöründe yaşanan gelişmelerin farklı özellikleri dikkate alınarak bu dönem Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir:

1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemi

Basına ilişkin ilk kanuni düzenlemeler 1864 yılına kadar gerilere uzanmaktadır. Cumhuriyetin ilanına kadar süren bu dönemde basınla ilgili hüküm ihtiva eden dört ayrı kanun bulunmaktadır. Bunlar;

- i. 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi,
- ii. 1876 tarihli Kanuni Esasi,
- iii. 1908 tarihli II. Meşrutiyet Anayasası ve
- iv. 1909 tarihli Matbuat Kanunu'dur.

1864 yılında yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesi, yayını izne bağlaması, gazeteyi kapatmak gibi cezalar içermesi nedeniyle, basını sıkı bir idari denetim ve cezai bir yaptırım içine almıştır. 1852 tarihi Fransız Ceza Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan söz konusu Nizamname 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır¹¹⁵.

I. Meşrutiyet Anayasası olarak bilinen ve Türk toplumunun ilk yazılı Anayasası olan 1876 tarihli Kanuni Esasi, 12. Maddesi ile "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" ilkesini getirmiştir. Ancak Kanun, özgürlüğü hükümetin keyfiliğinden kurtarmakla birlikte, yasama organına sınırsız bir düzenleme yetkisi verdiğinden basını güvence altına alamamıştır. Kanuni Esasi'nin öngördüğü Kanun olan Matbuat Kanunu 1877 yılında hazırlanmışsa da yürürlüğe konmamıştır. Zira padişah, dönemin liberal anlayışına uygun olarak kişi hak ve özgürlükleri arasında basın özgürlüğüne de yer veren Anayasayı yine Anayasanın 113. Maddesine dayanarak yürürlükten kaldırınca, diğer özgürlükler gibi

¹¹⁵ Ahmet DANIŞMAN, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri*, A.Ü. BYYO. Ya.No:1, Ankara, 1986, s.6; Hasan Refik ERTUĞ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İ.Ü.İ.F. Ya.No:1492, C.I, İstanbul, 1970, s.192-193.

basın özgürlüğü de askıya alınmış ve hazırlanmış bulunan Matbuat Kanunu yürürlüğe girememiştir¹¹⁶.

Cumhuriyet öncesi dönemde basın çalışanları açısından dönüm noktası sayılabilecek kanuni düzenleme, 1908 tarihli II. Meşrutiyet Anayasası ile yapılmıştır¹¹⁷. Zira bu Anayasa, Kanuni Esasi'den farklı olarak 12. Maddesinde yer alan "Matbuat Kanun dairesinde serbesttir, hiçbir veçhile kapatılıp teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz" hükmü ile, basın özgürlüğünü hem hükümetin keyfiliklerinden kurtarmış, hem de basını güvence altına almıştır. Getirilen bu düzenleme ile birlikte daha önce değinildiği üzere¹¹⁸, ülkede var olan dört gazete sayısı, iki yüzü aşmıştır. Ancak bu dönem gazetecilik mesleği açısından önceki dönemle benzer özellikler göstermektedir. Yine bu dönemde daha önce olduğu gibi gazetecilik, henüz profesyonel anlamda bir meslek halini almamış ve daha çok başka mesleklerle uğraşan entelektüel, ünlü edebiyatçı ve fikir adamlarının yan uğraş olarak yaptıkları bir iş olmaktan öteye geçememiştir. Aynı zamanda gazeteler, bu dönemde ekonomik olarak güçsüz emek yoğun işletmeler olduğu için, çalışanlarına yeterli ücreti ödeyememektedir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte gazetelerin sayısı iki yüzün üzerine çıkmış olsa bile gazetelerin haber vermektten öte öncelikli olarak, fikir tartışmalarının yapıldığı organlar olması, geniş kadrolara ihtiyaç duyulmasını gerektirmemiştir. Yine bu dönemde nispeten bir ilerleme kaydedilmişse de Türk toplumunun gazetecilik mesleğine yönelik olumsuz bakış açısı değişmemiştir¹¹⁹. Sonuç olarak bu dönem açısından basın çalışanlarını korumaya yönelik hukuki düzenleme gereksinimini ortaya çıkaracak; sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler yetersizdir.

1908 tarihli Meşrutiyet Anayasası'nda sözü edilen Matbuata yönelik kanun 1909 tarihinde Matbuat Kanunu olarak yürürlüğe girmiştir. 1881 tarihli Fransız Matbuat Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan ve dönemin siyasi havasının etkisi ile özgürlükçü nitelik taşıyan 1909 tarihli Matbuat Kanunu özgür bir basın yaratmak amacını

¹¹⁶ Münci KAPANİ, *Kamu Hürriyetleri*, A.Ü.H.F. Ya.No:264, Ankara, 1970, s.91.

¹¹⁷ GEVGİLİLİ, s.85.

¹¹⁸ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 1.2.3.

¹¹⁹ *Basın Almanağı*, Yıl:1, S.1, Mart 1968, s.22.

gütmektedir. Zira bu Kanun ile "izin sistemi" kaldırılmış, yerine "beyanname verme sistemi" kabul edilmiştir¹²⁰. 14.07.1909 tarihli olan bu Kanun, 8.09.1931 tarihli Matbuat Kanunu yürürlüğe girinceye kadar yirmi iki yıl süreyle yürürlükte kalmışsa da, 1913 yılından başlayarak on beş kez değişikliğe uğramıştır¹²¹. Basını güvence altına alan ve basın özgürlüğünü benimseyen hükümler, ilgili değişikliklerle sınırlandırılarak, idari bir kararlar mevkiye kapatma yetkisi yeniden ortaya çıkmıştır. Özellikle 1919 yılından başlayarak sıkıyönetimin ilan edildiği yerlerde sansür bütün şiddetiyle hüküm sürmüştür¹²².

1.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönemi

Gazetecilik mesleğinin Cumhuriyet Öncesi dönemdeki genel görünümü TC'nin ilk yıllarında da sürmüştür. Basın Çalışanları kavramı başlığı altında tanımladığımız anlamda¹²³ gazetecilik, profesyonel bir meslek olmadığından, mesleğe ilişkin çalışma koşullarından söz edebilmek bu dönem açısından da mümkün değildir.

Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı Döneminde monarşi rejimi sona ermiş, ülkede Cumhuriyet rejimi egemen olmuştur. Ancak Cumhuriyet rejiminin gerektirdiği demokratik yaşama geçiş uzun bir süreci gerektirmiştir. Bu nedenle oluşan yeni siyasi rejimin etkisi altında diğer alanlarda olduğu gibi basın alanında da görülen ekonomik, sosyal ve hukuksal gelişmeler yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Bu bakımdan Cumhuriyet Sonrası Dönem, basın çalışanlarının hukuksal düzenlemelerle korunması gereğinin ortaya çıkması bağlamında ikiye ayrılarak incelenecektir.

1.1.2.1. 1936'ya Kadar Olan Dönem

Daha önce değinildiği üzere, Cumhuriyetin ilanından önce yürürlükte olan basına ilişkin son Kanun, 1931 yılına kadar yürürlükte kalan 1909 tarihli Matbuat Kanunu'dur. Bu

¹²⁰ DANIŞMAN, s.7.

¹²¹ Hıfzı TOPUZ, 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, B.2, İstanbul, 1996, s.62.

¹²² DANIŞMAN, s.7.

¹²³ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.

Kanun Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi geçirdiği bir takım değişikliklerle Cumhuriyet sonrasında da yürürlükte kalmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilanından 1936'ya kadar olan dönemde belirtilen Matbuat Kanunu'nun dışında basına ilişkin olan diğer hukuki düzenlemeleri şu şekilde sıralandırabiliriz:

- i. 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,
- ii. 1931 tarihli Matbuat Kanunu ve
- iii. 1926 tarihli Borçlar Kanunu'dur.

Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen ve hazırlanışında XVIII. Yüzyıl felsefesiyle Fransız İhtilali ilkelerinin derin etkileri görülen¹²⁴, 20.04.1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile basına ilişkin çok genel bir çerçeve çizilmiştir. Zira bu Kanun klasik haklar ve özgürlükler konusunda ayrıntılı düzenlemeye gitmemiş, sadece sayarak genel çerçeveyi vermiştir¹²⁵. Bu kanunda basın ile ilgili hüküm ihtiva eden 70. Maddeye göre, "neşir", "Türklerin tabii hukukundan" sayılmaktadır. 77. Maddeye göre ise, "Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir". Bu hükmün 1876 tarihli Kanuni Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyan 1908 tarihli II. Meşrutiyet Anayasası'nda yer alan hükümden farklı olmadığı görülmektedir. Bu hükme göre basın, genel ilke olarak özgürdür. Ancak bu özgürlüğün sınırları kanun ile saptanacaktır.

1924 Anayasası, basının çalışma şartlarını düzenleme konusunda kanun koyucuya, geniş bir alan bırakmış, ancak bu konuda genel sınırlama getirmiştir. Yayından önce, "teftiş" ve "muayene" yapılamayacağı, 77. Maddede belirtilmiştir. Böylece 1924 Anayasası dar anlamda sansürü, başka bir deyişle yayın öncesi herhangi bir müdahaleyi yasaklamıştır¹²⁶.

¹²⁴ KAPANİ, s.97.

¹²⁵ Mümtaz SOYSAL, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, B.7, İstanbul, 1986, s.50-51.

¹²⁶ O. Murat GÜVENİR, 2. Dünya Savaşında Türk Basını, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:31, Tezler Dizisi:2, İstanbul, 1991, s.39.

4.11.1925 tarihinde "Takrir-i Sükun Kanunu" kabul edilmiş, bu Kanununun 1. Maddesinin "İrtica ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşkivat ve teşebbüsat ve neşriyatı hükümet, Reiscumhur'un tasdikiyle, re'sen ve idareten men'e mezundur. İş bu efal erbabını Hükümet İstiklal Mahkemesine tevdi edebilir" hükmüne göre basın özgürlüğü esaslı bir biçimde sınırlanmıştır.

1924 Anayasası'nın çizdiği belirtilen genel çerçeve içinde Cumhuriyet Dönemi'nin ilk basın kanunu¹²⁷ olan 25.07.1931 tarihli Matbuat Kanunu, 8.09.1931'de resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Başlangıçta özgürlükçü bir görüşle hazırlanan söz konusu kanun, 1938 yılından itibaren önemli değişikliklere uğramış, siyasal rejimin niteliğine bağlı olarak basını sıkı denetim altında tutmak amacıyla siyasal iktidara basın özgürlüğünü temelinden sarsan yayın organlarını toplama ve kapatma yetkisi verilmiştir¹²⁸. 1946 yılında yapılan bir diğer değişiklikle yapılan kısıtlamalar biraz hafifletilmiştir. Belirtilen bu Kanun, 15.07.1950 tarihli 5680 sayılı Kanunla tümüyle ortadan kaldırılmıştır¹²⁹.

1931 tarihli Matbuat Kanununun çalışma yaşamına ilişkin önemli hükümlerini şöyle sıralayabiliriz¹³⁰:

- i. Kanun gazete yöneticileri için yüksek öğrenim zorunluluğu koymuştur. Gazete ve dergilerin baş yazarları, genel yayın müdürleri ve yazı işleri müdürlerinin yüksek okul bitirmeleri gerektiğini ancak kanunun yayımlandığı dönemde diploması olmayıp da bu görevlerde bulunan kişilerin yüksek öğrenim zorunluluğu dışında bırakıldığını hüküm altına almıştır.
- ii. Kanun gazete ve dergide çalışan bütün muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam ve idare memurlarının adlarının hükümete bildirilmesini istemiştir. Bu,

¹²⁷ GÜVENİR, 2. Dünya..., s.39.

¹²⁸ TOPUZ, s.96; GÜVENİR, 2. Dünya..., s.40; DANIŞMAN, s.8.

¹²⁹ DANIŞMAN, s.8; Ayrıntılı bilgi için bkz.: GÜVENİR, 2. Dünya..., s.39-48.

¹³⁰ TOPUZ, s.89.

gazetede çalışan herkesi kontrol altında tutabilmek amacıyla konulan idari bir tedbirdir.

Bu dönemde tüm işçiler için olduğu gibi basın çalışanları açısından da gözardı edilmemesi gereken bir diğer kanun da 1926 tarihli Borçlar Kanunudur. Zira 8.06.1936 tarihli 3008 sayılı ilk İş Kanunu yürürlüğe girinceye kadar, ayırım yapmaksızın tüm işçilerin işverenleriyle olan ilişkileri, bu Kanunun hizmet akdini düzenleyen 313-354. Maddelerindeki genel nitelikteki hükümlerine tabi tutulmuştur. Bu bağlamda basın çalışanlarının iş ilişkilerinin diğer işçiler gibi 1926 tarihli Borçlar Kanununun hizmet akdini düzenleyen liberal hükümlerine terkedildiği söylenilebilir¹³¹. Bunun dışında basın çalışanı ile işveren arasındaki ilişkinin neşir sözleşmesine dayandığı da görülmektedir. Bu durum, gazetecilerin çalışma şartlarını ve statülerini düzenleyen 13.06.1952 tarih ve 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun yürürlüğe girinceye kadar sürmüştür.

1.1.2.2. 1936-1952 Dönemi

8.06.1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu fikir işçilerini kanunun kapsamı dışında bıraktığından, diğer fikri çalışanlar gibi gazetecilerin de işverenleri olan ilişkilerinde değişiklik olmamış, daha önce olduğu gibi Borçlar Kanununun liberal hükümleri çerçevesinde işverenleri olan ilişkilerini sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak 3008 sayılı İş Kanunu gazeteciler açısından değişiklik getirmemişse de, yürürlüğe girdiği dönemlerde basın çalışanlarının mesleki ve sosyal haklarını koruma amaçlı verdikleri bireysel mücadelenin güç kazanmasında etkili olmuştur.

25.05.1935'te Ankara'da yapılan 1. Basın Kongresi, basın çalışanlarının bireysel mücadele doğrultusunda basına ilişkin sorunların tartışıldığı ve çözüm arandığı ilk girişimdir¹³². Gazetecilik mesleğinin sorunlarına çözüm bulmak, basında oto kontrolü

¹³¹ OĞUZMAN, s.859.

¹³² Erdoğan TAMER, *Basın, Reklam ve Kamuoyu*, Gazeteciler Cemiyeti Ya., Ankara, 1986, s.36-37.

sağlamak ve hükümet basın ilişkilerini düzenlemek amacıyla meslek mensuplarından oluşacak bir birlik kurulması¹³³ bu kongrede karara bağlanmışsa da¹³⁴, alınan bu kararlar üç yıl sonra uygulamaya konulabilmiştir. 27.06.1938'de 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu ile 1935'de 1. Basın Kongresi'nde alınan karar yaşama geçirilmiştir. Ancak 1938'de yürürlüğe girmişse de, Birliğin kurullarının oluşturulması, çalışmaya başlaması Ağustos 1939'u bulmuştur¹³⁵.

Gazetecilerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen ilk Kanun olması bakımından da önem taşıyan Basın Birliği Kanununda basın çalışanlarına yönelik hükümlerin özelliklerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz. Kanununun 2. Maddesine göre, Birliğe üye olmayanlar "gazetecilik mesleğini icra edemezler". Yeni bir gazete ya da dergi yayınlamaya başlayanlar aynı maddeye göre, bir ay içinde Birliğe üye olmak zorundadırlar. Bu gerekleri yerine getirmeyenler, gazete ya da derginin yayınlandığı yerin en büyük mülki amirinin emri ile mesleklerini yürütmekten men edilirler¹³⁶. Bu Kanunla, kurulacak birliğe ancak gazeteciliği meslek edinenlerin girmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, birliğe yalnız gazete ve dergilerin yayımında önemli rolü olan meslek gazetecileri girecektir. Serbest yazarlarla, amatör gazeteciler ve gazetelerin idare, muhasebe, abone gibi tali işlerinde çalışanlar esas itibarıyla birlik dışında bırakılmışlardır. Gazete ve dergi sahipleriyle yukarıda yazılı nitelik ve şartları taşıyan meslek gazetecileri birliğe girmeye mecbur tutulmuşlardır.

Basın Birliği Kanununda ayrıca yürürlüğe girdiği dönemde çalışanların mesleki örgütlenmelerine ilişkin bir kanun olmadığı için, sendikal haklar, sözleşme ve kıdem tazminatı gibi bazı hususlar da düzenleme konusu yapılmıştır¹³⁷. Daha çok mesleki

¹³³ Nitekim hükümetin Kanunu TBMM'ne sunuş gerekçesinde de 1. Basın Kongresinde alınan kararlara değinilmiş, meslek mensuplarının haklarını koruyacak ve hükümet-basın ilişkilerini düzenleyecek bir kuruluşun gerekli olduğu görüşüne yer verilmiştir. Bu konuda bkz.: S. Rifat İSKİT, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Ya., Ankara, 1943, s.301-303.

¹³⁴ İSKİT, *Türkiye'de Matbuat İdareleri...*, s.277-286.

¹³⁵ *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Ya., İstanbul, 1996, s.126.

¹³⁶ Bu konuda bkz.: *Basın Birliği Kanunu*, R.G., T.14.7.1938, S.3959.

¹³⁷ TAMER, s.41-42.

örgütlenme açısından önem taşıyan bu Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra 25.06.1907'den beri faaliyette bulunan İstanbul Matbuat Cemiyeti, Türk Basın Birliği'ne katılmıştır.

Belirtilen özelliklerin dışında Basın Birliği Kanunu, gazeteci ile işveren arasındaki hukuki ilişkinin yazılı sözleşmeye dayanması koşulunu öngörmüştür. Bu koşula uyan ilk işletme, aynı zamanda resmi devlet ajansı olan Anadolu Ajansı olmuştur. Bu anlamda bilinen ilk sözleşme örneği 1 Mayıs 1942 tarihini taşımaktadır¹³⁸.

Basın Birliği Kanunu ayrıca, Kanunda yer alması ayrıntı sayılan konuların, tüzük ve yönetmeliklerle çözümlenmesi gerektiğini hükme bağlamış ve buna göre "Basın Kartı Nizamnamesi" düzenlenmiştir. Bu Nizamnamenin "Basın Kartı Taşıma Ehliyeti" başlığında belirtildiği üzere, basın kartı alabilmek için Basın Birliği mensuplarından olmak zorunlu tutulmuştur. Ancak bu uygulama uzun sürmemiş, Bakanlar Kurulu kararıyla 18 Şubat 1947 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Basın Kartları Yönetmeliği ile bu zorunluluk kaldırılmıştır. Yürürlüğe giren Basın Kartları Yönetmeliği, basın kartı alabilmek için Basın Birliği mensuplarından olma zorunluluğunu kaldırdığı gibi, Basın Birliği'ni de yok saymıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda 18 Haziran 1946 tarihli 6336 sayılı Kanunla Basın Birliği lağvedilmiş, Ankara ve İstanbul'da bağımsız gazeteci cemiyetleri kurulmuştur¹³⁹. Ancak bu örgütlenmelerden hiçbirinin, çok partili siyasal yaşama geçilinceye kadar işçi-işveren ilişkilerini düzenleme ve işçi örgütü olma fonksiyonu olmamıştır¹⁴⁰.

Basın Birliği'nin kurulup, lağvedilmesinden sonra diğer fikir işçileri gibi gazetecilerin de sosyal haklarının sağlanması ve korunması açısından güvensiz bir durumda bulunuşu, 1949 yılında bunlara yönelik bir kanun tasarısının hazırlanmasına yol açmıştır. "Özel Teşebbüs Müstahdemleri" adı altında hazırlanan ve tüm fikir işçilerini kapsamına almayı amaçlayan hükümet tasarısı TBMM'ne sunulmakla birlikte, Meclis tarafından

¹³⁸ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.126.

¹³⁹ TAMER, s.42-43.

¹⁴⁰ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.126.

benimsenmemiş ve 1950 seçimleri sonucunda da "kadük"¹⁴¹ olmuştur. Bu tasarının "birbirinden çok farklı tür ve yapıdaki değişik hizmetleri, ortak ve tek düze kurallara bağlamak" ilkesine dayandığı için başarı sağlayacak bir tasarı olmadığı iddia edilmiş, yaşanan bu gelişmeler karşısında kanun koyucu, "belirli meslek gruplarının ortak ve aynı türden sosyal gereksinimlerini kapsayan ayrı ayrı kanunlar çıkarmak" ilkesini kabul etmiştir¹⁴². Bu amaca dayalı olarak yürürlüğe giren ilk kanun, 1952 tarihli Basın İş Kanunu'dur.

1.2. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Yürürlüğü Girdiği Tarihten Günümüze Kadar Olan Dönem

Ülkemizde bağımlı çalışanların hukuki statüsünün düzenlenmesi ve bunların gerekli kanuni korumaya kavuşması 8.06.1936 tarihli İş Kanunu ile sağlandığı halde, basın çalışanlarına yönelik ilk düzenlemenin 1935 tarihli Fransız Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan¹⁴³ 13.06.1952 tarihli 5953 sayılı "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun" ile yapıldığı görülmektedir. Doğrudan basın çalışanlarını korumaya yönelik olarak çıkarılan bu Kanun, ilk olmasının yanında günümüzde de bazı değişikliklerle birlikte yürürlükte olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu bakımdan kısa adıyla 5953 sayılı Basın İş Kanununun günümüze kadar geçirdiği aşamaların nedenleri ile birlikte ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten sonraki dönemdeki gelişmeler, yine basın çalışanları açısından sadece bireysel iş ilişkileri açısından değil, kolektif iş ilişkileri açısından da yeni bir dönüm noktası olarak değerlendirilen 1960 İhtilali esas alınarak, İhtilale kadar olan dönem ve ihtilalden 1980'e kadar olan dönem ve 1980 sonrası dönem olmak üzere üç ayrı başlık altında incelenecektir.

¹⁴¹ ÖZEK, Türk..., s.800; OĞUZMAN, s.859, OKAY, s.91.

¹⁴² ÖZEK, Türk..., s.800.

¹⁴³ 5953 sayılı Kanunun hazırlanmasında, 1935 tarihli Fransız Kanunu'nun dışında 1933 tarihli Alman, 1926 tarihli Çekoslovak, 1934 tarihli Küba, 1937 tarihli Tunus ve 1923 tarihli İtalyan Kanunları da rol oynamıştır. Bu konuda bkz.: ÖZEK, Türk..., s.800; TUNCAY, s.22; OĞUZMAN, s.858.

1.2.1. 1960 İhtilali'ne Kadar Olan Dönem

1.2.1.1. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Ortaya Çıkış Nedenleri

1.2.1.1. Genel Olarak

5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinde etkili olan nedenleri ortaya koyabilmek bakımından öncelikle genel olarak kanuni bir düzenleme gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlayan; sürekli etkileşim içinde olan siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulların¹⁴⁴ incelenmesi gerekmektedir. Bu koşullara sadece 5953 sayılı Basın İş Kanunu açısından değil, bütün kanunlar açısından gereksinim duyulmaktadır. Bu bakımdan bu koşullar, genel nedenler olarak ifade edilebilir.

i. Siyasal ve Toplumsal Koşullar

Gazetecilik mesleğinin doğuşu Türkiye'de 1830'lu yıllara dayandığı halde, profesyonel bir meslek olarak kabulü uzun yılları gerektirmiştir. Mesleğin uzun yıllar profesyonelleşememesi, mesleki bağımsızlığın kazanılmasını geciktirmiş, hukuksal olarak koruma kapsamına alınmasını engellemiştir. Mesleğin profesyonelleşmesini engelleyen bu nedenleri şu şekilde açıklayabiliriz;

Gazete işletmelerinin çalışanlara yeterli ücret ödeyememesi, bu nedenlerden biridir. Bu bağlamda gazetecilik mesleği başlıca geçim kaynağı olarak seçilebilecek bir meslek olmadığından, diğer mesleklerle birlikte yürütülen bir yan uğraş özelliği taşımaktadır. Hatta gazetecilik mesleği bu özelliklerinden dolayı toplum tarafından da pek ciddiye alınmayan, aşağılanan bir meslektir.

¹⁴⁴ Belirtilen koşulların karşılıklı etkileşim içinde olmaları ile, her bir koşulun diğerlerinin nedeni olabileceği gibi, sonucu da olabileceği ifade edilmek istenmiştir. Başka bir deyişle bu koşullar iç içe geçmiş karmaşık bir durumu ifade etmektedir.

Cumhuriyetle başlayan sürece hatta 1950'li yıllara kadar, Türk toplumunda okur-yazar, dahası entelektüel birikimi olan insanların az olması, bu mesleğin başlıca geçim kaynağı olarak seçilebilmesinin önünde bir başka engeldir. Zira entelektüel birikime sahip olan kişilerin, gazetecilik mesleğinin ücretinin düşük olması nedeniyle memuriyet görevi ile birlikte bu mesleği birlikte yürüttükleri görülmektedir¹⁴⁵. Bu bağlamda da gazetecilik diğer mesleklerin gölgesinde kalmaktadır.

Gazeteciliğin profesyonel bir meslek haline gelmesine kadar ki süreçte, bütün bunlara ek olarak, Türk toplumunun da gazeteciliğe ve gazetecilere bakış açısı olumsuzdur. Hor görülüp aşağılanan bir meslek olarak görülmektedir. Ancak, okur-yazar oranının düşük olduğu bir toplumda, gazetecilerin sürekli yönetimin baskısı altında olduğu düşünülürse, böyle bir bakış açısının yönetim tarafından da geliştirildiği söylenilebilir. Toplumun yönetim karşısında varlığını kabul ettirmeye başladığı II. Meşrutiyet ile başlayıp, Cumhuriyetin ilanı ile hız kazanan süreçte 1950'li yıllara varıldığında bu bakış açısında değişimler olmuştur. Ayrıca günümüzde bile mesleklerin ücretleri ile birlikte sağladığı toplumsal güvencelerle değerlendirildiği düşünülecek olursa; 1950'li yıllara kadar toplumsal güvencesi olmayan ve ücretleri son derece düşük olan¹⁴⁶ hatta belli bir formasyonu gerektirmeyen gazetecilik mesleğinin o günkü koşullarda olumlu değerlendirilmesi beklenemez.

Cumhuriyetin ilanı ile başlayan yeniden yapılanma amacını taşıyan Devrimler, ülkenin sanayileşmesinde ve gelişiminde etkili olduğu gibi, basın alanında da büyük gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu Devrimlerden basın açısından özellikle toplumun bilinçlenmesinde önemli rol oynayan 1353 sayılı Kanunla yürürlüğe konulan harf devrimi önem taşımaktadır. Zira okur-yazar sayısında artışa neden olan bu devrim ile Cumhuriyetin ilk yıllarında 40 olan gazete ve dergi sayısı 1930'lu yıllarda 364'e ulaşmıştır. Türk basınının gelişmesinde harf devriminden sonra ikinci önemli girişim,

¹⁴⁵ Basın Almanağı, s.22.

¹⁴⁶ CİVAOĞLU, s.239.

1946'da Türkiye'de çok partili yaşama geçiş olmuştur¹⁴⁷. II. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasi ve insan haklarına verilen önemin artmasına paralel olarak, çok partili yaşama geçişle birlikte başlayan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişiklikler yansımaları bulmuş ve bu değişikliklerle yaratılmak istenilen "kitle toplumu" "kitle basını" doğurmuştur¹⁴⁸. Bu dönemde yaşanan kentleşme olgusu da basın üzerinde nicel ve nitel olarak etkili olmuştur¹⁴⁹.

Cumhuriyet rejimi ile birlikte 1950'li yıllara kadar yaşanan belirtilen siyasal gelişmeler, gazetecilik mesleğine karşı toplum tarafından geliştirilmiş olumsuz yargıyı değiştirdiği gibi başka bir deyişle toplumsal değişime neden olduğu gibi ekonomik yapı üzerinde de önemli değişikliklere neden olmuştur.

ii. Ekonomik Koşullar

Çok partili yaşama geçişle başlayan siyasal değişim, getirdiği liberal ekonomik anlayışla serbest rekabeti ön plana çıkarmış ve bu anlayış Türk basını üzerinde etkili olmuştur. Rekabet anlayışı içerisinde pazarlama ön plana çıkmış, bunun için de reklam önemli bir araç olduğundan reklam aracı olarak da basın kullanılmıştır. Hatta bu anlamda basın, Türkiye'de pazarlanan ilk tüketim mallarından biri olmuştur.

Çok partili yaşama geçişle birlikte değişen ekonomik anlayış kadar, haberleşme ve karayollarının gelişimine bağlı olarak taşıma teknolojisinde yaşanan gelişmeler de basın sektörünün gelişiminde etkili olmuştur. Zira belirtilen teknolojilerin gelişimi gazete ve dergi dağıtımını kolaylaştırarak basın sektöründe tirajın artmasına neden olmuştur.

Çok partili yaşama geçinceye kadar ki süreçte, tek parti yönetiminin kontrolündeki yazılı basında, satış ve ilan gelirleri ikinci derecede rol oynarken, çok partili yaşama geçişle

¹⁴⁷ Semra ATILGAN, *Gazetecilerin Korunması*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:36, İstanbul, 1991, s.40.

¹⁴⁸ D. Beybin KEJANLIOĞLU, "Türk Basınında Demokrasi: Milliyet Gazetesi Örneği (1971)", *A.Ü.S.B.F. Dergisi-Prof. Dr. Turan Güneş'e Armağan*, C.L, S.3-4 (Haziran-Aralık 1995), s.235.

¹⁴⁹ DANIŞMAN, s.49.

birlikte basında başlayan çoğulculukla birlikte satış ve ilan gelirleri basın için birinci derecede öneme sahip olmuştur. Ancak, gelişmenin hızlanması yeni basım teknolojisinin başka bir deyişle ofset tekniğinin ithali ile mümkün olabilmiştir¹⁵⁰. Zira Tipo baskıdan ofset baskıya geçiş olarak adlandırılan baskı tekniğinin gelişmesi¹⁵¹, dünya standartlarının çok gerisinde tekniklerle sürdürülen basın işletmeciliğine de yeni bir görünüm vermiştir. Teknolojinin gelişmesi, toplumdaki okur-yazar oranının artması, kültürel gelişme, toplumsal değişimlerle birlikte tiraj basının ortaya çıkmasına bütün bu gelişimler de basının kendi içindeki rekabetin artmasına neden olmuştur¹⁵².

Teknolojik gelişmeler kadar, basın sektöründe rekabetin artmasına neden olan bir diğer etken, Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de basın işletmelerin ekonomik alanda faaliyet gösteren işletmelerle aynı statüye tabi kılınması başka bir deyişle ticari faaliyette bulunan işletmeler olarak kabul edilmesi olmuştur. Türk Ticaret Kanununun 12. Maddesinde de "matbaacılık, gazetecilik ve kitapçılık yayın, ilan ve istihbarat veya mahiyetçe benzeyen işlerle uğraşmak üzere kurulan müesseseler ticarethane sayılır" hükmüyle ifade edildiği gibi, gazeteciliğin alelade ticari bir faaliyet olduğu belirtilmiştir¹⁵³. Teknolojik gelişmelerle birlikte basın işletmelerinin sıradan ticari işletmeler rejimine tabi tutulmasının yarattığı rekabet koşulları basın sektöründe tekelleşmeye yol açmıştır. Zira tüm ticari işletmeler için geçerli olan serbest rekabet ilkesi, basın işletmeleri için de geçerli olmakta, bu ilke basın işletmelerinde de büyüme eğilimini arttıran önemli bir neden olduğundan tekelleşmeye olanak hazırlamaktadır. Nitekim, Türkiye'de özellikle Simavi Kardeşlerin ofset teknolojisini getirmeleriyle başlayan teknolojik değişim, tekelleşmenin önemli bir dönüm noktası olmuş,

¹⁵⁰ FES, s.6.

¹⁵¹ Baskı teknikleri için bkz.: BOHERE, s.45-46; Tunçer SEZERGİL, *Basın ve Basım Teknolojisi, Bilimsel Matbaacılık Hizmetleri*, İstanbul, 1990; Oktay KURTBÖKE, "İletişim Teknolojilerinin Genel Görünümü", *Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği 1982 Yılı II. Seminer Tutanakları*, Hürriyet Vakfı Eğitim Ya.No:2, İstanbul, ?, s.5-21.

¹⁵² Böylece gazeteler tiraj basının ortaya çıktığı dönemlerde, rekabet edebilmek için tiraj artırmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, promosyon ağırlıklı çalışmalar başlatılmış ve ilk promosyon olarak gazeteler tefrika roman yayınlamaya başlamışlardır. Bu konuda bkz.: Ünsal OSKAY, *Kitle İletişim İşlevleri*, A.Ü.S.B.F. Ya., Ankara, 1982, s.70-71; Şevket SAYILGAN, "Toplumun Değişim Sürecinde Basının Durumu", *Yerel Basın Kurultayı-Bildiriler*, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Ya., ?, s.167.

¹⁵³ Bu konuda bkz.: Sabih ARKAN, *Ticari İşletme Hukuku, Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Ya.No:276*, Ankara, 1993, s.24-25.

oluşturdukları Hürriyet ve Günaydın grubuyla basın sektöründe ilk tekelleşmeyi gerçekleştirmişlerdir. Böylece Türk basın sektörü için yeni bir dönem başlamış, o döneme kadar fikir işletmeciliği niteliğinde olan basın işletmeciliği ticari işletmeciliğe dönüşmüştür¹⁵⁴.

Basın işletmelerinin teknolojik gelişim ve tekelleşme bağlamında fikir işletmeciliğinden ticari işletmeciliğe dönüşmesi ile birlikte; gazete sahipliği ile gazetecilik mesleği de birbirinden ayrılmıştır. Zira daha önce entelektüel bir uğraş olarak daha çok edebiyatçılar tarafından¹⁵⁵ emek yoğun şekilde yürütülmeye çalışılan gazetecilik, bütün bu gelişmeler sonucunda daha çok sermaye gerektiren ticari bir faaliyete dönüşmüştür. Böylece gazetecilik mesleği toplumsal koşullarda yaşanan değişimle birlikte profesyonel olarak yürütülmek zorunda olan bir meslek haline dönüşmüştür. Zira yaşanan diğer gelişmelerle birlikte, II. Dünya Savaşı'ndan sonra birkaç gazetenin farklı kentlerde aynı şekilde basılmasını sağlayan ofset baskı sisteminin gelişmesi, basın çalışanlarının yaptıkları işleri kaçınılmaz olarak etkilediği gibi gazetecilerin işlerini de etkilemiştir. Böylece gazetecilik çok hızlı bir çalışma temposunu ve başka işlerle uğraşarak ek bir iş olarak yapılabilecek bir iş olmaktan öte gerektiğinde olağanüstü çalışmayı gerektiren, zamanla yarışılan bir meslek haline dönüşmüştür¹⁵⁶.

Basın çalışanlarının korunulmasının bir nedeni olarak düşünülen ve ekonomik bir gelişme olarak yaşanan teknolojik gelişmeler ve tekelleşme, günümüzde daha belirgin bir şekilde basın çalışanlarını olumsuz yönde etkilemekte ve çalışma yaşamına ilişkin sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda basın çalışanlarının sorunlarının genel nedenleri olarak teknolojik gelişme ve tekelleşme üzerinde üçüncü bölümde ayrıntılı olarak durulacağından, burada ayrıca inceleme konusu yapılmayacaktır.

¹⁵⁴ FES, s.6.

¹⁵⁵ Gazete sahipliği ile gazeteciliğin birbirinden ayrılma süreci, 1950'li yıllarda ortaya çıksa da bu sürecin 1960'lı yıllarla birlikte belirginlik kazandığı görülmektedir. Hatta 1960 yılından sonra gazete sahiplerinin gazetecilik dışında müteahhitlik gibi değişik alanlarda iş adamlığı şeklinde başka işlerinin de olduğu ve giderek yaygınlaştığı görülmektedir. KAYACAN, s.76; ASLAN, s.63.

¹⁵⁶ BOHERE, s.45.

1.2.1.2. Özel Olarak

Gazetecilik mesleğinin özellikleri ve gerektirdiği faaliyetlerin bir sonucu olarak gazetecilerin, diğer işçilere göre daha dikkatli surette sosyal ve iş mevzuatı yönünden korunulmaları gerekmektedir. 1952 tarihli 5953 sayılı Kanun yürürlüğe girinceye kadar fikir işçilerini korumaya yönelik özel bir mevzuatın olmaması nedeniyle bir fikir işçisi olan gazetecilerin de koruma kapsamı dışında kaldığı daha önceki açıklamalardan da bilinmektedir. Her şeyden önce gazetecilerin özel bir kanun ile korunulması gereğine, birbirinden çok farklı tür ve yapıdaki değişik hizmetleri ortak ve tek düze kurallara bağlayan düzenlemelerin başarı sağlamayacağı aksine başarının belirli meslek gruplarının ortak ve aynı türden toplumsal gereksinmelerini kapsayan ayrı ayrı kanunlar çıkarmak suretiyle sağlanacağı şeklinde elde edilen deneyimlerle ulaşılmıştır. Bu bağlamda "Özel Teşebbüs Müstahdemleri" adı altında hazırlanan ve tüm fikir işçilerini kapsamına almayı amaçlayan 1949 tarihli hükümet tasarısı, basın çalışanlarının özel olarak korunulmasını sağlayan önemli bir deneyim olmuştur¹⁵⁷.

Belirtildiği gibi çalışma yaşamını en ince ayrıntısına kadar düzenlemek isteyen eğilim ile birlikte; gazetecilerin çalışma saatlerinin gazetelerin çıkarılmasına göre ayarlanması gereği, gazetecilerin çoğunun ücretli çalışanlar olması ve çıkarılarının her zaman işverenlerin çıkarlarıyla bağdaşmayacağı gerçeği, basını Devlet içinde dördüncü güç olarak kabul eden düşünce, basının siyasi iktidarın her an tecavüzüne uğrayabilme başka bir deyişle basın özgürlüğünün sınırlanabilme ihtimali, gazetecilerin diğer ücretli çalışanlar için getirilen genel nitelikteki düzenlemelere bağlı tutulmayıp özel bir kanuni veya akdi düzenlemenin benimsenip geliştirilmesini gerektirmektedir¹⁵⁸. Ayrıca uygar ve demokratik bir toplumda yüklendikleri çok önemli görev ve sorumlulukları olan gazetecilerin bu görev ve sorumluluklarını en iyi biçimde yerine getirebilmeleri için de diğer ücretlilere oranla daha özel bir biçimde korunmaları gereklidir. Ancak bu

¹⁵⁷ Bkz.: Bu çalışma, İkinci Bölüm, 1.1.2.2.

¹⁵⁸ BOHERE, s.3; Bu bağlamda, bir çok ülkede gazetecilerin durumları özel bir şekilde düzenlenmiş, diğer işçilere göre daha ayrıcalıklı sosyal haklara ve olanaklara kavuşturulmuş oldukları görülmektedir. Bu konuda bkz.: OĞUZMAN, s.2-4; OKAY, s.90.

gerekliliğın sağladığı ayrıcalıkların karşılığında gazetecilerin sorumluluk yüklendiğı de göz ardı edilmemelidir. Bu sorumlulukların gereğı olarak gazeteciler tarafından özel kanunlarla sağlanmış hakların kötüye kullanılmaması ve gerçeklere uygun yayımda bulunulması gerekmektedir¹⁵⁹. Böylece işverenlerin ekonomik çıkarları ile gazetecilerin ekonomik çıkarları ve toplumun çıkarları arasında iyi bir denge sağlanmış olur¹⁶⁰.

Gazetecilerin özel olarak korunulmasının gereğı olarak yukarıda saydığımız içiçe geçmiş görünümde olan bu nedenleri, gazeteciliğın diğeri işkollarına göre farklı çalışma tarzı, toplum içindeki yeri ve önemi ve basın özgürlüğü olmak üzere üç başlık altında ayrıntılı olarak inceleyebiliriz:

i. Diğeri İşkollarına Göre Farklı Çalışma Tarzı

Yazılı basın ile işitsel-görsel basın aracılığı ile topluma sunulan bilgi, haber güncelliğini hemen yitirecek niteliktedir. Bu bağlamda yazılı basın aracı olan gazete, dergi güncelliğini hemen yitirecek bir mal özelliğı taşımaktadır. Yine aynı şekilde radyo ve televizyon aracılığı ile topluma ulaştırılan haber, verildiğı anda güncelliğini yitirmekte olup, basın faaliyetinin sürekliliğini sağlamak için yeni haberlerin üretilmesi bir zorunluluk olmaktadır. Bu nedenle haber, zamanında hedef kitlesine veya pazara ulaşmazsa haber olma niteliğini kaybedecektir. Bu özelliğı nedeniyle haber, aynı zamanda sıkı bir rekabetin de ürünüdür. En azından diğeri yapımcıların ürünleri kadar hızlı hatta mümkünse daha da erken piyasaya sürülmelidir. Başka bir deyişle tiraj artışını sağlayabilmek veya tirajı muhafaza edebilmek için aşırı çalışma gerekmektedir. Tiraj kaygısına bağlı olarak bütün bunlar, sonuçta gazetecinin çalışma temposuna egemen olmakta ve aşırı çalışmasını zorunlu kılmaktadır¹⁶¹. Bu nedenle çok hızlı ve yoğun bir çalışma temposunu gerektiren gazetecilik, çok özveri isteyen bir meslek olmakla birlikte

¹⁵⁹ ÖZEK, Türk..., s.786.

¹⁶⁰ TUNCAAY, s.46.

¹⁶¹ Nezih DEMİRKENT, *Sayfa Sayfa Gazetecilik*, Altın Kitaplar Ya., B.1, İstanbul, 1982, s.150; İsmail ATAAY, "Türk Basınında Personel Yönetimi", *İletişim Olayları ve Türk Basının Sorunları*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, B.1, Ankara, 1984, s.217-218.

aynı zamanda stresli ve asgari ömrün en düşük olduğu meslekler¹⁶² arasında yer almaktadır¹⁶³.

Gazeteciliğin yorucu, stresli ve asgari ömrü en düşük olan meslekler arasında yer alması, kanun koyucu tarafından dikkate alınarak, diğer çalışanları kapsamına alan İş Kanunu dışında özel bir kanunla korunması gerektiği sonucuna varılarak Basın İş Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Aynı zamanda gazeteciliğin diğer mesleklere göre tehlikeli oluşu, özel bir kanun ile korunulmalarının diğer bir nedenidir. Gerçekten gazeteciler işleri gereği bazı kimselerin bilinmesini önlemek istedikleri olaylara tanıklık etmektedirler. Tanıklık ettikleri bu olaylarla ilgili olarak yıldırılmak istenmekte ve bu amaçla sonucu ölüme bile varabilen şiddet olaylarına maruz kalabilmektedirler. Bu konuda Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) tarafından 1977 yılında hazırlanan bir raporda, "gazeteciliğin hızla dünyanın en riskli işlerinden biri haline geldiği" belirtilmekte ve her geçen gün gazetecilere yönelik suikast, bombalı saldırı, işkence, kaçırılma ve hapsedilme olaylarının arttığını gösteren çeşitli ülkeler üzerinde yapılan incelemelere yer verilmektedir. Bunun dışında gazetecilerin yaptıkları işin niteliği gereği, bazen silahlı çatışma bölgeleri ve afet bölgeleri gibi yerlerde görev yapmaları da mesleğin tehlike riskini arttıran bir diğer neden olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁴. Ayrıca mesleğin bu özellikleri dikkate alınarak basın çalışanlarının daha erken emekli olmalarını sağlayan düzenlemeler de yapılmıştır¹⁶⁵.

ii. Gazetecilik Mesleğinin Toplum İçindeki Yeri ve Önemi

Daha önce değinildiği üzere¹⁶⁶, bir basın işletmesinin hem ekonomik kuruluş olduğu hem de toplumsal kuruluşlar olduğu kabul edilmekte iken, gazetecinin bir kamu hizmeti

¹⁶² Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun meslekler ve yaşam sürelerini ortaya koymaya çalışan bir araştırmasında; en uzun ömürlü mesleğin çiftçilik olduğu saptanırken, en kısa ömürlü mesleğin ise gazeteciler olduğu saptanmıştır. KAYACAN, s.76.

¹⁶³ BOHERE, s.3-4; Çağdaş Gazeteciler Derneği, **Basın Kurultayı 92**, Ya.No:7, B.1, Ankara, 1993, s.127.

¹⁶⁴ BOHERE, s.115-116.

¹⁶⁵ ÇGD, s.127.

¹⁶⁶ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 1.2.2.

gördüğü kabul edilmektedir. Basın işletmesi içerisinde bu kadar önemli bir yeri olan gazetecinin kamu hizmetini gerçekleştirebilmesi başka bir deyişle kamu yararı ile ilgili görevleri uygun şekilde yerine getirebilmesi için diğer ücretliler gibi düşünülmeyerek, onlardan farklı olarak bir takım ayrıcalıklara sahip olması gerekmektedir¹⁶⁷.

iii. Basın Özgürlüğü

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün bir alt türü olan basın özgürlüğü; haber, fikir ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, yorumlama, eleştirme ve basabilme başka bir deyişle çoğaltıcı araçlarla çoğaltabilme ve bunları yine serbest olarak yayımlayıp dağıtabilme serbestisidir¹⁶⁸. Bu özgürlük "maddi" ve "biçimsel" olarak ikiye ayrılır. "Maddi Basın Özgürlüğü"; haber, bilgi sağlama serbestisi, haberlerin içerik ve yapısını belirleyebilme ve yayımlayabilme serbestisi, haberlerin çoğaltılıp, dağıtılabilmesi serbestisi olarak ifade edilen her türlü devlet müdahalesini yasaklayan üç unsurdan oluşmaktadır. "Biçimsel Basın Özgürlüğü" ise; hür ve demokratik toplumda basının kamuoyu oluşturma, siyaset yapabilme görev ve yetkileri olmasının gereği, basının bir kurum olarak işletme araç ve gereçleriyle birlikte korunması olarak ifade edilmektedir.

Basın özgürlüğünün tarihsel gelişimine uygun olarak yalnızca Devlet müdahalelerine karşı korunan bir hak olarak düşünülmesi yetersizdir. Serbest rekabet ilkeleri çerçevesinde ticari bir işletme niteliğindeki basın işletmelerinde çalışanların özgürce çalışabilmesini sağlamak için, hem işverenler, hem de başka basın işletmelerine hatta sendika gibi kollektif güçlere karşı da korunması gerekmektedir. Zira basın çalışanlarının belirtilen kişi veya kurumlara karşı korunulması olarak "Basının İç Özgürlüğü", "Basın İçi Demokrasi" ya da "Basın Özgürlüğünün Ekonomik Görünüşü" şeklinde tanımlanan bu özgürlüğün amacı; gazetecinin gerçekleri ifade ederken herhangi bir baskı altında kalmamasını sağlamak başka bir deyişle çalışmalarını kamu yararına sürdürebilmesini sağlamak, kişisel ve özel çıkarlar uğruna yayına gölge düşmesini

¹⁶⁷ DANIŞMAN, s.184; Sulhi DÖNMEZER, *Basın Hukuku*, İ.Ü.H.F. Ya.No:303, İstanbul, 1968, s.304.

¹⁶⁸ Sulhi DÖNMEZER, *Basın ve Hukuku*, İ.Ü.H.F. Ya.No:500, B.4, İstanbul, 1976, s.41.

önlemektir¹⁶⁹. Eğer basının iç özgürlüğü sağlanmazsa; örneğin anonim şirket niteliğinde bulunan bir basın işletmesinde çalışan bir gazeteci, şirketin hisse senetleri borsa da el değiştirdikçe düşüncesini değiştirmek zorunda kalarak şirketin isteklerine göre yazmak zorunda kalacaktır. Böyle bir durumda basın özgürlüğünün önemli bir kısmı itibariyle ortadan kalktığını söylemek mümkün olabilecektir. Bu itibarla basının iç özgürlüğünü sağlamak için, gazetecilerin çeşitli haklarını teminat altına alan ve onları diğer işçilerden farklı şekilde koruyan sosyal mevzuata gereksinim vardır. Günümüzde basın işletmelerinin fikir işletmesi niteliğini kaybederek ticari işletmeye dönüştüğü ve tekelleşme özelliği gösterdiği düşünülürse; gazetecilerin diğer işçilere göre farklı şekilde korunulmaları gereği daha iyi anlaşılabilir. Zira bu durum basın özgürlüğünün teminat altında bulundurulması yönünden zorunludur. Bu sebeptir ki, bütün yabancı hukuk düzenlerinde basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişkiler, diğer çalışma ilişkilerinden daha itinalı bir düzenlemeye tabi tutulmaktadır¹⁷⁰.

Sonuç olarak, basın çalışanlarının özel bir kanun ile korunulması, kapsam ve sınırları bakımından Basın Kanunu'nda düzenlenmiş bir konu olan basın özgürlüğünün sağlanması açısından gereklidir. Zira böylece gazetecinin düşünce özgürlüğünün işverene karşı korunması sağlanarak, gazetecinin görevini kamu yararına uygun şekilde gerçekleştirmesi sağlanacaktır. Aynı şekilde basın özgürlüğü de basın çalışanlarına yönelik özel bir kanun açısından gereklidir. Zira 5953 sayılı Kanun 1950 tarihli Basın Kanunu'nda düzenlenen basın özgürlüğünün sağlanmasına yardımcı olurken, kendisinin yürürlüğe girmesinde de aynı kanunda düzenlenen basın özgürlüğü etkili olmuştur. Bu nedenle Türkiye açısından basın özgürlüğü Basın İş Kanunu'nun hem nedeni hem de sonucudur denilebilir¹⁷¹.

¹⁶⁹ DÖNMEZER, *Basın Hukuku...*, s.187; TUNCAY, s.9.

¹⁷⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: DÖNMEZER, *Basın Hukuku...*, s.304-305.

¹⁷¹ ÖZEK, *Türk...*, s.801; TUNCAY, s.7.

1.2.1.2. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun Özellikleri

Yürürlüğe girdiği dönemde, "Türkiye'de yayınlanan mevkutelerle haber, fotoğraf ajansları veya benzeri yayın müesseseleri ve matbaalarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanundaki işçi tarifi şumulü haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır" hükmüyle 5953 sayılı Basın İş Kanunu, kamu tüzel kişisi olmamak koşuluyla (Bkz.: Madde 2) belirtilen işyerlerinde çalışan kişileri gazeteci olarak kabul ederek, gazeteci saydığı bu kişileri korumaya yönelik olarak bir takım düzenlemelere yer vermiştir. Bu düzenlemeler ile basın sektöründe gazeteci-işveren ilişkilerinde; hizmet akitlerinin şekil ve muhtevaları tayin edilmiş, feshi sebepleri, ihbar-kıdem tazminatı esasları belirtilmiş; ücretler, haftalık ve yıllık ücretli izin¹⁷², istihdam şartları düzenlenmiş, askere çağırılma hallerinde özellikle koruyucu bazı hakları tanıyıcı yeni hükümlerle birlikte ölüm tazminatı müessesesi de getirilmiştir¹⁷³. Ayrıca Kanun, sözleşme zorunluluğu ve feshe karşı koruyucu hükümlerle gazetecinin düşünce özgürlüğünü işveren karşısında güvence altına alan, zamanına göre oldukça modern görünüm taşıyan düzenlemelere de yer vermiştir¹⁷⁴. Ancak, bütün bunlar batı ülkelerinde, gerek kanunlarla ve gerekse toplu pazarlık ve sözleşmelerle tanınmış ve elde edilmiş standartları sağlayamamıştı. Zira bu durumda 1950'de çok partili siyasi yaşama geçişle başlayan dönemin izlediği ekonomik ve mali politikaların sonucu olarak yaşanan hayat pahalılığının de etkisi olmuştur. Bütün bu gelişmeler 1952 tarihinde yürürlüğe giren Basın İş Kanunu'nda değişikliklere gidilmesine neden olmuş ve ilk değişiklik 1954 yılında 6253 sayılı Kanunla¹⁷⁵ yapılmıştır.

6253 sayılı Kanun, 5953 sayılı Kanunun özellikle ücret ve fazla çalışma konularındaki hükümleriyle ilgili değişiklik yapmıştır. Bu değişikliklere ek olarak 6253 sayılı Kanunun

¹⁷² Ücretli yıllık izin hakkı, 3008 sayılı İş Kanunu'nda 11.4.1960 tarihli ve 7467 sayılı Kanunla kabul edildiği halde basın çalışanları bu hakkı 5953 sayılı Kanunla daha önceden elde etmişlerdir. Bkz.: ÖZEK, *Türk...*, s.801.

¹⁷³ OKAY, s.91.

¹⁷⁴ TUNCAY, s.22; ÖZEK, *Türk...*, s.800.

¹⁷⁵ Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanunun 10, 15, 17,20 ve 28'inci Maddelerinin Değiştirilmesine ve Aynı Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun, Kabul Tarihi: 12.2.1954, Yürürlük Tarihi: 19.2.1954, Kanun No: 6253.

Ek-2'nci maddesi ile getirdiği en önemli yenilik, 1967 yılına kadar devam edecek bir uygulama olarak gazetecilerin asgari ücretlerinin saptanmasına için bir komisyon kurulması olmuştur¹⁷⁶. Bu itibarla 5953 sayılı Kanun, asgari ücret konusunun belli bir çalışma grubu için ayrıntılı olarak düzenlendiği ilk kanunlardan biridir. 6253 sayılı Kanun ile 5953 sayılı Kanuna eklenen 2. Madde hükmüne göre dönemin Çalışma Vekaleti'nin, 29 Ocak 1955'de yayınladığı ve 20 Şubat 1955 tarihinde yürürlüğe giren "Gazetecilerin Asgari Ücretlerinin Tespitine Dair Talimname"¹⁷⁷ hükümlerine göre, asgari ücret mahalli komisyonlarca tespit edilmektedir. 1967 yılına kadar süren bu uygulama 1967 yılında çıkarılan 931 sayılı İş Kanunu'nun asgari ücretin belirlenmesine yönelik getirdiği yeni düzenleme ile sona ermiştir. Buna göre, ülke düzeyinde uygulanacak asgari ücretin bütün iş kolları için tek bir komisyon tarafından belirleneceği hükme bağlanmış, böylece asgari ücretleri özel kanunlar çerçevesinde belirlenen gazeteciler de asgari ücret konusunda bu genel düzenlemeye tabi olmuşlardır¹⁷⁸.

5953 sayılı Kanun'da değişiklik yapan kanunların ikincisi, 6253 sayılı Kanuna göre daha köklü değişiklikler getiren ve gazetecilere yönelik en ileri düzeyde haklar ihtiva eden 212 sayılı Kanun'dur. Belirtilen özellikleri gereği bu Kanun, yürürlüğe girmesinde etkili olan faktörler de dikkate alınarak, 1960 İhtilali'nden sonraki gelişmeler çerçevesinde ayrıntılı olarak incelenecektir.

¹⁷⁶ Bu konuda bkz.: Sahir ERMAN, *Sistemantik İzahlı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat'a Ek*, Hak Kitabevi, İstanbul, 1954, s.93-96; OĞUZMAN, s.869.

¹⁷⁷ Bu konuda bkz.: Derleyen: Fethi KARDEŞ-İ. Yaşar AKTAŞ, *Basın Kanunu ve Basınla İlgili Kanun Hükümleri*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Haber ve Yayın Hizmetleri Müdürlüğü Ya., Ankara, 1965, s.313-320; Naim TEZMEN, *En Son İçtihat ve Değişikliklerle Türkiye'de İş Hukuku ve Sosyal Sigortalar Mevzuatı*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, B.8; İstanbul, 1972, s.1-11.

¹⁷⁸ Türkiye'de asgari ücret ve asgari ücretin tarihsel gelişimi için bkz.: Metin KUTAL, *Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret*, İ.Ü. Ya.No:1409, İstanbul, 1969, s.140-155; Sevgi GEREK, *Türkiye'de Asgari Ücretler ve Enflasyon 1994-1999*, Anadolu Üniv. Ya.No:1094, Eskişehir, 1999, s.27-36.

1.2.2. 1960 İhtilali'nden 1980 İhtilali'ne Kadar Olan Dönem

1.2.2.1. 212 Sayılı Kanunun Yürürlüğe Girmesi

1954 yılında 5953 sayılı Kanunda 6253 sayılı Kanunla ücret ve fazla çalışma konularında yapılan hüküm değişikliklerine rağmen, 1950-1960 arası dönemde o zaman ki siyasi iktidarın izlediği ekonomik ve mali politikaların sonucu olan enflasyon nedeniyle artan hayat pahalılığının etkisiyle, basın çalışanlarına yönelik sağlanmış olan sosyal hakların etkisini kaybettiği ve emeğin büyük sermayeye karşı korunmadığı iddia edilerek, yeni kanuni düzenlemelerin yapılması gerektiği ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu iddiaların gelişmeye başladığı süreçte 1950-1960 döneminde yaşanan gelişmelere tepki olarak 27 Mayıs 1960'da İhtilal olmuş, askerler ülke yönetimini ele geçirmişlerdir.

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak işverenlerin tepkisine rağmen¹⁷⁹, İhtilali izleyen dönemin politik iklimi çerçevesinde ve özellikle bu ihtilali gerçekleştirenlerin basımla iyi geçinme amaçları neticesinde¹⁸⁰ 4.1.1961 tarihinde yürürlüğe konan 212 sayılı Kanunla, 5953 sayılı Kanunda yapılan bazı değişikliklerle gazetecilerin durumu yeniden gözden geçirilmiş ve gazetecilere diğer işkollarında çalışan işçilere oranla¹⁸¹ adeta ayrıcalık olarak nitelenebilecek çok daha ileri boyutta geniş haklar tanınmıştır¹⁸². Basın çalışanlarına sağladığı haklar nedeniyle günümüzde 5953 sayılı Kanun yerine kullanılan 212 sayılı Kanun, basın sektöründe bugün varılan noktaya gelinmesi açısından adeta bir başlangıç olarak değerlendirilebilir. 5953 sayılı Kanuna son şeklini veren 212 sayılı

¹⁷⁹ Basın sektöründe çalışma yaşamı açısından adeta bir devrim niteliği taşıyan 212 sayılı Kanun değişikliğine işverenler büyük tepki göstermişler, hatta bazı gazeteler kanunu protesto etmek amacıyla Kanunun yürürlüğe girdiği gün bir bildiri yayınlayarak, 3 gün gazete çıkarmamışlardır. Bu gazeteler; Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul, Yeni Sabah gazeteleridir. Hatta işverenlerin gösterdikleri bu tepkiler, 212 sayılı Kanun değişikliği konusunda İlim Heyeti Raporu hazırlanmasına neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: OĞUZMAN, s.859'daki 7 nolu dipnot; DANIŞMAN, s.186'daki 373 nolu dipnot.

¹⁸⁰ ÖZEK, *Türk...*, s.801.

¹⁸¹ Zira diğer işçileri kapsamına alan 3008 sayılı İş Kanunu'nda hiç sözü edilmeyen veya çok kısıtlı bir şekilde düzenlenmiş bulunan "sözleşme yükümlülüğü", "kıdem tazminatı", "yıllık ve haftalık ücretli izin", "ihbar tazminatı", "fazla çalışma", "gebelik, askerlik ve mahkumiyet halinde ücret" gibi konular 212 sayılı Kanun'da çok geniş şekilde düzenlenmiştir. Bkz.: ÖZEK, *Türk...*, s.801.

¹⁸² OKAY, s.92.

Kanunla yapılan değişiklikler çerçevesinde basın çalışanlarının elde ettikleri hakları kısaca Şu Şekilde özetleyebiliriz¹⁸³:

- i. Sendika kurabilmek,
- ii. Sosyal sigortalardan yararlanmak¹⁸⁴,
- iii. İşveren gazeteci ile yazılı hizmet akdi yapma zorunluluğu,
- iv. İş anlaşmasını bozmak isteyen gazete sahibinin gazeteciye kıdemine göre tazminat ödemesi zorunluluğu,
- v. Askerlikte, mahkumiyet ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi zorunluluğu,
- vi. Haftalık tatil, yıllık ücretli izin hakkı vb.

1.2.2.2. 1961 Anayasası ile 274 ve 275 Sayılı Kanunların Yürürlüğü Girmesi

1.2.2.2.1. 1961 Anayasası'nın Yürürlüğe Girmesi

5953 sayılı Kanunu değiştiren 212 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden birkaç ay sonra 9.07.1961 tarihinde 1961 Anayasası kabul edilmiş ve bu Anayasa ile basın ve basın özgürlüğüne ilişkin bir takım düzenlemelere yer verildiği gibi, bütün çalışanların ve dolayısıyla gazetecilerin de sosyal güvenlik, sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev hakları güvence altına alınmıřtır¹⁸⁵. Kollektif iş ilişkilerine yönelik hükümler ihtiva etmesi bakımından 1961 Anayasası diğer işçiler gibi basın çalışanları açısından da yeni

¹⁸³ TOPUZ, s.106-107.

¹⁸⁴ Basın çalışanlarının sosyal sigortalardan yararlanma hakkı ilk kez 5953 sayılı Kanun ile düzenleme konusu yapılmamıştır. Daha önce her ne kadar fikir işçilerini kapsam dışında bırakmış olsa da bir fikir işçisi olan gazetecilerin sosyal sigortalardan yararlanabileceği hükmü 3008 sayılı İş Kanunu'nun 101. Maddesinde düzenleme konusu yapılmıştır. Bkz.: TUNCAY, s.21.

¹⁸⁵ 1961 Anayasası'nın 46. Maddesinde çalışanların önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahip oldukları ifade edilirken, Anayasa'nın 47. Maddesinde ise; işçilerin işverenlerle olan ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca 48'inci maddesinde de, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak görevinin devletin ödevleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir. Bu konuda bkz.: OğUZMAN, s.859-860.

bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira 1961 Anayasası'nda düzenleme konusu yapıncaya kadar tüm çalışanlar toplu sözleşme ve grev gibi iş mücadelesi araçlarından yoksundular.

Türkiye'de kollektif iş ilişkileri açısından ilk hukuksal düzenleme, 1947 tarihli 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkındaki Kanundur¹⁸⁶. Ancak 5018 sayılı Kanun, 5953 sayılı Kanun yürürlüğe girinceye kadar, gazetecilerin sendikal örgütlenmeleri konusunda etkili olmamıştır. Zira daha öncede değinildiği üzere, 3008 sayılı İş Kanunu'nda yapılan değişiklikle iş uyuşmazlıklarının sendikalar eliyle yapılabileceği hükmüne rağmen, bu dönemde gazeteciler; Kanunun sadece bedenen çalışan işçileri kapsamaması nedeniyle kapsam dışında kalmakta, dolayısıyla 3008 sayılı Kanunun bedenen çalışan işçilere sağladığı 5018 sayılı Kanun hükümlerine göre sendikalaşma hakkından yararlanamamaktaydılar. Gazetecilerin sendika kurabilecekleri ile ilgili olarak ilk düzenlemenin 1952 tarihli 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nda yer aldığı görülmektedir. Kanunun 22. Maddesinde; işverenlerin ve gazetecilerin kendi aralarında 5018 sayılı Kanun hükümlerine göre sendikalar kurabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Bu bağlamda 5953 sayılı Kanuna göre, sadece hizmet akdine dayalı olarak fikir ve sanat işinde çalışanlar gazeteci kabul edildiğinden sadece bu şartları haiz kişiler gazeteci sendikası kurabilecekler veya sendikaya üye olabileceklerdir. Dolayısıyla anılan madde hükmüne göre, serbest gazetecilerin sendikal örgütlenme içersinde yer alabilmeleri mümkün değildir. Ayrıca bu düzenlemeler anayasal dayanaktan yoksundur.

1961 Anayasası'nda yer alan düzenlemeler çerçevesinde, Anayasaya uygun olarak 1963 yılında basın çalışanları ile de ilgili olarak 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun yürürlüğe girdiği görülmektedir. Diğer sektörlerde olduğu gibi basın sektöründe de kollektif iş ilişkileri açısından dönüm noktası olarak kabul edilen bu Kanunların dönemin değerlendirilebilmesi açısından incelenmesi gerekmektedir.

¹⁸⁶ Bu Kanunun özellikleri hakkında bilgi için bkz. İhsan ERKUL, *Türk İş Hukuku*, 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve Uygulaması, Anadolu Üniv. Basımevi, C.II, B.2, Eskişehir, 1991, s.18-19.

1.2.2.2.2. 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi

274 sayılı Kanunla daha önce sendika kurabilmelerine ve sendikaya üye olabilmelerine izin verilen yalnızca hizmet akdi ile çalışan gazeteciler değil, neşir mukavelesine göre eserini naşire terketmeyi meslek edinmiş bulunan serbest gazetecilerin de sendika kurabilmeleri ve sendikaya üye olabilmeleri hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla 274 sayılı Kanun ile Basın İş Kanunu'ndaki işçi tanımının kapsamı dışına çıkılarak, kapsam genişletilmiştir. Ayrıca gazetecilerin sendikal örgütlenmesi açısından olduğu gibi tüm çalışanların sendikal örgütlenmesi, anayasal dayanağa kavuşturulmuştur.

274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 9. Maddesine göre; işçi sendikaları aynı işyerinde veya aynı işkolunda çalışan işçileri veyahut birbirleriyle ilgili işkollarında çalışan işçileri içine alır. Bu nedenle gazeteciler ancak çalıştıkları işyerinde veya Basın İş Kolunda sendika kurabilirler ve ancak böyle bir sendikaya üye olabilirler. İş Kolları ve bunların birbiriyle ilgili olanları Çalışma Bakanlığı'nca yapılan yönetmelikte tesbit olunmuştur¹⁸⁷. 1961 Anayasası ve 274 sayılı Sendikalar Kanunu çerçevesinde çıkarılan tüm sanayi ve ticaret işlerini 36 işkolunda toplayan ve bu konuda ilk yönetmelik olan 11 Ağustos 1964 tarihli "Sendikaların İş Kolları Yönetmeliği" gazetecilik ve yayıncılığı (matbaacılığı) iki ayrı işkolunda düzenlemektedir. Böylece 11 numaralı işkolunda çalışan matbaacılar ve 35 numaralı işkolunda çalışan gazeteciler, kendi işkollarında kurulu sendikaya üye olabilecekleri gibi, bu iki işkolu arasındaki bağlantı nedeniyle aynı sendika çatısı altında örgütlenme olanağına da sahiptiler. 1970 yılında 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nda yapılan 1317 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile 1964 tarihli İşkolları Yönetmeliği yeniden düzenlenmiştir. 274 sayılı Kanunda yapılan değişikliğe bağlı olarak 17 Ekim 1971 tarihli İşkolları Yönetmeliği yürürlüğe girmiş, yapılan bu yeni düzenleme ile 11 ve 35 numaralı işkolları 11 numaralı işkolu olarak "basın" başlığı altında birleştirilmiştir. Ancak yapılan bu değişiklik uzun sürmemiş, 7 Şubat 1972 tarihli yönetmelik; gazete, mevkute ve ajans çalışanlarını yine 35 numaralı gazetecilik işkolunda; her türlü basın ve

¹⁸⁷ OĞUZMAN, s.863.

yayın işleri ile klişecilik, kağıt ve madeni para basım işlerini ise 11 numaralı basın işkolunda toplamıştır. Yine iki işkolunu birbiri ile ilişkili görerek, aynı sendika çatısı altında örgütlenmeyi yasaklamamıştır¹⁸⁸.

274 sayılı Kanun çerçevesinde gazetecinin sendikaya üye olması veya olmaması kendi arzusuna bağlıdır. Üye olduktan sonra da istediği zaman üyelikten ayrılabilir. Bu üye olma veya olmama serbestisi Anayasa teminatı altındadır. Ayrıca Kanun bu serbestiyi koruyan hükümlere yer vermiştir. Buna göre diğer işçiler gibi gazetecilerin de işe alınmaları, sendikalara girmeleri, belirli bir sendikaya girmeleri veya girmemeleri veyahut belli bir sendikadaki üyeliği muhafaza ve üyelikten istifa etmeleri şartına bağlı tutulamaz. Bunun gibi, işveren bir sendikaya üye olan gazetecilerle sendika üyesi olmayan gazeteciler arasında, işe almada işin sevk ve dağıtımında, gazetecinin mesleki ilerlemesi, ücreti, ikramiyesi ve primleri, sosyal yardım hakları ve disiplin hükümlerinin uygulanması ve sair hususlara ilişkin hükümlerin tatbiki veya çalışmaya son verilmesi bakımından herhangi bir ayırım yapamaz. Aksine davranan işveren bu yüzden doğan zararları tazmin ile mükellef tutulduğu gibi para cezasına da mahkum edilir¹⁸⁹.

Genel olarak gazeteciler açısından özelliklerine değinilen 274 sayılı Sendikalar Kanunu, sendikal faaliyetlerin askıya alındığı 12 Eylül 1980 ihtilaline kadar yürürlükte kalmıştır.

1.2.2.2.3. 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi

Türkiye'de işçiler ve işverenler toplu iş sözleşmesi yapma hakkına ilk defa 1961 Anayasası ile sahip olmuşlardır. Toplu iş sözleşmesi hakkı gibi işçiler grev hakkını da ilk defa 1961 Anayasası ile elde etmişlerdir. Bu durum gazeteciler için de geçerlidir. Zira Anayasa daha önce değinildiği gibi, bu hakları tüm işçilere tanımıştır. Anayasa'da sosyal ve ekonomik haklar başlığı altında düzenlenen toplu iş sözleşmesi ve grev

¹⁸⁸ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.126.

¹⁸⁹ OĞUZMAN, s.863-864.

hakkının nasıl kullanılacağı ise 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Greve ve Lokavt Kanunu'nda düzenlenmiştir.

275 sayılı Kanun, işçiyi tanımlamamış, 274 sayılı Kanunda işçi olarak kabul edilenlerden¹⁹⁰ sadece hizmet akdi ile çalışanları işçi olarak kabul ederek kapsamına almıştır. Buna göre, 274 sayılı Sendikalar Kanuna göre hizmet akdi ile çalıştığı için işçi niteliğini taşıyan kimselerin sendikaya üye olması ve sendikanın toplu iş sözleşmesi akdetmiş olması koşulu ile yapılan toplu iş sözleşmesinden yararlanma hakkı vardır. Hizmet akdinin dışında, 274 sayılı Kanunun 2. Maddesinde sayılan diğer hallerde örneğin neşir mukavelesine göre eserini naşire terketmeyi meslek edinmiş olanlar başka bir deyişle serbest gazeteciler, 274 sayılı Kanun bakımından işçi olarak kabul edildikleri halde, İş Kanununa tabi olmadıklarından toplu iş sözleşmesi rejiminden yararlanamazlar ve grev yapamazlar. Gazeteciler açısından durum incelenecek olursa; 5953 sayılı Kanuna göre çalışan gazetecilerin iş ilişkileri hizmet akdine dayandığı için hem 274 hem de 275 sayılı Kanun kapsamında oldukları görülür. Yukarıda da değinildiği üzere, serbest gazeteciler 274 sayılı Kanun kapsamında oldukları halde, iş ilişkileri hizmet akdine dayanmadığı için 275 sayılı Kanunun kapsamı dışında kalmaktadırlar.

274 sayılı Kanunda işyeri ve işkolu düzeyinde sendikalaşma ilkesine uygun olarak, 275 sayılı Kanuna göre; işkolu ve işyeri düzeyinde toplu iş sözleşmesi akdedebilmek mümkündür. Bununla birlikte Kanunun yürürlükte olduğu dönemde, yapılan toplu iş sözleşmelerinin hep işyeri ya da işyerleri düzeyinde akdedildiği, işkolu düzeyinde toplu iş sözleşmesi akdedilmediği görülmektedir¹⁹¹.

Bu Kanunların yürürlüğe girmesinden hemen sonra gazetecilik işkolunda sendikal örgütlenme başlamış, 1963 yılında Türkiye Gazeteciler Sendikası kurulmuş ve birçok gazeteciyi kapsamına alan toplu iş sözleşmeleri imzalanmıştır. İlk toplu iş sözleşmesi ise

¹⁹⁰ 274 sayılı Kanuna göre; kimlerin işçi sayılabileceği konusunda bkz.: 274 Sayılı Kanun, Mad.2.

¹⁹¹ TUNCA, s.109.

Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri ile TGS arasında 1 Şubat 1964 tarihinde imzalanmıştır¹⁹².

Bu kanuni düzenlemeler çerçevesinde 1960'lı ve 1970'li yıllar, diğer işkolunda olduğu gibi gazetecilik işkolunda da sendikal hakların kullanıldığı ve toplu iş sözleşmesi düzeninin hayata geçirildiği yıllar olmuştur. Çok yaygın ve güçlü bir sendikalaşmadan söz edilemese de, bu dönemde özellikle büyük gazetelerde çalışanların haklarının, ücret ve çalışma koşullarının toplu iş sözleşmeleri ile birlikte önemli gelişme gösterdiği söylenilebilir. Bu bağlamda toplu iş sözleşmelerinin sağladığı gelişmeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- i. Toplu iş sözleşmeleri ile basın sektöründe fikir işçisi-kol işçisi ayrımı geniş ölçüde kaldırılmıştır.
- ii. Sendikaların ve dolayısı ile işçilerin yönetime katılımı sağlanmıştır.
- iii. İş sözleşmelerinin feshi olanakları sınırlandırılmıştır.
- iv. Çalışma süreleri kısaltılmış, buna karşılık yıllık izin, haftalık izin, mazeret izni süreleri uzatılmıştır.
- v. Basın sektöründe çalışanların asgari ücreti ile ilgili kurallar, doğrudan doğruya toplu iş sözleşmeleri hükmü haline gelmiştir.

Kısacası; çalışma koşulları, ücret, kıdem tazminatı, akdin sona erme hallerine varıncaya kadar 212 sayılı Kanunun sağladığı haklardan daha geniş haklar, toplu iş sözleşmeleri ile elde edilmiştir¹⁹³.

1.2.3. 1980 İhtilali ve Sonrası Dönemi

1.2.3.1. 1982 Anayasası'nın Yürürlüğe Girmesi

12 Eylül 1980 tarihinde ihtilal olmuş, 1960 İhtilalinde olduğu gibi askeriye yönetime el koymuştur. 1970-1980 yılları arasında yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik olaylara

¹⁹² TUNCAY, s.109.

¹⁹³ ÖZEK, *Türk...*, s.814-815.

öngörölmüş ve bu tüzük, "İşkolları Tüzüğü" adı altında çıkarılarak 6.12.1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2821 sayılı Kanunda bir işyerinde yürütölen asıl işe yardımcı işler de asıl işin dahil olduğu işkolundan sayılır. Bu nedenle halen yürürlükte olan kanuni düzen içinde iki işkolu arasında bir bağlantı olmamakla birlikte, asıl işi gazetecilik olan işyerlerindeki matbaa işçilerinin gazetecilik; asıl işi matbaacılık olan işyerlerinde gazetecilerin basın ve yayın işkolunda sayılmaları nedeniyle iki işkolu arasında dolaylı da olsa bir bağlantı bulunmaktadır. Bununla birlikte eski uygulamada olduğu gibi birbiriyle ilişkili işkollarında çalışan işçilerin aynı sendikada örgütlenmelerine 2821 sayılı Kanunda olanak tanınmamıştır.

10 Nisan 1996 tarihli tüzük değişikliği ile "plastik ve her tür madde üzerine yapılan baskı işleri" basın ve yayın işkolunun; "radyo ve televizyon kuruluşlarının haberlerle ilgili birimlerinde çalışanların yaptıkları işler" gazetecilik işkolunun kapsamına alınarak, her iki işkolunun kapsamı genişletilmiştir. Böylece kapsama ilave edilen işlerde çalışanlara da sendikal örgütlenebilme olanağı tanınmıştır¹⁹⁵.

1.2.3.3. 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi

12 Eylül 1980 tarihinde ihtilal olmuş, 1960 İhtilalinde olduğu gibi askeriye yönetime el koymuştur. 1970-1980 yılları arasında yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik olaylara tepki olarak doğan 1980 İhtilali ile sendikal faaliyetler askıya alınmış, mevcut sendikalar kapatılmıştır. Böylece 1982 Anayasasının hazırlanıp 1983 yılında Anayasaya uygun olarak 2821 ve 2822 sayılı Kanunlar yürürlüğe girince, ölkemiz açısından bu alanlarda yeni bir dönem başlamıştır.

¹⁹⁵ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.125-126.

2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'na göre; toplu iş sözleşmesi bir işkolunda ancak işyeri düzeyinde yapılabilir. Ancak toplu iş sözleşmesi bir ya da birden çok işyerini kapsayabilir. Eğer toplu iş sözleşmesi, bir gerçek veya tüzel kişiye ya da bir kamu kurum ve kuruluşuna ait aynı işkolundaki birden çok işyerine yönelik olarak yapılmışsa, bu tür toplu iş sözleşmeleri, işyeri toplu iş sözleşmelerinin bir başka türü olan işletme toplu iş sözleşmesi olarak adlandırılır. Gazete işletmeleri de genellikle ülke düzeyinde yayılmış birden çok işyerine sahip olduklarından buralarda genellikle işletme düzeyinde toplu iş sözleşmeleri bağlanmaktadır¹⁹⁶.

2. HUKUKİ DÜZENLEMELERİN SONUÇLARI

2.1. Basın İş Kanunu'nun 1475 Sayılı İş Kanunu ile İlişkisi

Basın İş Kanunu ile 1475 sayılı İş Kanunu arasındaki ilişki, Basın İş Kanunu'nda boşluk olması durumunda; boşlukların doldurulması açısından İş Kanunu ile özel kanun-genel kanun ilişkisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca her iki Kanununda bağımlı iş ilişkisini düzenleyen kanunlar olması gereği, farklılıkları ve benzerlikleri üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Genel Olarak

5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun 1475 sayılı İş Kanunu ile ilişkisini ortaya koymadan önce, bu Kanundan önce bağımlı çalışanların iş ilişkilerini düzenlemeye yönelik olarak çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu ve 931 sayılı İş Kanunu ile olan ilişkisinin belirlenmesi gerekmektedir.

Daha önce değinildiği üzere¹⁹⁷, ülkemizde bağımlı çalışanların hukuki statüsünün düzenlenmesi ve bunların gerekli kanuni korumaya kavuşması, 8.06.1936 tarihli 3008 İş

¹⁹⁶ TUNCAY, s.111.

¹⁹⁷ Bkz.: Bu çalışma, İkinci Bölüm, 1.1.2.1.

Kanunu ile sağlanmıştır. Bu Kanun fikir işçilerini kanun kapsamı dışında bıraktığından birer fikir işçisi olan gazetecilerin işverenleri ile olan ilişkilerinde bir değişiklik getirmemiş, daha önce olduğu gibi Borçlar Kanunu'nun liberal hükümleri çerçevesinde gazeteci-işveren ilişkileri sürdürülmeye çalışılmıştır¹⁹⁸. 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girdiği döneme kadar olan süreç açısından yürürlükte bir Basın İş Kanunu olmadığı için 3008 sayılı İş Kanunu ile Basın İş Kanunu ilişkisinden sözedilemez. "Belirli meslek gruplarının ortak ve aynı türden gereksinimlerini kapsayan ayrı ayrı kanunlar çıkarmak" ilkesine dayalı olarak 1953 tarihinde 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesi de, 3008 sayılı İş Kanunu ile ilişki bakımından sorun yaratmamıştır. Zira 3008 sayılı İş Kanunu sadece bedenen çalışanları veya bedeni çalışması fikri çalışmasına üstün olanları kapsamına almakta iken, 5953 sayılı Basın İş Kanunu, bu Kanunun uygulama alanına girmeyen fikri çalışanlardan sadece gazetecilere yönelik hükümler ihtiva etmektedir. Bu bağlamda 3008 sayılı İş Kanunu ile 5953 sayılı Basın İş Kanunu arasında "genel kanun"- "özel kanun" ilişkisinden sözedilemez.

1475 sayılı Kanundan önce yürürlüğe giren bir diğer iş kanunu, 931 sayılı İş Kanunu'dur. 931 sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesince şekil bakımından iptalini izleyerek 1475 sayılı İş Kanununun 931 sayılı Kanuna çok uygun şekilde ve ufak tefek değişikliklerle¹⁹⁹ kabul edilmiş olması nedeniyle ve ayrıca konumuz gereği 1475 sayılı Kanun açısından yapılan açıklamaların 931 sayılı Kanun için de geçerli olacağı düşünüldükçe, bu Kanunun ayrıca incelenmesine gerek görülmemiştir.

931 sayılı Kanun ile fikir işçisi-beden işçisi ayırımının kaldırılması ve bu ayırıma 1475 sayılı Kanunda da yer verilmemesi, 5953 sayılı Kanunun uygulama alanı ile İş Kanununun uygulama alanının çatışabilmesi gibi bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Böyle bir durumda bu kanunlardan hangisinin öncelikle uygulanacağı sorunu gibi, 5953 sayılı

¹⁹⁸ Bu konuda bkz.: Bu çalışma, İkinci Bölüm, 1.1.2.2.

¹⁹⁹ 931 sayılı İş Kanunu şekil yönünden 14 Mayıs 1970 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilinceye kadar yürürlükte kalmış ve bu Kanunun metnine çok uygun şekilde ufak tefek değişikliklerle günümüzde de yürürlükte olan 1971 tarihli 1475 sayılı İş Kanunu 01.10.1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ERKUL, *Türk İş Hukuku*, 1475..., s.57-59; 1475 sayılı Kanunun 931 sayılı Kanuna göre değişiklikleri konusunda bkz.: ERKUL, *Türk İş Hukuku*, 1475..., s.59'daki 4 nolu dipnot.

Kanunda boşluk olması durumunda Borçlar Kanununa mı? Yoksa önce İş Kanununa mı? gidileceği konusunda da benzer bir sorunla karşılaşılabilir.

1475 sayılı İş Kanunu ile 5953 sayılı Basın İş Kanunu ilişkisini "genel kanun"- "özel kanun" ilişkisi çerçevesinde değerlendirecek; 1475 sayılı İş Kanunu'nun genel bir kanun olduğunu, 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun da özel bir kanun olduğunu kabul etmek gerekir²⁰⁰. Zira 1475 sayılı İş Kanunu fikir işçisi-beden işçisi ayırımı yapmaksızın genel olarak tüm işçileri kapsamına almakta iken, 5953 sayılı Basın İş Kanunu fikir işçilerinden sadece basın çalışanlarını kapsamına almakta ve 1475 sayılı İş Kanunu gibi bireysel ve bağımlı iş ilişkisi çerçevesinde basın çalışanlarına yönelik düzenlemeler ihtiva etmektedir. Bu itibarla her iki kanunun yürürlükte olması nedenine bağlı olarak, basın çalışanlarına ilişkin bir konuda uygulama alanlarının çatıştığı kabul edilecek olursa; öncelikle daha özel kanun olan 5953 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Başka bir deyişle 1475 sayılı İş Kanunu 5953 sayılı Basın İş Kanunu'na göre genel kanun olduğuna göre, Basın İş Kanunu'nda boşluk olması durumunda İş Kanunlarına göre genel kanun niteliğinde olan Borçlar Kanunu'na değil, öncelikle 1475 sayılı İş Kanunu'na başvurulacaktır. Zira Yargıtay'ında oldukça yeni bir kararında belirttiği üzere²⁰¹, İş Kanunu diğer iş kanunlarına göre "genel kanun" niteliğindedir ve diğer iş kanunları aslında İş Kanunu'nun özelliği bulunan birer bölümünden ibarettir. Bu nedenle Basın İş Kanunu'nda boşlukların doldurulmasında önce İş Kanunu'na, daha sonra Borçlar Kanunu'na gidilebilecektir. Ancak, Basın İş Kanuna göre genel hukuk kurallarını içeren İş Kanunu ile Basın İş Kanunundaki boşlukların doldurulması, basın iş

²⁰⁰ Buna karşın öğretide Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasında özel kanun genel kanun ilişkisi olmadığı yolunda görüşlere de rastlanmaktadır. Hatta Basın İş Kanunu'na göre İş Kanunu'nun genel olduğunu gösteren bir hükme rastlanmadığı ileri sürülerek, çok konuda ve daha ayrıntılı düzenlemelere yervermesi ve daha geniş kapsamlı olması nedeniyle İş Kanunu'nun genel kanun olarak nitelenemeyeceği iddia edilmektedir. Bu konuda bkz.: Halid Kemal ELBİR, "İş Hukukunda Yorum", *İş Hukuku Dergisi*, C.I, S.1 (Ocak 1969), s.7; Nuri ÇELİK, *İş Hukuku Dersleri*, Beta Ya.No:473, Hukuk Dizisi:205, B.14, İstanbul, 1998, s.15-16; TUNCA Y, s.26.

²⁰¹ Yarg., 9.HD., T.21.10.1993, E.1993/3494, K.1993/4976, *Çimento İşveren Dergisi*, Ocak 1994, s.28-29.

hukukunun özel karakterine aykırı düşmediği ölçüde²⁰² ve basın iş hukukunun toplumsal yanının elverdiği oranda²⁰³ mümkün olabilecektir.

2.2.2. Basın İş Kanunu ile İş Kanunu Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasında özel kanun-genel kanun ilişkisi çerçevesinde bazı benzerlikler söz konusu olduğu gibi, Basın İş Kanunu'nun basın çalışanlarını korumaya yönelik özel bir kanun olması nedeniyle bazı farklılıkların da olduğu görülmektedir.

Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasındaki ilk benzerlik işçi kavramı açısından görülmektedir. Zira her iki Kanun açısından da "hizmet akdine bağlı olarak çalışmak" işçi veya gazeteci sayılabilmenin en önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır²⁰⁴. Ayrıca hizmet akdi ile çalışılmasına bağlı olarak her iki Kanuna göre, çalışanlar arasında sendikaya üye olma bakımından da farklılık yoktur.

Her iki Kanun açısından işçi veya gazeteci sayılabilmek için hizmet akdine bağlı olarak çalışmak gerekiyorsa da, şekil serbestisi bakımından iki Kanun arasında farklılıklar vardır. Borçlar Kanunu'nun 11. Maddesine göre genel olarak akdin geçerliliği, kanunda aksi belirtilmiş olmadıkça, hiçbir şekle bağlı değildir. İş Kanunu'nda da yazılı yapılması zorunlu hizmet akitleri hariç (Bkz.: İş Kanunu Mad.9), akdin geçerliliği hiçbir şekle bağlı değildir. Basın İş Kanunu'nda ise; hizmet akdine şekil serbestisi açısından sınırlama getirilmiştir. Zira Kanunu'nun 4. Maddesine göre, gazeteci ile işvereni arasındaki akdin yazılı şekilde yapılması ve akitte işin nev'i, ücretin miktarı ve gazetecinin kıdeminin gösterilmesi zorunludur.

²⁰² ESENER, s.4.

²⁰³ Mustafa ÇENBERCİ, *İş Kanunu Şerhi*, B.4, Ankara, 1978, s.43.

²⁰⁴ ÇELİK, s.35; Ercan GÜVEN-Ufuk AYDIN, *İş Hukuku*, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Ya.No:114, Eskişehir, 1999, s.21.

Hizmet akdinde şekil serbestisi bakımından olduğu gibi Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasında gazeteciye ücretli izin verilmesi, deneme süreleri, fesih süreleri, fazla çalışma, yıllık izin, kıdem tazminatı gibi konularda da farklılıklar söz konusudur.

Gazeteciye ücretli izin verilmesi bakımından iki Kanun arasındaki farklılık, muvazzaf askerlik, gebelik konularında ortaya çıkmaktadır. Askerlik nedeniyle işinden ayrılan işçiye ücret ödeneceği yolunda İş Kanunu'nda bir hüküm bulunmamakta olup, aksine İş Kanunu'nun 27. Maddesine göre, muvazzaf askerlik ödevi dışında silah altına alınan işçinin hizmet akdinin feshedilmiş sayılabilmesi için beklenmesi gereken iki ay-doksan günlük süre içinde işçinin ücreti işlemecektir. Buna karşın Basın İş Kanunu'nun 16. Maddesine göre, uzun süreli muvazzaf askerlik süresince gazeteciye, son ücretinin yarısının ödenmesi gerekmektedir²⁰⁵. Aynı şekilde İş Kanunu'nda öngörülmediği halde, Basın İş Kanunu'nda kadın gazetecinin gebeliği halinde, gebeliğin yedinci ayından itibaren doğumun ikinci ayı sonuna kadar izinli sayılacağı ve bu süre için gazeteciye son ücretinin yarısının ödeneceği, diğer kurumlardan alınan yardımın bu ödemeyi etkilemeyeceği belirtilmektedir²⁰⁶.

Muvazzaf askerlik ve gebelik halinin dışında Basın İş Kanunu'nun özelliği gereği İş Kanunu'ndan farklı olarak, gazetecinin ücretini almaya devam edebileceği diğer bir durumda mahkumiyet halidir. Basın İş Kanunu'nun 17. Maddesine göre, mensup olduğu mevkutedeki bir yayın dolayısıyla hürriyeti tahdide uğrayan gazeteci ücretini işverenden almaya devam eder. Ayrıca bu gazeteci bağlı bulunduğu kadroya yapılacak toplu zamlardan emsali gibi yararlanır.

Basın İş Kanunu'nun 19. Maddesine göre, doğum, ölüm ve evlenme olaylarında gazeteciye ücretli izin verilmesi de İş Kanunu'na göre ileri haklar sağlayan düzenlemeler arasında yer almaktadır.

²⁰⁵ TUNCAY, s.56-58.

²⁰⁶ Ali Nazım SÖZER, "Hamilelik ve İş Hukukundaki Sonuçlar", Adalet Dergisi, Kasım-Aralık 1982, s.1049-1072.

Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasındaki bir fark da deneme süreleri açısından görülmektedir. İş Kanunu'nun 12. Maddesinin birinci ve ikinci fıkralarına göre, deneme süresi en çok bir aydır. Bu süre ancak toplu iş sözleşmesine konulacak hükümlerle üç aya kadar uzatılabilir. Basın İş Kanunu'nun 10. Maddesine göre ise; bu süre mesleğe ilk giren gazeteciler için en çok üç aydır²⁰⁷.

Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasında fesih bildirim süreleri bakımından da farklılıklar vardır. İş Kanunu, işçinin çalışmış olduğu süreler göre bildirimden sonra akdin sona ermesine kadar geçecek süreleri başka bir deyişle ihbar önelerini 13. Maddenin A bendinde göstermiş bulunmaktadır. Buna göre; fesih bildirim süreleri işçinin kıdemine göre iki hafta ile sekiz hafta arasında değişmektedir²⁰⁸. Basın İş Kanunu'nun 7. Maddesinde ise, işveren ve gazeteci için ayrı ayrı fesih bildirim süreleri öngörülmüştür. İşverenin akdi fesih bildirim, 5 yıldan az çalışmış gazeteci için 1 ay, sürekli olarak çalışması en az 5 yıl sürmüş gazeteci için 3 aylık süreye bağlanmıştır. Gazetecinin yapacağı fesih bildirim süresi ise, çalışma süresi ne olursa olsun 1 aydır²⁰⁹.

Basın İş Kanunu'nda fazla çalışma konusunda da İş Kanununa göre farklı hükümler bulunmaktadır. İş Kanunu'nun 35-37. Maddelerinde düzenleme konusu yapılan fazla çalışma, kanunda gösterilen nedenlerle kanuni günlük çalışma süresinin dışında yapılan çalışmalar olarak ifade edilmektedir. Basın İş Kanunu'nda ise; Kanunun kapsamı içinde bulunan kimselerden müessese, matbaa, idarehane ve büro gibi yerlerde hizmetlerinin mahiyeti itibarıyla müstemmiren çalışanların gündüz veya gece devresindeki normal sekiz saatlik çalışma süresinin dışında yaptıkları çalışmalar fazla çalışma sayılmaktadır. Her iki Kanun açısından da fazla çalışma süresi günde 3 saati geçemez. Yine her iki Kanun açısından fazla çalışma ücreti normal çalışma saati ücretinin %50 fazlasıdır. Ancak İş Kanunu'ndan farklı olarak, yapılan işlerin özelliği gereği, Basın İş Kanunu'nda fazla çalışmaların 24.00'ten sonraya rastlaması halinde ücretin bir kat fazlasıyla ödenmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır.

²⁰⁷ ÇELİK, s.82-83.

²⁰⁸ ERKUL, *Toplu İş Hukuku*, 1475..., s.160-161.

²⁰⁹ ÇELİK, s.164.

Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasında yıllık izin süreleri bakımından da farklılıklar vardır. İş Kanunu'nun 49. Maddesinin birinci fıkrasına göre, işçinin yıllık ücretli izne hak kazanabilmesi için fiilen işe başladığı tarihten itibaren, deneme süresi de içinde olmak üzere en az bir yıl çalışmış olması zorunludur. Belirtilen bir yıllık çalışma koşulunu yerine getirmek kaydıyla, İş Kanunu'nun 49. Maddesinin ikinci fıkrasına göre çalışma süresi, bir yıldan beş yıla kadar olanlara yılda 12 gün, beş yıldan fazla onbeş yıldan az olanlara yılda 18 gün, onbeş yıl ve daha fazla olanlara yılda 24 gün izin verilir. Basın İş Kanunu'nun 21. Maddesine göre ise; günlük süreli mevkutelerde çalışan gazeteciye, sürekli ve aralıklı olarak en az 1 yıl çalışmış olmak koşuluyla, yılda 4 hafta, mesleki hizmeti 10 yıldan fazla olan gazeteciye 6 hafta ücretli izin verilmesi gerekmektedir. Günlük olmayan süreli yayınlarda çalışan gazetecilere de 6 aylık çalışma devresi için iki hafta ücretli izin verilmesi gerekmektedir.

Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasında bir diğer fark da, kıdem tazminatına hak kazanma koşulları, kıdem tazminatının hesaplanması konusunda ortaya çıkmaktadır. İş Kanunu'nun 14. Maddesinin ikinci fıkrasına göre, işçinin kıdem tazminatına hak kazanabilmesi için, işyerinde en az bir tam yıllık çalışma kıdemine sahip bulunması gerekir. İşçinin, işyerinde çalışma kidedinin hesaplanmasında hizmet akdinin devam etmiş veya fasilalarla yeniden akdedilmiş olmasına bakılmaksızın aynı işverenin bir veya değişik işyerlerinde çalıştıkları süreler gözönüne alınarak hesaplanır. Basın İş Kanunu'nun 6. Maddesine göre ise, gazetecinin kıdem tazminatına hak kazanabilmesi için meslekte en az beş yıl çalışmış olması gerekir. Ancak bu beş yıllık sürenin, İş Kanunu'nda olduğu gibi aynı işverene ait işyerlerinde geçmiş olması gerekmez. Zira gazetecinin kıdem hakkı gazetecinin mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren hesaplanmaktadır. Bu nedenle daha önce tazminat alınarak işten ayrılma durumu hariç, kıdem tazminatı mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren hesaplanacağından, kıdem tazminatından son işveren sorumlu olmaktadır. Ayrıca Basın İş Kanunu'nda kıdem tazminatına İş Kanunu'nda olduğu gibi bir tavan sınırlaması getirilmediği de görülmektedir.

Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasındaki benzerlik ve farklılıkları özel kanun-genel kanun ilişkisi çerçevesinde kısaca bu şekilde özetlemek mümkündür. Basın İş Kanunu ile İş Kanunu arasındaki farklılıkların, gazetecilerin özel olarak korunulmalarını gerekli kılan nedenlere bağlı olarak açıklanması gerekmektedir. Bu bağlamda bu farklılıkların, daha çok gazetecilik işkolunun farklı çalışma tarzına bağlı olarak ücret, yıllık izin, çalışma süresi, hafta tatili gibi çalışma koşullarına ilişkin konularda olması gerektiği halde, diğer İş Kanunlarında da düzenleme konusu olması gereken alanlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu farklılıkların, her iki Kanunun değişik zaman ve koşullarda yürürlüğe girmesi ya da değişikliklere uğraması nedeniyle yaşandığı söylenilebilir²¹⁰.

2.2. Basın Çalışanları Üzerinde Etki Yaratan Diğer Kanunlar

Basın çalışanlarının bireysel iş ilişkilerini düzenleyen özel olarak çıkarılan 5953 sayılı Kanun ile kolektif iş ilişkilerini düzenleyen 2821 ve 2822 sayılı Kanunlar dışında, basın çalışanları üzerinde etki yaratan, özellikle korunulmalarına yönelik hükümler ihtiva eden başka kanunlar da vardır²¹¹. Bunlar; 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile 195 sayılı Basın İlan Kurumu Kanunu'dur. Gelir Vergisi Kanunu, gazetecilerin yurt içinden ve yurt dışından elde ettiği yıllık kazançlarının belli bir miktarını vergiden muaf tutmuştur. Basın İlan Kurumu Kanunu ise; 2. Maddesinin 3, 5 ve 6. Fıkralarında; gazetecilere vadesi iki yılı geçmemek üzere borç para vermek, gazeteciler ile bunların çalışamaz durumda olanlardan yardıma muhtaç bulunanlara ve ölenlerin ailelerine yardım etmek gibi bazı maddi ve sosyal haklar tanımaktadır.

²¹⁰ ÇELİK, s.241.

²¹¹ DANIŞMAN, s.191.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASIN SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELER VE BU GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. BASIN SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELER

1.1. Genel Olarak

Günümüzde Türkiye'de basının ve basın çalışanlarının karşı karşıya olduğu sorunların büyük ölçüde dünyadaki gelişmelerin etkisiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan öncelikle basını ve basın çalışanlarını etkileyen bu gelişmelerin neler olduğunu incelemek gerekir.

1.1.1. Küreselleşme

1.1.1.1. Küreselleşme Kavramı

"Küreselleşme"; 1960 ve 1970'li yıllardaki sosyal başkaldırı ve işçi hareketlerindeki mücadelecilik ortamından 1980'li ve 1990'lı yıllarda uluslararası rekabetin arttığı, verimliliğin ve ekonomik etkinliğin önem kazandığı bir ortama geçişle birlikte; en çok kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir²¹². Bu bağlamda küreselleşmenin 1970'li yıllarda başlayıp, 1980'li yıllarda devam eden ekonomik, toplumsal, siyasal ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak yaşanan bir süreç olduğu söylenilebilir.

Çok sık kullanılmakla birlikte küreselleşme kavramına yüklenen anlamların farklı olduğu görülmekte ve bu durum çok sayıda küreselleşme tanımlarını ortaya

²¹² Roy J. ADAMS (Çev. Toker DERELİ), "Küreselleşme ve Endüstri İlişkileri Sistemlerinin Dönüşümü", IV. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi 24-25 Kasım 1994, Kamu-İş Ya., Ankara, 1995, s.2.

çıkarmaktadır. Örneğin; bu kavramı kullananlardan bazıları küreselleşmeyi; "gücü elinde bulundurduğu düşünülen sermayenin, gücü kaybettiğine inanılan ulusal hükümet, gelişmekte olan ülkeler ile yoksul ve orta sınıflar üzerindeki egemenliği" olarak tanımlamakta²¹³ iken, bazıları da "başta para olmak üzere ürünlerin, hizmetlerin yatırımların uluslararası dolaşımının yaygınlaşması, insanların ve pazarların birbirine yaklaştırılması ve yeni gelişmelere uyum sağlaması" olarak tanımlamaktadır²¹⁴. Buna karşın bazıları da küreselleşmeyi "daha çok son onbeş yıldır egemen olduğu görülen ekonomik güçlerin ve özellikle sanayileşen Asya ülkelerinin yükselişi karşısında Batı kapitalizmi egemenliğinin zayıflaması" olarak tanımlamaktadır²¹⁵. Ayrıca küreselleşmeyi "IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası pazar güçlerine kayıtsız şartsız teslimiyet" olarak tanımlayanlara da²¹⁶ rastlanmaktadır.

Yapılan tanımlar farklı olsa da küreselleşme ile birlikte dünyanın ekonomik, toplumsal, hukuksal ve siyasal açıdan yeniden yapılanarak²¹⁷, çok boyutlu dinamik bir değişiklik yaşadığı bir gerçektir. Bu bağlamda yaşamın bir çok alanını kapsayan küreselleşme ile yaşanan bu değişimin, değişik ülkeleri ve toplum kesimlerini içine alan evrensel bir boyut taşıdığı söylenilebilir. Sonuçta günümüzde bu gelişmeler çerçevesinde hiçbir toplumsal sorunun kendisini yoğun bir biçimde çevreleyen küreselleşme olgusundan bağımsız olduğu düşünülemez²¹⁸. Bu çerçevede çalışma yaşamına ilişkin sorunların da küreselleşmenin etkileri açısından değerlendirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmakta; konumuz açısından tüm sektörlerde olduğu gibi basın sektöründe de küreselleşmenin etkisiyle, basın çalışanlarının sorunlarla karşılaştığı düşünülmektedir.

²¹³ Susan GEORGE, "Küreselleşme, Güç ve Sendikaların Rolü", *Küreselleşmeye Karşı Sosyal Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Sendikaların Toplumsal Görevi Harb-İş Konferansları-2*, Ankara, 1997, s.20-31.

²¹⁴ Şener MUTER, "Küreselleşme", *Mercek, MESS Ya., Temmuz 1997*, s.22.

²¹⁵ ADAMS, s.2.

²¹⁶ Alpaslan IŞIKLI, "Küreselleşme ve Endüstri İlişkileri", *IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi 24-25 Kasım 1994*, Kamu-İş Ya., Ankara, 1995, s.103-104.

²¹⁷ Kamil TURAN, "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı", *İş Hukuku Ve İktisat Dergisi*, Kamu-İş Ya.No:3, C.III, Ocak 1994, s.1-6.

²¹⁸ Nusret EKİN, "Değişim ve Sendikaların Geleceği", *Mercek, MESS Ya., Nisan 1996*, s.18.

Yapılan bu açıklamalara bağlı olarak basın sektöründe de yaşanan sorunların nedenleri olarak düşünölen küreselleşmeyi ortaya çıkaran ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyal gelişmelerin belirlenmesi ve daha sonra yaşanan bu gelişmelerin sonuçlarının ortaya konulması gerekmektedir.

1.1.1.2. Küreselleşmenin Nedenleri ve Sonuçları

Genel olarak küreselleşmeyi ortaya çıkaran ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyal gelişmeleri şu şekilde ifade edebiliriz:

- i. Teknoloji ve ulaşım alanında yaşanan gelişmeler,
- ii. Sermaye ve malın serbest dolaşımının sağlanması ve hükümetlerin bu alandaki kontrollerinin azalması başka bir deyişle liberal eğilimlerin artması ve
- iii. İşbirliği stratejileridir.

Batı Dünyasında 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz, 1980'lerin başında neo-liberal iktisat politikaları ile çözümlenmeye çalışılmış, ancak işsizlik ve enflasyon sorununa çözümlenememiştir. Bu sorunlara yönelik çözümler arayışları içinde yeni bir yatırım alanı olarak, iletişim teknolojisine dayalı sanayi politikaları geliştirilmiş ve bu alana yapılacak yatırımların istihdam ve büyüme üzerinde olumlu etkileri olacağı düşünölmüştür. 1980'lerde yaşanan bilgi üretimi ve dağıtımı alanında olağanüstü bir hızla gelişen teknolojik gelişmeler, bu düşüncelerin yaşama geçirilmesinde etkili olmuş, "işitsel ve görsel patlama" olarak tanımlanan yeni bir iletişim dönemini de beraberinde getirmiřtir²¹⁹. Çok hızlı ve baş döndürücü şekilde iletişim alanında yaşanan gelişmeler ile birlikte uluslararası taşımacılığın çok ucuz hale gelmesi küreselleşmenin gelişimini hızlandırmıştır. Zira yaşanan bu gelişmeler sermaye ve malın serbest dolaşımını kolaylaştırmıştır.

²¹⁹ Alev SÖYLEMEZ, *Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği*, Haberal Eğitim Vakfı Ya., Ankara, 1998, s.1.

Sermaye ve mal hareketlerinin serbest dolaşımının sağlanması ve özellikle hükümetlerin bu alandaki engelleri kaldırması ve kontrolü azaltması ile günümüzde ihracat ve ithalatın yaygınlaştığı görülmektedir. Aynı zamanda sermayenin serbest dolaşımının sağlanması ile birlikte, üreticiler yerleşim yerlerini değiştirmekte, üretim birimlerini üretimlerin daha ucuz olduğu bölgelere kaydırmaktadırlar. Bütün bunlarla birlikte üretim sürecinin parçalara ayrılmasının mümkün hale gelmesi de, uluslararası alanda işbirliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bütün bu gelişmeler sonucu ortaya çıkan ve küreselleşme olarak adlandırılan bu süreçte; dünya pazarlarında rekabet artmakta, yeni parasal alışkanlık ile yeni para piyasaları ortaya çıkmakta ve ulusal sınırları aşan şirketler büyük güç kazanmaktadır. Böylece ulusal sınırların esnekleştirilerek ekonomik düzenleyici olan ulusal devletin de gücünü kaybettiğini²²⁰ ve ulusal devletin artan küresel rekabet karşısında ulusal çıkarlarını korumak ve rekabet avantajları elde etmek amacıyla kanuni değişiklikler yoluyla sosyal devletin getirdiği yükleri azaltmaya çalıştığını²²¹ söyleyebiliriz.

Sermaye ve malın serbest dolaşımının sağlanmasına bağlı olarak, küreselleşme sonucunda, milli gelir ve tüketim içinde ithalat ve ihracatın payı, toplam yatırımlar içinde de yabancı yatırımların payı artmaktadır. Yine küreselleşme sonucu gerçekleşen ekonomik bütünleşme, daha etkin bir uluslararası iş bölümünü ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşmeye dayalı olarak rekabetin artması, mal ve hizmetlerin kalite ve çeşidini arttırmakta böylece fiyatlar düşmekte ve yaşam standartları yükselmektedir.

Küreselleşme ekonomik alanda sağladığı bu olumlu gelişmelerin yanında, çalışma yaşamına yönelik olarak bir takım olumsuz sosyal sonuçları da beraberinde getirmektedir. Zira İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, hizmet sektöründe yeni istihdam olanakları yaratsa da, küreselleşme bağlamında üretimin özellikle ucuz

²²⁰ Richard HYMAN (Çev. Ahmet SELAMOĞLU), "AB, Ekonomik Globalleşme ve Endüstri İlişkileri", IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi 24-25 Kasım 1994, Kamu-İş Ya., Ankara, 1995, s.111-112.

²²¹ Sayım YORGUN, "Küreselleşme Sürecinde Sendikalar", Mercek, MESS Ya., Yıl:3, S.12 (Aralık 1998), s.19.

işgücünün olduğu bölgelere kaydırılması sonucunda, gelişmiş ülkelerde sanayi sektöründe yoğun bir işsizliğin yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca aşırı rekabet ortamı içersinde daha fazla dışa açılma, rekabet gücü olmayan veya rekabet edemeyecek mal ve hizmetleri üreten işletmelerin kapanmasına neden olabilmektedir. Uluslararası ticaretin yerli istihdam üzerindeki etkisi yeni bir olgu olmamakla birlikte, üreticiler yabancı rekabet karşısında paylarını kaybettikleri, piyasa şartlarına ayak uyduramadıkları durumlarda üretimi azaltarak işçi çıkarma yoluna gitmektedirler. Bu açıdan işsizlik küreselleşme açısından tartışılan sorunlardan biri olarak görülmektedir. Belirtildiği şekilde aşırı rekabet ortamı içersinde büyük sermayeye sahip işletmeler ayakta kalabilmektedir. Bunların dışında ticaretin ve sermayenin serbest dolaşımı, üretimin ve istihdamın yapısında da düzenlemeler yapmayı gerektirmektedir²²². Bu amaçla işgücünün büyüyen alan ve sektörlerle kaydırılması gerekmekte, aynı şekilde sermayenin etkin kullanımının sağlanabilmesi için sermayenin de faaliyet alanlarını büyüyen sektörlerle kaydırması gerekmektedir. Bu şekilde işgücü ve sermayenin hareketliliği, işgücü piyasalarının şeffaf olmaması, yeni iş olanakları ile ilgili bilgilerin yetersiz oluşu gibi nedenlere dayalı olarak işgücü piyasalarında bir takım sorunlara yol açabilmektedir²²³. Bu sorunlar; işgücünün yeni mesleklere alınmasındaki ve mesleki eğitim ile yeni iş bulabilmedeki güçlük şeklinde karşımıza çıkabileceği gibi, bulunan yeni işteki ücretin düşük olması ve çalışma koşullarının kanuni korumalardan yoksun hale getirilmesi şeklinde de olabilmektedir. Küreselleşmenin istihdam, ücretler ve çalışma koşulları üzerindeki etkisi kesin olmakla beraber, nasıl ve hangi yönde etkilediği açık değildir. Zira küreselleşmenin dışındaki bazı faktörlerinde istihdam düzeyi, ücretler ve çalışma koşulları üzerinde etkili olabileceği unutulmamalıdır²²⁴. Bu sorunlarla karşılaşılsa da günümüzde küreselleşme ile birlikte işgücünün sektörel dağılımında değişmeler yaşandığı bir gerçektir. Zira daha önce işgücünün büyük bir çoğunluğu

²²² Gijbert Van LIEMT (Çev. Recep SAYMEN), "Küreselleşme, İnfomal İstihdam ve Sosyal Damping", II. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi 30 Kasım-1 Aralık 1995, Kamu-İş Ya., Ankara, 1996, s.111.

²²³ HYMAN, s.111-112.

²²⁴ LIEMT, s.113-114.

sanayi sektöründe yer alırken, günümüzde hizmet sektöründe yer almaktadır²²⁵. Aynı zamanda her iki sektörde de ileri teknoloji kullanımı yaygınlık kazanmış ve buna bağlı olarak ileri teknoloji işsizliği, yapısal özellik kazanmıştır²²⁶.

Küreselleşmenin teknolojik gelişmeler bağlamında işgücünün yapısal niteliğinde bazı değişikliklere neden olması da çalışma yaşamı açısından bazı sorunların doğmasına neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte yaşanan ve küreselleşmenin gelişmesinde önemli bir neden olan teknolojik gelişmeler sonucunda üretim modelinde değişimler olmuş, insanı makinanın bir parçası olarak gören, hiçbir inisiyatif kullanma şansının ve gereksiniminin olmadığı ve standart tüketim maddelerinin üretilip, geniş ve farklılık göstermeyen piyasalara dağıtılmasında başarılı olunmasını sağlayan geleneksel üretim modelinin yerini, küresel pazarlarda rekabeti esas alan, üretimde çokluk, çeşitlilik ve esnekliği öngören ve bireysel inisiyatife yer veren üretim modeli almıştır²²⁷. Böylece belirli bir parçanın üretiminden sorumlu ve üretim sürecinin bütününe yabancılaşmış işçi tipinin yerini nitelikli, üretim sürecini bilen, bu sürece katkıda bulunan işçi almıştır. Sonuçta küreselleşme bağlamında yaşanan bu değişimler, çalışma yaşamında "esnek çalışma" şeklinde yeni çalışma modellerinin gelişimine neden olurken, işçinin yönetimde söz sahibi olmasını mümkün kılan bireysel inisiyatifin geliştirilmesi ile birlikte, işçilerin sendikalardan beklentileri azalmıştır. Bu bağlamda küreselleşmenin sendikaları da olumsuz yönde etkilediği söylenilebilir²²⁸. Sendikaların güç kaybetmesine bağlı olarak, toplu pazarlık gücünü de kaybettikleri görülmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, küreselleşmenin ekonomik alanda görülen olumlu gelişmelerinin yanında, konumuzla ilgili olarak küreselleşmenin sosyal etkileri şeklinde de ifade edilebilen, çalışma yaşamına ilişkin olumsuz sonuçları da vardır. Bunlar;

²²⁵ Meryem KORAY, "Değişen Koşullarda Sendikalar İçin Bazı Temel Tartışma Noktaları", *İnsan, Toplum, Bilim*, Kavram Ya.No:122, Ekonomiye Yaklaşım:8, B.1, İstanbul, 1996, s.61.

²²⁶ Nurcan ÖZKAPLAN, *Sendikalar ve Ekonomik Etkileri*, Kavram Ya.No:52, İstanbul, 1994, s.187.

²²⁷ Numan KURTULMUŞ, *Sanayi Ötesi Dönüşüm*, İz Ya., İstanbul, 1996, s.181.

²²⁸ EKİN, s.26; Nurcan ÖZKAPLAN, "Sendikal Hareket ve İşgücü Piyasalarında Yeni Eğilimler", *Türk-İş / 97Yılı*, Türk-İş Araştırma Merkezi Ya., Ankara, ?, 118.

- i. İşsizlik,
- ii. Ücretlerin düşmesi,
- iii. Çalışma koşullarının kötüleşmesi,
- iv. Sendikaların gücünü kaybetmesidir.

Genel olarak küreselleşme ile birlikte işsizlik, ücretlerin düşmesi, çalışma koşullarının kötüleşmesi ve sendikaların gücünü kaybetmesi gibi sorunların basın çalışanları üzerinde de etkili olduğu düşünülmekte ve bunlara ilaveten küreselleşme ile rekabetçi piyasa koşulları egemen kılınmaya çalışıldığı halde, rekabet edebilme kaygısına bağlı olarak günümüzde basın işletmelerinin küreselleşmenin öngördüğü rekabetçi yapıdan uzak tekeli bir görünüme sahip olduğu görülmektedir. Böyle olmakla birlikte basın sektörü, özellikle 1980'lerin başından sonra küreselleşmeye bağlı olarak yaşanan teknolojik gelişmelerin ve dünyadaki liberal eğilimlerin artması gibi nedenlerle büyük basın işletmelerini bünyesinde bulunduran, oldukça yeni ve büyük bir sektör haline gelmiştir.

Küreselleşmenin nedenleri ve sonuçları olarak teknolojik gelişmelerle birlikte tekelleşmenin basın sektörü ve dolayısıyla basın çalışanları üzerindeki etkisinin, sektöre özgü özellikler taşıması gereği ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle teknolojik gelişmeler ve tekelleşme küreselleşme ile birlikte, basın sektörü açısından aşağıda ayrı bir gelişme olarak inceleme konusu yapılacaktır.

1.1.2. Teknolojik gelişmeler

Günümüzde "bilgi toplumuna" geçiş sürecinin yaşandığı hızlı dönüşümün temelinde bilişim teknolojisi yatmaktadır. Sanayi toplumuna geçişin motoru olarak buharlı makinenin nasıl bir rolü varsa, bilgi toplumuna geçişi de bilgisayarların gerçekleştirdiğine inanılmaktadır. Bilgisayar ve iletişim teknolojisinin temelinde mikro elektronikteki değişimler yatmaktadır²²⁹. Teknolojik gelişmeler olarak ifade edilen bu değişimler, basın işletmeleri açısından bir takım sorunlar ortaya çıkardığı gibi, bu

²²⁹ ÖZKAPLAN, "Sendikal Hareket...", s.118.

sorunlara bağlı olarak basın çalışanları açısından da bazı sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan, teknolojik gelişmeler bağlamında yeni aygıtlara ve baskı metodlarına geçiş hassas bir konudur. Bu değişikliklerin basın çalışanları açısından yarattığı etkilere bakıldığında; mevcut kadronun kendisini yeni istemlere uyarlayabilmesi de aynı Şekilde hassas sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²³⁰

Buyuk teknolojik yatırımların basın sektörüne girmesi sonucu, gerektirdiği yeni yapılanma, yatırımı gerektirdiğinden tekelleşme nedeni olabilmekte; aynı zamanda serbest piyasa ekonomisi ilkeleri gereği faaliyet gösteren basın işletmeleri arasındaki rekabeti hızlandırmaktadır²³¹. Bu nedenle, günümüzde basın sektöründe büyük sermaye grupları, genellikle anonim Şirketler Şeklinde faaliyette bulunmakta veya çeşitli basın zincirleri basın sektöründe önemli bir ad olarak hareket etmektedirler. İşitsel ve görsel basın sektöründe ise çoğulcu sistemlerde aynı durum görölmektedir. Gerekli sermayeyi sağlama amacıyla oluşan birikim, gazete, radyo ve televizyon sayılarının azalması, kalanların ise fazlasıyla güçlenmesi anlamını taşımaktadır²³². İleri teknolojinin basın sektöründe kullanılmaya başlaması aynı zamanda basının maliyet yükünü arttırmaktadır. Zira günümüzde işitsel ve görsel basın ile rekabet etmek zorunda kalan yazılı basın, rekabet eşitliğini maliyeti yüksek ileri teknoloji kullanarak sağlamaya çalışmaktadır. Gerçekten de teknolojik olanakların gelişmesiyle, haber toplama ve yazma olanaklarına yardımcı olan gazetecilikte rol oynayan araçlar, haber toplama ve yazmayı hızlandırırken, masrafları daha kabartmıştır. Telgraf, telefon, radyo hatları ile haberleşme, uydularla haberleşme, haber ajansları ve internet aracılığı ile haberleşme gazetecilere kolaylıklar sağlamakla beraber, gazetecilerin ücretleri ile birleşince büyük toplamlar oluşurmaktadır.

Günümüzde yukarıda değinildiği gibi basın sektöründe rekabeti arttıran teknolojik gelişmeler, aynı zamanda basın çalışanları üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır.

²³⁰ KAYACAN, s.26.

²³¹ Semra ATILGAN, "Türk Basınında Finans Problemleri", *Marmara İletişim Dergisi*, S.1, İstanbul, 1992, s.317.

²³² Nermin ABADAN, "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, C.XVI, S.1(Mart 1961), s.133-134.

Bunlardan en önemlisi, tüm dünyada tartışılan konular arasında yer alan istihdam üzerinde yarattığı etkidir.

Basın sektöründe istihdam edilenleri teknolojik gelişmeler iki yönden etkilemektedir. Bunlardan birincisi, teknolojik gelişmelerden önce bizzat çalışanlar tarafından yapılan bazı işlerin makinelerle gerçekleştirilmeye başlaması ile birlikte işgücüne olan talebi azalması sonucunda yaşanmaktadır. İkincisi ise; çalışanların gelişen teknolojiyi kullanabilecek bilgi ve beceri düzeyine erişmeleri gerekliliğine bağlı olarak, istenilen beceri düzeyini yakalayamayanların işlerine son verilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler açısından bakıldığında gazetecilerin, daha çok teknolojinin gerektirdiği bilgi ve beceri düzeyini kazanıp kazanamama açısından istihdam sorunları ile karşılaşabilecekleri söylenilebilir. Bunların dışında teknolojik gelişmeler, basın çalışanları açısından bir takım sağlık sorunlarına da yol açmaktadır²³³. Zira gelişen teknolojinin, görme bozuklukları, kas ve iskelet zorlanmaları, gebelik ve doğum sorunları ve radyasyonun etkisiyle oluşan sorunlar şeklinde olumsuz sonuçları vardır²³⁴.

Yeni teknoloji şimdilik gazetecilerin iş güvencelerinden çok işlerinin niteliğini etkilemekte, basın çalışanları ile basım çalışanlarının faaliyet alanlarını birbirinden ayıran çizgiyi bir çok açıdan belirsizleştirmektedir. Zira özellikle bilgisayar teknolojisinde yaşanan yeni gelişmeler daha önce basım çalışanları tarafından yapılan bir çok işin gazeteciler tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Zira bilgisayar çağına uygun olarak basın işletmelerinin bilgisayar sistemine geçmesi, bilgisayara dayalı gazete hazırlama teknikleriyle daha önce çok masraflı ve zaman alan, nitelikli ve pahalı işçilik gerektiren üretim hatlarını ortadan kaldırmış, yine daha önce basım çalışanları tarafından yapılan birçok işin gazeteciler tarafından yapılması sonucunu doğurmuştur²³⁵. Böylece gazeteciler kendilerini yeni koşullarda çalışır bulmuşlardır. Mekanikleşmiş

²³³ İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna giren bu hususlarda fazla bilgi almak için bkz.: Nüvit GEREK, *Türkiye'de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği*, Türk Metal Sendikası Ya., Ankara, 1998.

²³⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Oktay KURTBÖKE, "Basında Otomasyon", *BANKSİS 2. Uluslararası Semineri 26-28 Mayıs 1986*, BANKSİS Ya.No:23, İstanbul, 1987, s.183-193.

²³⁵ Güngör MENGİ, "Türk Basınında Teknolojik Gelişmeler", *İletişim Olayları ve Türk Basının Sorunları*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, B.1, Ankara, 1984, s.177.

haber ajansında muhabirler terminallerine ve ekranlarına bağlanmışlar, haberi vermeye ve yeniden yazmaya ek olarak bu gelişmelerle daha önceleri mesleklerine yabancı olan teknikleri kullanmaya başlamışlardır.

Gerçekten de teknolojik gelişmeler ile gazetecilerin istihdam güvenceleri doğrudan ve ciddi olarak tehlikeye düşmemiştir. Haber bulup, yazmak, haberleri yayına hazırlamak, mizanpaj vb. için halen gazetecilere gereksinim vardır. Ancak teknolojinin gerektirdiği yeni yapılanma, yatırımı gerektirdiğinden tekelleşme nedeni olabilmekte ve bu doğrultuda yazı işleri personeli gereksinim fazlası durumuna düşebilmekte veya yazı işleri kadrosunda esaslı bir reorganizasyona gidilebilmektedir. Buna karşın teknolojinin işgücüne olan talebi azaltması, basın işletmelerinde gazeteciler dışında istihdam edilenler açısından bir tehdit unsuru olmaktadır. Bununla birlikte, Eylül 1980 yılından itibaren uyduyla iletişim alanında yaşanan gelişmelerin, yazı işlerinin kimi elemanlarının istihdamını etkilediği açıktır. Günümüzde internet aracılığı ile muhabirler makalelerinin metinlerini doğrudan gazetelerin bilgisayarına iletmektedirler. Özellikle dış görevleri olan gazetecileri kaçınılmaz olarak etkileyen bu gelişme "telekompozisyon"dur. Dolayısıyla telekompozisyondaki gelişme bu alanda tele-çalışma olarak nitelendirilen esnek çalışma modelini yaygınlaştıracığından dış görevleri olan gazetecileri kaçınılmaz olarak etkilemektedir²³⁶. Bunların dışında teknolojik gelişmeler sonucu haber ajanslarının yalnızca kısa ve özlü haber sağlamakla yetinmeyip, gazeteler tarafından paket olarak satın alınabilen ve haberi tam olarak yansıtan metinler önermeye başlamaları da gazetenin yazı işleri ekibinin sayısının azaltılmasına neden olmaktadır. Zira haber ajansları tarafından önerilen metinler, doğrudan gazete matbaasına iletilmekte ve doğrudan bir bilgisayardan diğerine geçirilebilen sayfalardan oluşmaktadır. Bu bağlamda telematik, kablolu televizyon, pratik bilgilerin her çeşidinin televizyon ekranından alınmasını sağlayan bir hizmet getirmiştir ki, bu hizmetler daha önce gazeteler tarafından gerçekleştirildiğinden, gazetelerin sadece yazı işleri kadrosunu değil, gazetenin varlığını dahi etkiler duruma gelmiştir.

²³⁶ BOHERE, s.46-49.

1.1.3. Tekelleşme

1.1.3.1. Tekelleşme Kavramı

1.1.3.1.1. Genel Olarak

Basın sektörü açısından tekel eğilimini ifade eden tekelleşme kavramını incelemeye başlamadan önce "tekel" kavramını incelemek gerekir. Tekel, "tek bir satıcının, yakın ikamesi bulunmayan bir malı hem ürettiği hem de bütün arzını elinde tuttuğu ve buna bağlı olarak fiyatları istediği gibi saptayabildiği bir piyasa türü" olarak tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, tekellerin tek belirleyici olmasına bağlı olarak, piyasada hiçbir rakibi olmadığı gibi başka işletmelerin sektöre girişi üzerinde de tam bir denetimi vardır²³⁷.

Tekeller, doğal tekeller şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, kanuni tekeller ve ekonomik tekeller şeklinde de oluşabilmektedir²³⁸. Eğer tekel; bir malın hammaddesinin tek bir işletmenin kontrolü altında bulunması nedeniyle diğer işletmelerin kendisi ile rekabet edememesinden ortaya çıkıyorsa doğal tekel; eğer bir malın üretimi ve satışının kanunlarla bir işletmeye verilmesinden ortaya çıkıyorsa, kanuni tekel²³⁹ olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik tekeller ise iki şekilde oluşmaktadır. Bunlardan birincisi; aynı malı üreten işletmelerin fiyat, reklam ve satış gibi konularda rekabet etmemek için aralarında anlaşmaları ile oluşmakta ve "anlaşmaya dayalı tekel" olarak adlandırılmaktadır. İkincisi ise; bir işletmenin büyümesiyle, maliyetlerinin azalmasına bağlı olarak aynı faaliyet alanındaki işletmeleri piyasadan çıkarmak suretiyle faaliyet alanında tek başına kalması olarak ifade edilen "fiili tekeller"dir.

²³⁷ AKYÜZ-ERTEL, s.351.

²³⁸ Bunların dışında, işletmenin yaptığı reklamların etkisiyle tüketicilerin en iyi malı veya hizmeti o işletmenin ürettiğine veya sunduğuna inanmaları ile oluşan ve tüketici davranışlarına bağlı olarak gelişen psikolojik tekellerden de söz edilebilir. Bu konuda bkz.: Rona TURANLI, *Mikro Ekonomik Analiz*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991, s.320-321.

²³⁹ Türkiye'de TEKEL İdaresi kanuni tekele örnek verilebilir.

1.1.3.1.2. Basın Sektörü Açısından Tekelleşme Kavramı

İşletme yönetimi ile ilgili olmakla birlikte çalışanları da olumsuz yönde etkileyen önemli bir sorun olarak tekelleşmeyi basın sektörü açısından; "basın sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, işletmeye ilişkin mal varlıklarını biraraya getirerek sosyal, ekonomik ve politik olarak güç kazanmak amacıyla büyümesi ve buna bağlı olarak sayılarının azalması" olarak tanımlamak mümkündür²⁴⁰. Bu tanımın dışında basın sektöründe yaşanan tekelleşmeyi iktisadi analiz açısından; "piyasa ekonomilerine özgü bir kurumlaşma olarak oligopol²⁴¹ tarzında başlayan yapı veya doku bozukluğu" şeklinde de tanımlayabiliriz²⁴².

Başlangıçta radyo ve televizyon işletmeciliğinin gelişmemiş olmasına da bağlı olarak, gazete ve dergi işletmeciliğinde görülen ve ulusal bir nitelik taşıyan²⁴³ tekelleşme olgusu; günümüzde sermaye ve malın serbest dolaşımını, uluslararası işbirliğinin gelişmesini mümkün hale getiren küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte uluslararası bir boyut kazanmıştır. Basın teknolojisinin gelişmiş olduğu ve gazete okuyucusu ile televizyon izleyicisi sayısının yüksek olduğu ülkelerde, tekelleşmenin gelişmesini tamamlamasıyla birlikte küreselleşmenin sağladığı sermaye ve mal dolaşımını serbestisinden yararlanan büyük basın gruplarının teknolojik ve tiraj olarak geri olan ülkelerde yatırıma yöneldiği görülmektedir. Başka bir deyişle, günümüzde büyük basın

²⁴⁰ ÇGD, s.198; TOPUZ-ALEMDAR-KAYA-KURTBÖKE-ORKİ, *Basında Tekelleşmeler*, TÜSES ve İLAD Ortak Ya., İstanbul, 1989, s.6-7; ÖKTEM, s.48.

²⁴¹ Oligopol, belli bir malın üretiminin sınırlı sayıda işletme tarafından yapıldığı piyasa türüdür. Bu tür piyasanın temel özelliği, işletmelerin kararlarının birbirine bağımlılık derecesinin yüksekliğidir. Oligopol piyasasında bir işletmenin üretim ve fiyat konusunda vereceği herhangi bir karar, piyasadaki diğer işletmelerin karar ve davranışları ile yakından ilgilidir. Bu piyasadaki bir işletme fiyatını azaltmak ya da arttırmak veya üretim miktarını değiştirmek konusunda bir karar vermeden önce, böyle bir karar karşısında rakip işletmelerin ne şekilde hareket edeceklerini incelemek zorundadır. Bu piyasada büyük ölçüde söz konusu olan risk ve belirsizliğin en aza indirilmesi yanında, karların da yükseltilebilmesi amacıyla işletmeler, genellikle zımnî ya da açık bir anlaşma yaparlar. Fiyat rekabeti yerine işletmeler genellikle, özellikle tüketim malları sanayilerinde mal farklılaştırması yoluyla rekabet ederler. AKYÜZ-ERTEL, s.247-248.

²⁴² Taner BERKSOY, "Medyada Tekelleşme", *Basın Kendini Sorguluyor*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996, s.43.

²⁴³ Gazete ve dergi işletmeciliğinde başlangıçta ulusal bir nitelik taşıyıp sonradan uluslararası boyut kazanan tekelleşme olgusu, ajans işletmeciliğinde başlangıcından bu yana uluslararası bir nitelik taşımaktadır. Bu konuda bkz.: DANIŞMAN, s.15.

grupları, uluslararası basın piyasalarını genişletme yolunda bir aşamaya gelmiş bulunmaktadır. Ayrıca uydu yayın teknolojisindeki gelişmeler, bu piyasadaki rekabeti hızlandırmaktadır.

1.1.3.2. Basın Sektöründe Tekelleşmenin Nedenleri ve Gelişimi

1.1.3.2.1. Basın Sektöründe Tekelleşmenin Nedenleri

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi ve hizmet sektöründeki işletmelerin, teknik ve mali olanaklar nedeniyle birbirine yakınlaşmaları hatta birleşmeleri şeklinde ortaya çıkan ve günümüzde büyük bir yaygınlık kazanan tekelleşme; tüm sektörler açısından sermayeyi oldukça önemli kılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. XIX. Yüzyılda basın işletmelerinin fikir işletmeciliğinden tirajları arttırarak kazançları çoğaltma amacı güden ticari işletmeciliğe dönüşen ekonomik birimler haline gelmesi, bu işletmeleri ekonominin kurallarına göre hareket etme zorunda bırakmıştır. Bu bakımdan basın sektöründe tekelleşme olgusunun ortaya çıkışı, verimliliği arttırabilmek ve en çok karı elde edebilmek amacıyla ekonominin kanunlarına sıkı sıkıya bağlı kalmanın bir sonucu olarak da düşünülebilir²⁴⁴.

Boyutları ve türleri itibariyle bir ülkeden diğerine değişiklik gösterebilmekle beraber tekelleşmenin nedenleri ortaktır. Oldukça karmaşık olmakla birlikte bu nedenlerin başlıcaları ekonomik bir nitelik taşımaktadır. Gerçekte tekelleşme olgusu, modern endüstriyel toplumun bütün kesimlerinde görülen sermayenin egemenliğini ifade eden bir olgudur.

Basın sektöründe tekelleşmenin nedenlerini belirleyebilmek amacıyla bir çok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri, 1967 yılında Tel-Aviv'de toplanan Uluslararası

²⁴⁴ DANIŞMAN, s.14-16.

Basın Enstitüsü Kongresi'nce yapılmış ve tekelleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan dört neden üzerinde durulmuştur²⁴⁵. Bunlar;

- i. Teknik harcamaların veya maliyetlerin artışı
- ii. Geleceğe yönelik büyük yatırımların yapılması zorunluluğu,
- iii. İlan ve reklamlardan sağlanan gelirlerin yetersizliği ve
- iv. Okuyucuların giderek daha çok titizlik göstermeleridir.

Tekelleşmenin nedenleri konusunda yapılan bir diğer çalışma da 1977 yılında UNESCO bünyesinde toplanan "Uluslararası İletişim Sorunları İnceleme Komisyonu" tarafından yapılmış ve bu konuda bir rapor hazırlanmıştır. Macbride Raporu olarak hazırlanan bu raporda tekelleşmenin nedenlerine ilişkin maddeler şunlardır²⁴⁶:

- i. Piyasa ekonomisinin temel eğilimleri,
- ii. Basın sektöründe yeni teknolojilerin yarattığı ekonomik baskılar,
- iii. Tiraj ve reklam gelirlerini arttırmak için girişilen rekabetin baskıları,
- iv. Çeşitli basın işletmeleri arasındaki rekabet,
- v. Üretim masraflarının artması ve reklam gelirlerinin azalması
- vi. Enflasyon,
- vii. İşletmelerin yönetimde yaptığı yanlışlıklar,
- viii. Ekonomik ya da sosyal bir gereksinmeye yanıt veremeyen gazetelerin varlığı,
- ix. Kültürel ürünlerin tek tip olmaya yönelmesi,
- x. Kamusal güçlerin (iktidarın) gereksinimlerine yanıt vermek için enformasyonun, mesajların ve içeriklerin standartlaşması,
- xi. Yayıncılıkta ve dağıtımda yeni tekniklerin ekonomik baskıları,
- xii. Basın sektöründe faaliyet gösteren işletmeler arasındaki rekabet,

²⁴⁵ Bu konuda bkz.: DANIŞMAN, s.16.

²⁴⁶ TOPUZ-ALEMDAR-KAYA-KURTBÖKE-ORKİ, s.95-98.

- xiii. Bağımsız işletmelerin yaşamını desteklemeyen yönetsel ve mali politikalar
ve
xiv. Gazeteler arasındaki birleşmelerdir.

Macbride Raporu'nda ayrıca bu nedenlere bağlı olarak basın sektöründe yatay ve dikey bütünleşmelerin ortaya çıktığı, farklı alanlarda faaliyet gösteren işletmelerin basın sektörü ile ilgilenmeye başladıkları ve haberleşme alanında faaliyet gösteren işletmelerin birleştikleri ifade edilmektedir.

1.1.3.2.2. Basın Sektöründe Tekelleşmenin Gelişimi

Tekelleşme nedenleri bütün ülkeler için ortak olmasına karşın, tekelleşme türleri ülkelere göre değişebilmektedir. Bununla birlikte üç tekel türü sayılabilir. Bunlar;

- i. Yatay Tekelleşme,
- ii. Dikey Tekelleşme ve
- iii. Çapraz Tekelleşmedir.

Yatay tekelleşme, kendi yazı işleri kadrosu veya haber hazırlama kadrosuna sahip basın işletmesi sayısındaki azalmadır. Böylece yatay tekelleşme, aynı uğraşı alanındaki işletmelerin birleşmesi ile gerçekleşmektedir. Bu tür birleşmeler, rekabetin azalması hatta yok olması sonucunu da beraberinde getirdiği gibi, işletmelere, üretim ve pazarlamada maliyetlerin düşmesi ve araştırma ve geliştirme olanaklarını arttırarak kalitenin yükseltilmesi olanağı sağlamaktadır. Böylece basın işletmelerinde örneğin; bir gazete işletmesinin başka bir gazete işletmesi ile birleşmesi olarak ortaya çıkan yatay tekelleşme, kendi yazı işleri kadrosuna sahip gazete sayısında azalma olarak da nitelenebilmektedir²⁴⁷.

²⁴⁷ DANIŞMAN, s.23; SÖYLEMEZ, s.13; TOPUZ-ALEMDAR-KAYA-KURTBÖKE-ORKİ, s.7.

Dikey tekelleşme; üretim zinciri içerisinde hammadde kaynağından, malın tüketiciye ulaştırılmasına kadar olan süreci denetlemek amacıyla işletmelerin birleşmesidir. Böylece birden çok gazete ve dergi bir kişinin ya da grubun denetimi altına girmektedir. Basın sektöründe bu tür tekelleşme, haber toplamadandan dağıtıma kadar olan işlemlerle uğraşan, aynı yönetim altında birbirini tamamlayan²⁴⁸ işletmelerin bir araya toplanması veya bütünleşmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla dikey tekelleşme ile bir basın işletmesi, ürettiği malın hammaddesinden pazarlamasına başka bir deyişle dağıtımına kadar olan tüm aşamaları kendi yapısında toplamaktadır. İfade edildiği üzere, dikey tekelleşme ile birlikte, bir basın işletmesi örneğin, hem kağıt üreten bir kağıt işletmesine hem de gazete ve dergilerin dağıtımını gerçekleştiren bir dağıtım işletmesine sahip olabilmektedir. Böylece, dikey olarak tekelleşmiş bir basın işletmesi, birim maliyetlerinde ve fiyatlarında düşüş sağlayarak diğer firmalara karşı önemli üstünlük kazanmaktadır.

Bu tekelleşme türlerinin dışında, basın araçlarının çeşitlenmesiyle birlikte ortaya çıkan başka bir tekelleşme türü de "çapraz tekelleşme"dir²⁴⁹. Çapraz tekelleşme basın işletmeleri açısından "önceleri tek bir basın aracı çerçevesinde faaliyet gösteren işletmelerin başka alanlara da el atarak faaliyetlerini yaygınlaştırmaları başka bir deyişle gazete ve dergi işletmelerinin radyo ve televizyon işletmeleri ile bütünleşmeleri şeklinde" tanımlanabilir. Bu tür tekelleşme, bir çok ülkede günlük basın, periyodik basın, kitap yayını alanlarına taşmış ve işitsel-görsel basın araçlarını kapsar bir nitelik kazanmıştır²⁵⁰. Günümüzde Dünyada çapraz tekelleşmeye bağlı olarak çapraz mülkiyet hızla artmakta, gazete işverenliğinin yerini basın işverenliği almaktadır.

Tekelleşme nedeni, biçimi ve türü ne olursa olsun, sonuçta; az sayıda işletme ya da yalnız bir tek işletme tüm sektöre egemen olmaktadır. Böylece sektöre egemen olan

²⁴⁸ Birbirini tamamlayan işletme demekle, işletmelerin birinin ürünün bir diğer işletme için hammadde olması kastedilmektedir. Örneğin; bir kağıt işletmesinin ürettiği kağıt, bir gazete işletmesi için hammadde olabilmektedir.

²⁴⁹ Çetin ÖZEK, "Medyada Tekelleşme", *Basın Kendini Sorguluyor*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996, s.60-61.

²⁵⁰ TOPUZ-ALEMDAR-KAYA-KURTBÖKE-ORKİ, s.8; ÖZEK, "Medyada...", s.61.

işletmeler ya da işletme faaliyetleri tamamen veya kısmen aynı yönetim altında toplayarak, teknik üretim olanaklarını ortak hale getirmekte ya da ilan ve reklam servislerini birleştirmek gibi, birimler arasında ilişkiler kurmaktadır²⁵¹.

1.1.3.3. Tekelleşmenin Basın Çalışanları Üzerindeki Etkileri

Tekelleşmenin siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan bir takım olumlu olumsuz sonuçları olmakla birlikte²⁵² yapılan bu çalışma açısından basın çalışanları ile ilgili sonuçları önem taşımaktadır. Tekelleşmenin siyasal, ekonomik ve toplumsal sonuçları ile bağlantılı olan bu sonuçları şöyle açıklayabiliriz²⁵³:

Tekelleşme ile birlikte, mülkiyet değişikliğinde söz konusu olabileceği gibi, denetim altına girilmesi gibi diğer tekelleşme biçimlerinde de görülebileceği üzere, basın işletmelerinin politikaları da değişebilir. Bu durumda gazetecilerin yeni işverenlerin kararlarıyla görevleri değişebileceği gibi, basın işletmesinin yeni politika çizgisini benimsemek istemeyenler inançları ve mesleki anlayışları gereği istifa da edebilirler²⁵⁴. Ayrıca tekelleşme ile birlikte yazı işleri kadrosunun yeniden gruplandırılmaları belirli görevlerin sona ermesine neden olabilir. Bu yeni gruplandırmaların dışında ayrıca işletmenin rasyonelleştirilmesine yönelik ilk çalışmalar işgücünden başlayarak

²⁵¹ DANIŞMAN, s.23-33.

²⁵² Tekelleşmenin ekonomi açısından olumlu sonuçlar doğurabileceği ileri sürülmekle birlikte, yaygın olarak siyasal ve toplumsal açıdan olumsuz sonuçlar doğurduğu kabul edilmektedir. Ekonomik açıdan olumlu sonuçları kısaca şu şekilde özetlenebilir; Tekelleşme sermaye artışına yol açtığından modern ve gelişmiş teknolojiye yatırım olanağı sağlar. Ayrıca tekelleşme ile güçlenen basın işletmeleri, nitelikli elemanları istihdam edebilecek mali güce ulaşabilir, siyasal baskılara kolaylıkla boyun eğmeyebilir, dağıtımını daha iyi düzenleyebilir. Böylece tiraj artışları sağlanarak, toplumun daha bilinçli hale gelmesi sağlanabilir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi, basının istenilen nitelikte kamusal işlevini yerine getirmesi ile mümkündür. Bunun yanında yukarıda da değinildiği üzere, tekelleşmenin bu sektörde faaliyette bulunan işletmeler açısından olumsuz sonuçları olabileceği gibi, toplumsal ve siyasal olarak da bir takım olumsuz sonuçları olabilir. Tekelleşme ile sınırlı sayıda basın işletmesi piyasaya egemen olmakta ve bunun doğal sonucu olarak basımdaki çoğulculuk ortadan kalkmakta ve piyasadaki denetimi elinde bulunduran bu işletmeler, istekleri doğrultusunda toplumun siyasal ve ekonomik tercihlerini etkileme ve hatta belirleme olanağı elde etmektedirler. Bu konuda bkz.: Yılmaz BÜYÜKERŞEN, "Medyada Tekelleşme", **Basın Kendini Sorguluyor**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996, s.65; Taner BERKSOY, s.47; GÖRGÜLÜ, s.12;

²⁵³ ÖKTEM, s.48-51; DANIŞMAN, s.62-64.

²⁵⁴ DANIŞMAN, s.81.

yapılmakta ve bazı gazetecilerin işlerine son verilmektedir²⁵⁵. Bunların dışında basın sektöründe sermaye birikimine dayanan basın işletmeleri, yeni teknolojiyi kullandıklarından, bu teknolojik gelişime uygun olarak işgücünün yerini makine almakta ve işverenler tarafından çalışanların işine son verilmektedir. Bu durumda basın sektöründe diğer sektörlerde olduğu gibi tekelleşmenin işsizliği arttırdığı başka bir deyişle istihdamı daraltıcı bir etki yaptığı söylenilebilir.

Tekelleşme rekabeti ortadan kaldırdığı için, bütün bu gelişmeler karşısında gazetecilerin mücadele olanakları da ortadan kalmakta, dolayısıyla rekabetin olmadığı bir ortamda gazetecilerin ücretleri düşürülmekte ve çalışma koşulları zorlaştırılmakta başka bir deyişle, gazeteciler sendikasızlığa itilerek, işverenlerin keyfi değerlendirmelerine bağlı hale gelmektedirler. Hatta tekelci basın işletmelerinin kendi aralarında anlaşarak, gazetecilerin bir basın işletmesinden diğerine geçişini büyük ölçüde sınırlandırdıkları ve gazetecilerin işsiz kalma riskini arttırdıkları da görülmektedir²⁵⁶.

Basın sektöründe tekelleşmeler, her basın işletmesinde belli sayıda üst kademe makale yazarı grubu oluşumuna yol açmakta ve tek el işverenleri, bu üst kademe makale yazarlarını yüksek ücretlerle istihdam ederek, kamuoyu oluşturulması bağlamında güçlenmektedirler.

1.2. Türkiye'de Basın Sektöründe Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'de 1980'li yıllarda batı ülkeleriyle hemen hemen aynı zamanda başlayan ve yapısal bir dönüşümü amaçlayan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, başka bir deyişle küreselleşme basın sektörü üzerinde önemli etkiler yaratmış, 1980'li yıllara değin süregelen etkilerde, diğer sektörlerde de gözlendiği gibi, anlamlı ölçüde değişim ve dönüşüme neden olmuştur. En çarpıcı değişim, basın sektörü açısından daha önce değinildiği üzere radyo ve televizyon işletmeciliği alanında yaşanmış, devlet tekelinde

²⁵⁵ GÖRGÜLÜ, s.14.

²⁵⁶ Halil NEBİLER, *Medyanın Ekonomi Politikası*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.14.

olan bu işletmecilik türünde özel sektör egemen olmaya başlamıştır. Küreselleşmenin yukarıda değinilen etkileri sonucu güçlü mali yapıda olanların, reklam ve ilan geliri elde edebilenlerin ayakta kaldığı, diğerlerinin ise piyasadan çekildiği veya el değiştirdiği bir sürece girilmiş, bu süreç içerisinde basın sektörüne farklı alanlarda faaliyet gösteren²⁵⁷ sermaye sahipleri el atmış ve durum basın işletmelerinin mülkiyet biçimlerinde değişikliğe neden olmuştur. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak özel radyo ve televizyonların sayısının 1990'lı yıllardan sonra hızla artmasıyla birlikte, basın sektöründe tekelleşme olgusu yaşanmaya başlamıştır.

Türkiye'de basın sektörü açısından tekelleşmenin nedenleri beş başlık altında incelenebilir. Bunlar;

- i. Ekonomik nedenler,
- ii. Teknolojik gelişme,
- iii. Basının ürün sunduğu pazarın çok sınırlı bir pazar oluşu,
- iv. Uluslararası rekabet zorunluluğu ve
- v. Basın sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin kanunen diğer işletmeler gibi ticari işletmeler olarak kabul edilmesidir.

Enflasyonist bir ekonomik ortamda, bireylerin reel alım gücünün düşük olmasına bağlı olarak gazetelerin zorunlu bir gereksinim malı olarak görülmemesinden dolayı tirajının azalması; ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerin ilan ve reklam giderlerini azaltması veya ilan veya reklam giderlerindeki uzun süreli bir düşüş; işitsel ve görsel basının rekabetinden kaynaklanan olumsuz sonuçlar²⁵⁸; diğer işletmeler gibi ekonomik etkileşime açık olan basın işletmelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

²⁵⁷ Bu faaliyet alanları, bankacılık, sigortacılık, pazarlama otomotiv, turizm, reklamcılık, imalat, taşımacılık, tekstil, inşaat, ithalat ve ihracat, sağlık hizmetleri, finans, yayıncılık, iletişim, enerji üretimi gibi alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁵⁸ Radyo ve televizyon işletmeciliğinin gelişmesi, yazılı basım işletmeciliğini ilan ve reklam gelirlerinin bir kısmından yoksun bırakmış ve ayrıca okumaya ayrılan zamanın azalmasına neden olarak, yazılı basım işletmeciliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

Gazetelerin fiyatını etkileyen gazete kağıdı ve mürekkep fiyatları ve gazeteciler ile basım çalışanlarının ücretleri gibi değişik maliyet unsurları da basın işletmelerini tekelleşmeye iten faktörler arasında yer almaktadır. Girdi fiyatlarındaki artışın, gazetelerin satış fiyatlarından daha hızlı bir seyir izlemesi de özellikle yazılı basın işletmeleri açısından maliyeti arttırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde okuma yazma oranının düşük olmasına bağlı olarak, yeni teknoloji ithali özellikle yazılı basının maliyet yükünü arttırmaktadır. Zira maliyetli teknolojinin kullanılmasına rağmen, istenilen tiraj sağlanamamaktadır. İstenilen tirajın sağlanamaması basın işletmelerini, ticari kaygılarla hareket etmek zorunda bırakmakta, toplumsal işlevlerinden uzaklaşsalar da, ayakta kalabilmek için serbest piyasa ekonomisinin kurallarına uymak zorunda kalmaktadırlar²⁵⁹. Sonuçta gerek yazılı basında gerekse işitsel ve görsel basında yaşanan bu gelişmelerin basın özgürlüğünü kısıtladığı yolunda toplumda genel bir kanı da oluşmaktadır²⁶⁰. Bu nedenle 1980 sonrasında, liberal eğilimlere paralel olarak, teknolojik değişiklikler gibi nedenlerle, basın sektöründe kamu hizmetine dönük işletmecilik anlayışının yerini belirgin bir şekilde ticari işletmecilik anlayışının aldığı söylenilebilir²⁶¹.

Ülkemizde basın sektöründe, maliyeti yüksek olduğundan yaşanan teknolojik gelişmeye uygun yatırım yapabilecek gücü sahip işletme sayısı çok azdır. Bu nedenle çok az sayıda üreticinin yatırım yaptığı bu alanda karar organları merkezileşmekte ve güçsüz firmalar piyasanın dışına itilmektedirler. Eğer rasyonel üretim için mevcut pazar ölçeği küçük ise, bu durumda adeta doğal tekeller oluşmaktadır. Yeni teknolojilerin ithali ile birlikte maliyeti arttırıcı bu hususlar, basın işletmelerini ekonomik açıdan zor durumda bırakmakta, ayakta kalabilmek için basın sektöründe faaliyet gösteren diğer basın

²⁵⁹ Güventürk GÖRGÜLÜ, *Basında Ekonomik Bağımlılık*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:2, Tezler Dizisi:3, İstanbul, 1991, s.59-60.

²⁶⁰ ABADAN, "Gazeteciliğin...", s.134.

²⁶¹ SÖYLEMEZ, s.96-98.

işletmelerini satın alma²⁶² veya çeşitli şekillerde denetimi altına alma²⁶³ yoluyla ya da bu işletmeler ile anlaşmalar yapmak²⁶⁴, birleşmek²⁶⁵ ve mali ilişkilerini geliştirmek suretiyle tekelleşme yolunu seçmektedirler.

Günümüzde özel sektörün ağırlıklı olarak basın dışı kağıt üretiminde bulunması, gazete kağıdı gereksiniminin büyük ölçüde devlet tarafından karşılanmasını gerektirmektedir. Girdi fiyatlarındaki artışta devletin 24 Ocak 1980 yılından itibaren gazete kağıdı konusunda basına sağladığı subvansiyonu²⁶⁶ kaldırması ve tamamen piyasa koşullarına göre fiyat politikası belirlemesi etkili olmuştur²⁶⁷.

Basın sektöründe maliyetleri artıran bir diğer unsur, 1980'lerden itibaren tirajları arttırmak amacıyla başvuru yapılan promosyon ve lotarya²⁶⁸ olmuştur. Promosyon faaliyetleri 1980'lerin ortalarından itibaren televizyon reklamlarını da devreye sokmuş, böylece

²⁶² Tekelleşme biçimlerinden en sık rastlanılan satın alma yoluyla yapılanıdır. Basın işletmelerine dönük olarak, satın alma iki durumda söz konusu olabilir. Bunlardan birincisi satın alınmak istenilen basın işletmesi teknolojik, ekonomik ve toplumsal gelişmelere uyum sağlayamayarak zarar eder konuma gelmiş hatta iflas etmiş olabilir. Bu durumda bu işletme satın alınarak basın piyasasından bir işletmenin daha çekilmesi sağlanmış olur. İkincisi ise genel olarak başarılı olan bir basın işletmesi, kâr elde etmek düşüncesiyle satın alınabilir. Bu konuda bkz.: TOPUZ-ALEMDAR-KAYA-KURTBÖKE-ÖRKİ, s.9.

²⁶³ Basın piyasasında güçlü olan bir basın işletmesi, bir başka basın işletmesinin hisselerinin bir bölümünü satın alarak, o işletmeyi denetimi altına alabilir. Eğer hisseleri alan bir tekel işletmesi ise denetimin daha da arttığı söylenilebilir. Bu konuda bkz.: TOPUZ-ALEMDAR-KAYA-KURTBÖKE-ÖRKİ, s.9.

²⁶⁴ Bu anlaşmalar, yazı işleri, reklam, baskı ve dağıtım vb. konularda yapılmaktadır. Bu konuda bkz.:BOHERE, s.55-56.

²⁶⁵ Birleşme, birden çok basın işletmesinin tek bir işletme halinde bir araya gelmesidir. Bu işlemler birbirine yakın büyüklükte olanlar arasında olabileceği gibi, eşit olmayanlar arasında da gerçekleştirilebilir. Birleşme sonucu, karar verme organları sayısında bir azalma meydana gelmekte ve gazetelerin büyüklükleri de artmaktadır. Bu konuda bkz.: TOPUZ-ALEMDAR-KAYA-KURTBÖKE-ÖRKİ, s.10.

²⁶⁶ Bu konuda bkz.: KOLOĞLU, s.86.

²⁶⁷ Fatih EDİBOĞLU, "Türk Basınında Finans (Uygulamacı Yaklaşım)", İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, B.1, Ankara, 1984, s.147-149.

²⁶⁸ Bir gazetenin tanıtımını yapmak veya satışını arttırmak amacıyla gazeteyle birlikte vaadettiği ya da verdiği bir takım beklenti ve hediyelere promosyon denir. Promosyonun beklentilere yönelik kısmını oluşturan ve kupon biriktirmek vb. gibi belirli koşulları yerine getiren okuyucunun, bir çekilişle verilecek hediyelere yönelmesine de lotarya denilmektedir. Bu konuda bkz.: Turgay BERKSOY, "Basın Ekonomisi ve Promosyon", Marmara İletişim Dergisi, S.3, 1999, s.219.

promosyon, televizyon reklamları açısından da maliyetlerin artmasına neden olmuştur²⁶⁹. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren özel televizyon ve radyo kanallarının oluşturulması ile, yazılı basın işletmeleri kendi ürünlerinin tanıtımlarını kendi televizyon ve radyo kanallarında yapmaya başlayınca başka bir deyişle basın sektöründe dikey tekelleşme ile reklam giderlerinde bir azalma sağlanmıştır.

Türkiye'de basının ürün sunduğu pazar, eğitimin yaygınlaştırılmaması gibi, eğitim sisteminden kaynaklanan aksaklıklar nedeniyle okuyucu kitlesi olarak oldukça sınırlı bir pazardır. Dolayısıyla basın üzerinde bu yönden de etkili olan bir tekelleşme baskısı vardır. Bunun dışında gazetelerin içeriğinin boş, reklama ve promosyona dayalı olarak satılmaya çalışılması, tüm gazetelerin birbirine benzemesi okuyucuyu gazetelere karşı ilgisiz kılmakta bu da pazarın daralması sonucunu doğurmaktadır. Aynı şekilde satın alma gücüne göre gazete fiyatlarındaki artışın daha hızlı seyretmesi de, basının ürün sunduğu pazarı daraltmaktadır²⁷⁰.

Türkiye'de günümüzde gazete ve dergi işletmelerinin radyo ve televizyon işletmeleri ile bütünleşmeleri olarak ifade edilen sadece çapraz tekelleşme değil, aynı zamanda örneğin; bankacılık, sigortacılık, imalat ...vb. gibi başka alanlarda da faaliyet gösteren işletmeler ile bütünleşme olarak ifade edilen dikey tekelleşme de yoğun şekilde yaşanmaktadır. Türkiye açısından tekelleşmenin boyutlarının daha iyi anlaşılabilmesi için basın sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, aşağıda basın faaliyetleri ile birlikte basın dışı faaliyetlerini gösteren bir tablosu verilmiştir.

²⁶⁹ GÖRGÜLÜ, s.71.

²⁷⁰ GÖRGÜLÜ, s.97; BERKSOY, s.45.

BASIN İŞLETMELERİNİN BASIN VE BASIN DIŞI FAALİYETLERİ

BASIN İŞLETMELERİ	BASIN FAALİYETLERİ	BASIN DIŞI FAALİYETLERİ
1. DOĞAN GRUBU	<ul style="list-style-type: none"> • Milliyet Gazetesi • Hürriyet Gazetesi • Radikal Gazetesi • Meydan Gazetesi • Posta Gazetesi • Spor Gazetesi • Fanatik Gazetesi • Gözcü Gazetesi • Son Havadis Gazetesi • Hafta Sonu Gazetesi • İyi Gazete • Ekonomist Dergisi • Capital Dergisi • Atlas Dergisi • Maison Française • Votre Beaute • Form Sante • Ad • Kim • Negatif • Paramatik • Hey Girl • Fame • Gösteri • Blue Jean • Natural 	<ul style="list-style-type: none"> • Yayıncılık • Pazarlama • Sigortacılık • Bankacılık • Otomotiv • Sağlık Hizmetleri • İplik Sanayii • Turizm • Reklamcılık • İthalat ve İhracat • Dağıtım

	<ul style="list-style-type: none"> • Tempo • Auto Show • Top Pop • Hafta Sonu • Elele • Klips • Focus • Kanal D Televizyonu • DTV (Doğan TV) • Aks TV • Radyo Klüp • Radyo D • Hür FM • Radyo Foreks • Hürriyet Haber Ajansı 	
2. SABAH GRUBU	<ul style="list-style-type: none"> • Sabah Gazetesi • Yenyüzyıl Gazetesi • Takvim Gazetesi • Bugün Gazetesi • Fotomaç Gazetesi • Önce Vatan Gazetesi • Ateş Gazetesi • Son Ateş Gazetesi • E. Takvim Gazetesi • Taraftar Gazetesi • Ekip Gazetesi • Yeni Asır Gazetesi • Aktüel Dergisi 	<ul style="list-style-type: none"> • Yayıncılık • Reklamcılık • Dağıtım

	<ul style="list-style-type: none"> • Para Dergisi • Esquire • Power Economy • Sinema • Oto Haber • Burda • Gelin • Cosmopolitan • Viva • Bazaar • She • PC Magazin • Partner • Home • Art Top • Sante • Sofra • Out Door • Aktüel Para • Cine 5 • ATV Televizyonu • IPR Ulusal TV • Satel • Radyo • Haber Ajansı 	
3. UZAN GRUBU	<ul style="list-style-type: none"> • Star Gazetesi • Star TV 	<ul style="list-style-type: none"> • Bankacılık • Sigortacılık

	<ul style="list-style-type: none"> • Kral TV • Kral FM Radyo • Yazılı Basın Hazırlığı • Tele On 	<ul style="list-style-type: none"> • Enerji Sektörü • İnşaat • İplik Sanayii • Telekomünikasyon • Spor
4.EROL AKSOY GRUBU	<ul style="list-style-type: none"> • Marie Claire Dergisi • Show TV • Cine 5 • Show Radyo 	<ul style="list-style-type: none"> • Bankacılık • Finans • Sigortacılık • Pazarlama • Filmcilik • Reklamcılık • Turizm • Yayıncılık • Moda • Dağıtım
5. İHLAS GRUBU	<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye Gazetesi • Çeşitli Dergiler • TGRT Televizyonu • TGRT FM • İhlas Haber Ajansı 	<ul style="list-style-type: none"> • Bankacılık • Otomotiv • Sağlık Hizmetleri • Pazarlama • Gıda • Finans • Sigortacılık • Dış Ticaret • Taşımacılık • Elektronik Sanayii • Tekstil • İnşaat • Reklamcılık • Dağıtım

Kaynak: FES, s.43-48; SÖYLEMEZ, s.99-101.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, basın sektöründe büyük basın işletmelerinin egemenliklerini arttırdıkları ve tekelleşmenin yoğun bir biçimde yaşandığı söylenilebilir. Ayrıca basın sektöründe yayımlanan yayınların büyük bölümünün basın ve basın dışı işlerle uğraşan büyük sermaye grupları tarafından gerçekleştirildiği de görülmektedir. Dolayısıyla basının ekonomik açıdan devlete olan bağımlılığının bu gelişmeler ışığında azaldığı söylenilebilir²⁷¹.

Basının gazete, dergi, radyo ve televizyon işletmelerinin bunların yanı sıra bankacılık, sigortacılık...vb. gibi faaliyetlerle uğraşan ticari şirketlere sahip olması, hem iç hem de dış basın özgürlüğü açısından bir tehdit unsuru olabilmektedir.

Günümüzde siyasal eğilimi her ne olursa olsun, Türkiye'de basın sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin hemen hemen tümünün sermayenin egemenliği altına girdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu işletmelerin çalışma esasları, piyasa koşullarına uygun liberal yöntemlerdir. Son dönemde Türkiye'nin de uluslararası basın işletmeleri için cazip bir alan haline geldiği söylenebilir. Nitekim NTV ve CNN işbirliği ile kurulan CNN Türk bu gelişmeler açısından bir örnek niteliği taşımaktadır.

Basın sektöründeki rekabet "tekelci rekabet"tir. Basın piyasası oligopol piyasa özelliği göstermektedir. İki işveren (Doğan Grubu ve Sabah Grubu), üç büyük gazete işletmesi (Sabah, Hürriyet ve Milliyet) ile aynı şirketler grubuna ait iki büyük televizyon işletmesinin (ATV ve Kanal D gibi) sahibidir.

Oligopol piyasaların bir özelliği olarak, sektörde egemen olan iki grup, bir yandan birbiriyle yoğun bir şekilde rekabet ederken, diğer yandan da ortak çıkarları doğrultusunda gizliden ya da açıktan işbirliği yapmaktadırlar. Doğan Grubu ve Sabah Grubu arasında, kendilerinden ayrılan bir gazetecinin diğer grubun yayın organlarında istihdam edilmemesine ilişkin centilmenlik anlaşmaları vardır. Bu tür işveren dayanışmaları, gazetecilerin serbest dolaşım hakkını engellemekte, ücretleri baskı

²⁷¹ GÖRGÜLÜ, s.45.

altında tutmaktadır. Doğan ve Sabah Grupları reklam ve dağıtım alanında da iki ayrı tekel oluşturmuşlardır. İki grup; Birleşik Medya Pazarlama A.Ş. (BİMAŞ)'ı kurarak, reklam yoluyla elde edilecek gelirlerin tek elden paylaşımını amaçlamışlardır. Doğan Grubu'na ait Yaysat ile Sabah Grubu'na ait Birleşik Dağıtım Şirketleri 1996 yılında BİRYAY adlı bir tekele dönüştürülmüş, böylece dağıtımını yaptıkları gazetelerin sözleşmelerini iptal edip kendilerine yeni koşullar dayatmışlar, bunun sonucunda bazı basın işletmeleri bu koşulları kabul etmişler bazıları da kapanmayı göze alarak başka dağıtım yollarını arayarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Türkiye'de gerek kamu sektöründe gerekse özel sektörde tekelleşmenin yaşandığı ve özellikle 1980 sonrası tüm dünyada gelişen küreselleşmenin etkisiyle izlenen ekonomik politikalara bağlı olarak yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda basın sektöründe yaşanan tekelleşmenin, Türkiye'de gelişen ve büyüyen bir ekonomik yapının ortaya çıkardığı, genel tekelleşme eğilimlerinin bir devamı olduğu söylenilebilir. Ancak diğer sektörlerden farklı olarak basın sektöründe ortaya çıkan tekelleşmenin toplumsal etkilerinin daha fazla olacağı gözardı edilmemelidir²⁷².

2. BASIN SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DE BASIN ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1. Genel Olarak

1980 sonrası tüm dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümlere bağlı olarak basın sektöründe yaşanan gelişmelerin, gazeteci-işveren ilişkilerine yeni bir boyut kazandırdığı ve istihdam, ücret, mesleki örgütlenme konularında bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir.

Türkiye'de basın sektöründe yaşanan gelişmelerin istihdam, ücret ve mesleki örgütlenme açısından ortaya çıkardığı sorunlara değinmeden önce, yaşanan gelişmeler bağlamında

²⁷² Taner BERKSOY, s.44.

gazeteci-işveren ilişkileri açısından 5953 sayılı Kanun'un etkinliğinin incelenmesi yerinde olur.

5953 sayılı Kanunda gazetecinin yazılı hizmet akdi ile çalıştırılması koşulu öngörülmuş olmasına rağmen²⁷³, günümüzde Türk basın piyasasında Kanunun bu koşuluna genellikle uyulmadığı görülmektedir. Bazı durumlarda basın kartlı çalıştırılması zorunlu personel kadrolarının doldurulması amacıyla gazeteciye buna uygun yazılı bir sözleşme imzalanmakta ancak bunun bir örneği gazeteciye verilmeyerek işverende tutulmaktadır. Böyle bir sözleşmenin gerektiğinde gazeteci tarafından işleme konulmak istenmesinin güçlüğü ortada olup, hatta varlığı bile tartışmalıdır²⁷⁴.

Gazetecilerin işverene bağlı olarak 5953 sayılı Kanuna göre çalıştırılmaları gerektiği halde, işverene bağlı olmadan çalışıyormuş gibi telif ücreti ile de çalıştırılmaları, günümüzde yaygın olarak görülen uygulamalardan biridir. Böylece telif ücreti ödenerek çalıştırılan gazeteciler, kıdem tazminatı ve sosyal güvenlik hakkı gibi 5953 sayılı Kanundan doğan haklarını talep edememektedirler²⁷⁵.

Aynı şekilde gazetecilerin 5953 sayılı Kanuna göre hizmet akdi ile çalıştırılmaları gerektiği halde, 1475 sayılı Kanuna göre istihdam edildikleri görülmektedir. 1475 sayılı Kanuna göre istihdam edilen gazetecilerin kadroları, bazen başkasına ait işyerlerinde temizlik işçisi, sekreter, şoför ya da çaycı olarak görünmekte, bazen de işverenlerinin sahibi olduğu diğer fabrika ve ticarethanelerde görünmektedir²⁷⁶.

Gazetecilerin 1475 sayılı Kanun hükümlerine göre çalıştırılması diğer sektörlerde olduğu gibi basın sektöründe de yaygın bir uygulama haline dönüşen "taşeronlaşma" olarak ifade edilmektedir. Günümüzde cumhurbaşkanı, başbakan ve siyasi partileri izleyen gazetecilerin arasında dahi 1475 sayılı Kanun kapsamında kurulan taşeron

²⁷³ Bu konuda bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.3.1.

²⁷⁴ <http://www.tgs.org.tr>'den; "Medyada Vahşi Kapitalizm Uygulamaları -2-", 4.1.1999, s.2.

²⁷⁵ ÇGD, s.108.

²⁷⁶ <http://www.tgs.org.tr>'den; "Medyada...", s.2.

işletmelerin kadrolarında gösterilenler vardır. Bu uygulama basın işletmeleri ve özellikle tekeller açısından 5953 sayılı Kanuna tabi olarak çalışan gazetecileri önce işten ayrılmaya sonra 1475 sayılı Kanuna göre çalışmaya zorlama şeklinde bir istihdam politikası haline gelmiştir²⁷⁷. Gerçekten de bu zorlamalar karşısında 1475 sayılı Kanun kapsamında çalışmak istemeyen gazetecilerin işlerine son verilmiş ya da Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle bazı gazeteciler de yeni iş bulamayacakları korkusuna bağlı olarak, 5953 sayılı Kanun kapsamında çalıştığı dergi veya gazeteden istifa ederek, 1475 sayılı Kanun kapsamında çalışmaya başlamışlardır. Gazetecilerin kendi istekleri doğrultusunda 1475 sayılı Kanun kapsamında çalışmaya başladıklarını belgeleyebilmek için işverenler tarafından gazetecilerden "5953 sayılı Kanun kapsamında çalıştığım dergiden istifa ediyorum" şeklinde istifa mektupları alınmıştır²⁷⁸. İşyerinde çalışan gazeteciler 1475 sayılı Kanun kapsamına geçirilmeye çalışılırken, aynı zamanda yeni işe başlayan gazetecilerin 5953 sayılı Kanun yerine 1475 sayılı Kanun hükümlerine göre istihdam edildikleri görülmektedir.

Günümüzde basın işletmeleri açısından bir istihdam politikası haline gelen taşeronlaşmayı, işverenlerin yaygınlaştırmak istemelerinin nedenlerini şu şekilde ifade edebiliriz²⁷⁹:

- i. Gazetecilerin toplu iş sözleşmesinden yararlanmalarını engellemek,
- ii. İşyerlerinde sendikalaşmayı önlemek ve işçi sendikasının toplu iş sözleşmesi yapma yetkisi alabilmesini engellemek,
- iii. İşyerinde düşük ücretli işçi çalıştırmak ve
- iv. İşyerinde grev uygulamasını önlemektir.

Grev uygulamasına basın sektöründe pek rastlanılmamakla birlikte diğer üç nedenin taşeronlaşma açısından basın sektörü için de geçerli olduğu söylenilebilir. Ancak basın

²⁷⁷ <http://www.tgs.org.tr>'den; "10 Ocak Çalışan Gazeteciler Günü", 1999, s.2.

²⁷⁸ Bu konuda bkz.: <http://www.tgs.org.tr>'den; "Karteller 212'ye Karşı Savaş Açtı -1-", 4.1.1999, s.1-4.

²⁷⁹ Türk-İş, Türk-İş/97 Yılı, "96'dan 97'ye Değişimin Dinamikleri", Türk-İş Araştırma Merkezi Ya., C.I, Ankara, s.57.

sektörü açısından taşeronlaşmanın en önemli nedeni, 5953 sayılı Kanuna göre hesaplanacak kıdem tazminatı mükellefiyetinden kurtulmaktır. 5953 sayılı Kanun kapsamında çalışanların kıdem tazminatları, 1475 sayılı Kanuna göre çalışanlardan tavan sınırlaması olmaması nedeniyle daha yüksek tutmaktadır. Ayrıca işveren gazeteciyi 1475 sayılı Kanuna göre istihdam ettiğinde, 5953 sayılı Kanunda olduğu gibi hizmette geçen süreleri toplamı üzerinden değil, çalıştırdığı süre açısından kıdem tazminatından sorumlu olmaktadır. Bu bağlamda gazetecilerin 1475 sayılı Kanuna geçirilmek istenilmesinin asıl nedeninin, işverenin yüksek kıdem tazminatı ödemekten kurtulmak istemesi olduğu söylenilebilir.

5953 sayılı Kanunda bir basın işletmesinde çalışan gazetecinin diğer bir basın işletmesinde çalışmasına engel olan bir düzenleme yoktur. Ancak böyle bir durumda Kanunda ücrete ilişkin düzenlemeler getirilmeyişi, basın sektöründe özellikle tekel işletmeleri tarafından gazetecileri mağdur edici şekilde kullanılmaktadır. Uygulamada yapılan hizmet akitleriyle, aynı işverene bağlı olarak çalışan gazetecilerin, işverene ait olan bütün gazete, dergi, ajans, radyo ve televizyonlar için istihdam edildiği görülmektedir. "Havuz Sistemi" olarak ifade edilen bu yöntemle, gazetecinin büyük uğraşları sonucunda ortaya koyduğu ürün başka bir deyişle haber, promosyon uygulamasındaki yanlışlıklar ve basında oluşan tekellerin rekabeti nedeniyle, aynı sayfa düzeni, aynı haber ve içerikle başka başka okurlara sunulan aynı işverene ait bütün yayın organlarında kullanılmak suretiyle gazeteciler, ücret yönünden mağdur edilmektedir. Zira bu yöntemle gazeteciye bütün işler için değil, işverenin tek işletmesinde çalışıyormuş gibi tek bir ücret ödenmektedir²⁸⁰. Ayrıca aynı işverene ait bütün işyerlerinde istihdam edilmeye yönelik hizmet akitleri ve havuz sisteminin getirdiği sonuçlar, bir gazetecinin birden fazla gazetecinin yapabileceği işleri yapması nedeniyle basın sektöründe istihdamın daralması sonucunu da doğurmaktadır²⁸¹.

²⁸⁰ KAYACAN, s.18; <http://www.tgs.org.tr>'den; "Medyada...", s.3.

²⁸¹ TGS, 10.01.1997 Tarihli Cumhurbaşkanı'na Sunulan Rapor, 1997, s.1.

Gazetecilere 5953 sayılı Kanunla sağlanmış bazı hakların uygulamada ya hiç kullandırılmadığı ya da hizmet akdine konulan hükümlerle sınırlandırıldığı görülmektedir.

5953 sayılı Kanununun 16. Maddesine göre, ilk muvazzaf askerlik hizmeti için silah altına alınan gazeteciye normal askerlik süresince son aldığı ücretin yarısının ödenmesi gerekmektedir. Kıdem tazminatında olduğu gibi, gazetecinin işe girişinde alınan "Askere giderken istifa etmiş sayılacağına ilişkin" imzalı yazı ile, gazetecinin askerlik süresinde alması gereken ücret hakkının yok edilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca gazete ve ajans işverenleri askere gidecek olan gazeteciye, böyle bir yazı almamışlarsa, yeniden işe almama tehdidi ile istifaya zorlamaktadırlar. Aynı şekilde kadın gazetecinin hamileliği halinde benzer yönetim başvurduğu görülmektedir. 5953 sayılı Kanununun 16. Maddesine göre, hamileliğin 7. ayından itibaren doğumun ikinci ayının sonuna kadar kadın gazetecinin izinli sayılması ve bu süre içinde son aldığı ücretinin yarısını alması gerektiği halde, uygulamada hizmet akitlerine konulan hükümlerle bu hak yok sayılmakta veya hamile gazeteciler doğum öncesi istifaya zorlanmakta ya da başka şeyler bahane edilerek işten çıkarılmaktadır.

5953 sayılı Kanununun 17. Maddesine göre, gazeteci mesleki faaliyetiyle ilgili olarak cezaevine girerse, cezaevinde kaldığı sürede ücretini almaya devam eder. Kanununun bu maddesinin de günümüzde uygulanmadığı görülmektedir.

5953 sayılı Kanununun 11. Maddesinde düzenleme konusu yapılan, gazetecilerin mesleki tepki hakkı da günümüzde kullanılmayan haklardan birisidir. Kanununun 11. Maddesinde öngörülen mesleki tepki hakkı gereği gazeteci, çalıştığı gazetenin yayın çizgisini değiştirmesi, gazeteciye yakışmayan ya da onun prestijini sarsacak bir noktaya gelmesi halinde ihbar süresini beklemeden hizmet akdini feshedebilmekte ve kıdem tazminatına hak kazanmaktadır. Ancak bu hak, kanunda yer almasına rağmen yapılan hizmet akitlerinde "Gazete veya derginin politika ve gidişatını ve çeşitliliğini tayin, tadil ve tedbir etmek işverene aittir. Gazeteci belirlenen politikalara uymayı peşinen kabul eder"

hükmü ile geçersiz olmaktadır. Daha önce değinildiği üzere, bu şekilde yapılan hizmet akitlerinin bir nüshasının gazeteciye verilmemesi, hakların ihlal edildiğini ispat edebilmeyi güçleştirdiği gibi, işveren ile olan iş ilişkisinin varlığını dahi tartışılır hale getirmektedir. Bu bağlamda Basın İş Kanunu hükümlerinin emredici olması da uygulamada işveren açısından pek anlam ifade etmediği gibi, gazetecilerin de işsiz kalma korkusuna ve ispatlama güçlüğüne bağlı olarak hak arama yoluna gitmedikleri görülmektedir.

Ayrıca uygulamada 5953 sayılı Kanunda yer alan deneme süresi ve stajyerlere yönelik düzenlemelerin de istismar edildiği görülmektedir. Basın İş Kanunu'nun 11. Maddesinde belirtildiği üzere, deneme süresi en çok 3 aylık bir süredir. Mesleğe ilk giren ve en çok üç ay süren bir deneme devresi içinde çalışan gazeteciye de "stajyer gazeteci" denilmektedir. Kanunda ayrıca deneme süresi sonunda stajyer gazetecilerin kadroya geçirilmesi gerektiği ve stajyer sayısının yazı işleri kadrosunun %10'unu geçemeyeceği hükmüne yer verilmiştir. Stajyerlik konusunda gazeteci sendikası ile işveren sendikası arasında imzalanan toplu iş sözleşmelerinde Kanunun getirdiği %10'luk sınırlamanın, %5'e indirildiği görülmekteyse de, son yıllarda kadrosuz çalıştırmanın yaygınlaşması ile kanunda öngörülen üç aylık deneme süresinin ve bu süre sonunda kadroya geçirme zorunluluğunun uygulanmamakta olduğu görülmektedir²⁸².

5953 sayılı Kanun'un sağladığı haklar, toplu iş sözleşmesi düzeni ve Genel İş Hukuku alanındaki gelişmeler sonucu ortadan kalkmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak işverenler, gazetecileri işe alırken kadrolu ya da sözleşmeli olarak almak yerine her an işlerine son verebilecekleri şekilde istihdam etmektedirler. Kanuna aykırı stajyerlik uygulaması da bu gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Gazetecilerin stajyer adı altında uzun yıllar kadrosuz çalıştırılmaları, sarı basın kartı edinebilmelerini de engellemektedir. Profesyonel gazeteciliğin bir göstergesi olan sarı basın kartına sahip olunmaması, stajyer gazeteci adı altında çalıştırılan gazetecileri bu kartın sağladığı

²⁸² Asiye UYSAL, *Türk Basınında Muhabir*, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:22, İstanbul, 1987, s.22.

ekonomik olanaklardan²⁸³ ve prestijden de yoksun bırakılmaktadır. Bu tür uygulamalar sadece gazeteciler açısından değil, SSK ve Maliye açısından da bir takım olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir. Yıllarca sigortasız istihdam edilen gazetecilerin, emekli olabilmeleri için daha uzun süre çalışmaları gerekmektedir. Son derece stresli ve yorucu bir meslek olan gazeteciliğin uzun süre yapılması, ortalama yaşam süresini de kısaltmaktadır. Bir yandan mesleğin getirdiği yoğun stres, bir yandan istihdam güvencesinin olmaması gazetecilerin büyük bir bölümünün emekli olamadan yaşamını kaybetmesine neden olmaktadır. Ayrıca kadrosuz gazeteciler sigortalı olmadıkları için hastalandıklarında sağlık hizmetlerinden de yararlanamamaktadırlar. Gazeteciler yıllarca kadroya alınmadıkları için SSK karşısında çalışmıyor gözükmekte ve böylece prim kaybı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Bordro ücreti ile gerçek ücretin farklılaştırılmasıyla maliye de vergi kaybına uğratılmaktadır. Basın işletmeleri de kısa dönemde bu uygulamalardan kar etmiş gibi görünseler de uzun dönemde verimli bir çalışma ortamını elde edememekte hem de kamuoyu karşısında prestij kaybetmektedirler. Basın işletmelerinin siyasi eğilimi ne olursa olsun halen bu tarz stajyerlik, basın sektöründe çok yaygın bir şekilde uygulanmaktadır²⁸⁴.

2.2. İstihdam Bakımından

2.2.1. İstihdam Türleri

I. Bölümün 2. Kısımında iş ilişkileri bakımından yapılan ayırıma bağlı olarak "Basın Çalışanları Kavramı" incelenirken, iş ilişkileri açısından gazeteci türleri belirlenmişti. Bir ölçüde bu kısımda yapılan ayırım, istihdam türleri açısından da geçerlidir. Ancak işveren ile gazeteci arasındaki hukuki ilişkiyi belirleyen akitler bu kısımda daha ayrıntılı şekilde incelenecektir.

5953 Sayılı Kanun bakımından istihdamın niteliğini hizmet akdi ilişkisi belirlemektedir. Bu açıdan hizmet akdinin türlerine göre istihdam türleri incelenebilir. Bu nedenle

²⁸³ Basın kartının sağladığı ekonomik olanaklar için bkz.: Basın Kartları Yönetmeliği, Mad. 8.

²⁸⁴ <http://www.tgs.org.tr>'den; "Medyada...", s.1.

öncelikle hizmet akdinin türlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Ancak 1475 sayılı İş Kanunu'nda olduğu gibi 5953 sayılı İş Kanunu'nda da hizmet akdi tanımlanmamıştır. Bu nedenle hizmet akdini, İş Kanunu'nda da hüküm olmamasına bağlı olarak Borçlar Kanunu'na göre tanımlayabiliriz. Bu Kanunun 313. Maddesine göre hizmet akdi, taraflardan işçinin belirli veya belirsiz bir süre için iş görmeyi, diğer taraf işverenin de ona bir ücret vermeyi taahhüt ettiği bir sözleşmedir. Bu tanımlamaya uygun olarak basın sektöründe çalışanlar açısından hizmet akdini, "süresi belirli olan hizmet akdi" ve "süresi belli olmayan hizmet akdi" olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Bu çerçevede 5953 sayılı Kanuna göre; basın sektöründe istihdamı; genel olarak "Belirli Süreli İstihdam" ve "Belirsiz Süreli İstihdam" olmak üzere ikiye ayırarak inceleyebiliriz.

i. Belirli Süreli İstihdam

Hizmet akdi tarafları başka bir deyişle gazeteci ve işveren belli bir süre üzerinde birbirlerine uygun irade beyanında bulunarak anlaşmışlarsa veya taraflar aralarında bir süre tayin etmemekle birlikte akdin niteliğinden belli bir süre kararlaştırdıkları anlaşılıyorsa; bu akit süresi belirli olan bir hizmet akdidir. Böylece gazeteci belirli süreli hizmet akdine dayalı olarak iş görmeyi, işverende buna mukabil ücret vermeyi taahhüt etmişse, bu durumda belirli süreli bir istihdam türünden sözedilebilir.

ii. Belirsiz Süreli İstihdam

Hizmet akdinin süresini, başka bir deyişle sona erme zamanını, taraflar aralarında kararlaştırmamışlarsa ve bu husus akdin niteliğinden de anlaşılmıyorsa böyle bir akit süresi belirli olmayan bir hizmet akdidir. Böylece gazeteci süresi belirli olmayan bir hizmet akdine dayalı olarak iş görmeyi işverende buna mukabil ücret ödemeyi taahhüt etmişse, bu durumda belirsiz süreli bir istihdam türünden sözedilebilir.

İş ilişkisi ister süresi belirli olan bir hizmet akdi ile ister süresi belirli olmayan bir hizmet akdi ile kurulmuş olsun, taraflar aralarında deneme süresi belirlemiş olabilirler. 5953 sayılı Kanunda bu sürenin en fazla üç ay olacağı belirtilmiştir. Gazeteci ile işveren

arasındaki iş ilişkisi deneme süresi belirlenmiş bir hizmet akdine dayanıyorsa, deneme süreli hizmet akdine dayanan bir istihdam söz konusudur.

Ayrıca bu istihdam türlerine, belirli veya belirsiz süreli hizmet akdi türlerinin biriyle çalışmakla birlikte, işverenin sırlarını bilen ve genellikle üst düzey görevlerde işverene yakın konumlarda çalışan ve bu konumlarından ötürü toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında bırakılan, basın sektöründe "özel durumlu personel" olarak ifade edilen bir istihdam türü daha eklenebilir.

Daha önce değinildiği üzere, 5953 sayılı Kanunun dışında 818 sayılı Borçlar Kanunu ile kamu sektöründe çalışanlar başka bir deyişle TRT ve Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nde çalışanlara ilişkin olarak 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile TRT Kurumu Kanunu'na bağlı olarak değişik istihdam türlerinden de sözedilebilir. Belirtilen Kanunlara göre; Borçlar Kanunu çerçevesinde istisna akdi veya neşir mukavelesine göre çalışanlarla birlikte diğer kanunlar çerçevesinde Devlet memuru, işçi sayılmayan sözleşmeli personel ve geçici personel olmak üzere üç çeşit istihdam türü karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. İstihdama İlişkin Sorunlar

1970'li yılların sonlarında, basın sektöründe yaşanmaya başlayan istihdam sorunu, 1980'li yıllardan itibaren başlayan yeni ekonomik politikalar sonucunda, 1980'li yılların sonları ile birlikte 1990'lı yıllarda boyut değiştirmiştir. Daha önce istihdam edilebilme niteliğine sahip gazeteci bulmada güçlük yaşanırken²⁸⁵, günümüzde istihdam edilebilme niteliğine uygun gazetecilerin işine son verilmekte ya da bu niteliğe uygun gazeteciler istihdam edilememektedir. Her iki durumda gazeteciler açısından önemli olan işsizlik sorununu karşımıza çıkarmaktadır.

Günümüzde en önemli sosyal problemlerden birisi işsizliktir. İşsizlik sorunun ortaya çıkışında ülkemizdeki hızlı nüfus artışının önlenememesinin ve istikrarlı bir ekonomik

²⁸⁵ DEMİRKENT, s.76.

büyümeye ulaşamamasının büyük etkisi vardır. Bir yandan istihdam güvencesinin olmaması, bir yandan genel ekonomik durumda sorunların yaşanması ve kötü yönetim nedeniyle gazete ve dergilerin kapanması, basın sektöründe yaşanan işsizliğin boyutlarını her geçen gün daha da artırmaktadır²⁸⁶.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Ocak ve Temmuz aylarında her yıl yayınladığı işkolu istatistiklerine göre, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere gazetecilik işkolunda işsizlik sorunu çok yüksek bir oranda karşımıza çıkmaktadır. Zira yıllar itibariyle gazetecilik işkolunda istihdam edilenlerin sayısında bir azalma yaşanmaktadır. Gazetecilik işkolunda istihdam edilenlerin sayısındaki azalmayla ilgili olarak, Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın yaptığı bir araştırma işten ayrılanların uzun bir süre işsiz kaldıklarını göstermektedir²⁸⁷.

YILLAR İTİBARIYLA GAZETECİLİK İŞKOLUNDA İŞÇİ SAYISI

YILLAR	İŞÇİ SAYISI
1984	4.965
1985	8.486
1986	9.731
1987	9.970
1988	8.641
1989	8.779
1990	8.184
1991	7.506
1992	6.778
1993	6.808
1994	6.973
1995	6.748
1996	7.221
1997	7.303
1998	7.812
1999	7.956

Kaynak: 1984-1999 tarihleri arasında 17 Temmuzda Resmi Gazetede

Yayımlanan İşkolu İstatistikleri

²⁸⁶ ATAAY, s.217.

²⁸⁷ <http://www.tgs.org.tr>'den; "Medyada...", s.6.

Gazetecilik işkolunda istihdam edilenlerin sayısındaki azalmanın başka bir deyişle işsizliğin nedenlerini şu şekilde sıralandırabiliriz:

- i. Teknolojik gelişmeler ve tekelleşme,
- ii. İstihdam güvencesinin olmayışı,
- iii. İşten çıkarma uygulamalarının yaygınlık kazanması,
- iv. Taşeronlaşma,
- v. Kadrolaşma hareketleri ve
- vi. Gazetecilik mesleğinin prestijli meslekler arasında yer almasıdır.

Basın sektöründe yaşanan gelişmeler başlığı altında daha önce incelendiği gibi teknolojik gelişmeler ve tekelleşme olgusu, gazetecilikte yaşanan yoğun işsizliğin temel nedenleridir. Artan maliyetler, teknolojik yeniliklerin işgücüne olumsuz yansımaları ve politik nedenlerden dolayı gazetelerin yayın yaşamına son verilmesi bu işsizliği yaratmaktadır.

Daha önce değinildiği üzere²⁸⁸, basın sektöründe teknolojinin gelişmesi ile birlikte bilgisayarların kullanılmaya başlaması, basın işletmelerinin haber verme faaliyetlerini ajanslardan gelen haberlere dayandırmakta, bunun bir sonucu olarak da gazeteci sayısının azaltılması yoluna gidilmektedir.

Tekelleşmenin getirdiği bir sonuç olarak, gazeteler tek bir elde toplandığı için gazeteler arasındaki geçiş de büyük ölçüde azalmıştır²⁸⁹. Bu da gazetecilerin işsiz kalma riskini arttırmakta, hak arama durumunu ortadan kaldırmaktadır. İşsizlik korkusu ile, tarafsız

²⁸⁸ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 1.1.2.

²⁸⁹ Günümüzde tekelleşmenin etkisiyle basın işletmeleri arasındaki gazeteci transferleri azalsa da, özel radyo ve televizyonların kurulduğu ve sayılarının artmaya başladığı ilk dönemlerde yazılı basından işitsel ve görsel basına çok yoğun şekilde gazeteci transferleri yaşanmıştır. Ancak Türk basınında transferlerin başlaması ve giderek yoğunlaşması, daha öncelere 1980'lerin başlarına kadar uzunmaktadır. O dönemde ideolojilerin de yavaş yavaş etkisini ve önemini kaybetmesi sonucunda birbirleriyle zıt fikirdeki gazeteler, gazeteci transferini başlatmış ve bu politikayı sistemli bir hale getirmişlerdir. Basında transfer olayı, eski hızını kaybetmekle birlikte bugün de devam etmektedir. ÇGD, s.194.

habercilik anlayışı yerine işverene bağlı habercilik anlayışına bırakmakta ve sonuçta basın özgürlüğü ve toplumun haber alma hakkı zedelenmektedir.

Tekelleşme olgusu ve sonrasında yaşanan örgütsüzleşme, gazete işverenlerinin çalışanlar üstündeki baskısını daha da arttırmıştır. Özellikle muhabirler aleyhine gelişen bu süreçte gazete işverenleri sürekli kendi çıkarlarını koruyan sözleşmelerle, 5953 sayılı Kanunla ve diğer kanunlarla gazetecilere sağlanan haklar yok sayılmıştır. Gazete tekellerinin daha az maliyetli ticari gazete çıkarmalarını sağlayan "havuz sistemi" de çalışanlar açısından son yıllarda ortaya çıkan en önemli olumsuzluklardan biridir. Havuz sistemi, gazete işletmesine ait ana gazetenin haber merkezinde haberlerin toplanmasıyla gerçekleştirilmekte ve toplanan haberler daha sonra gruba bağlı çıkarılan bütün gazetelerde imzalı ve imzasız bir şekilde yer almaktadır. Basın İş Kanunu'nda havuz sistemine ilişkin özel bir düzenleyici hüküm olmaması nedeniyle anlaşmazlıklarda sözleşmeler geçerli sayılmaktadır. Olumsuzlukların temelinde örgütsüzleşme ve sendikasılaşma yatmaktadır. Basın tekellerinin adım adım uyguladığı sendikasılaşma ile geline nokta tüm haklar işverenlere devredilmiş bulunmaktadır. Havuz gazeteleri, Doğan Grubu ve Sabah Grubuna aittir. Havuz sistemi uygulaması ile birkaç gazetecinin yapacağı iş bir gazeteciye yaptırıldığından daha önce değinildiği üzere, basın işletmelerinin gazeteciye olan talebi azalmakta ve durum basın sektöründe istihdam hacminin daralmasına da yol açmaktadır.

Gazetecilerin iş güvencesinin bulunmaması, gazetecileri çoğu zaman kendisine dayatılan kötü çalışma koşullarına razı olmaya zorlamaktadır. Mesleğe yeni girmeye hazırlanan ve kendisini kabul ettirebilmek için düşük ücret de dahil her türlü koşula rıza gösteren çok sayıda genç gazeteci adayının var olması da, çalışma koşullarının iyileştirilmesi taleplerini sınırlamaktadır.

Sektörde istihdam güvencesinin sağlanması; yalnızca çalışanların sorunu olmayıp, hem işverenlerin hem de toplumun sorunudur. İstihdam güvencesi olmayan bir işletmede, çalışma barışı sağlanamayacağı gibi bu durum basın işletmelerinin verimliliğini

düşürmekte ve sonuçta ortaya çıkan gazete ürünü, toplumun beğenisini kazanamamakta ve gazeteler okuyucu karşısında saygınlığını yitirmektedirler. Bu nedenle, basın işletmelerinde personel politikalarının istihdam güvencesi sağlayacak, personel istihdamının azaltılmasının gerektiği çok zorunlu durumlarda bile, bu azaltmanın birden bire değil, zaman içinde ilgili örgütlerle işbirliği içinde yapılmasının yollarının aranması gerekmektedir²⁹⁰.

Değişik sektörlerde yaşanan işten çıkarmaların basın sektöründe de yoğun şekilde kendini göstermesi, iş güvencesinin işverenlerin keyfi tutumlarına bırakıldığı bir ortamda zaten kısıtlı olan basın özgürlüğünü daha da tartışılır hale getirmektedir. Bu koşullarda gazeteciler, adeta işverenin gazetecisi olmaya zorlanmaktadır. Keyfi ve gerekçesiz olarak uygulanmakta olan işten çıkarmalar, gazetecilik işkolunda adeta sıradan bir olay haline gelmiştir²⁹¹. İşten çıkarmalarda gizli gerekçelerin olduğu da iddia edilmektedir. Bunlardan biri siyasiler ve ülkedeki bazı çevrelerin telkinleriyle bazı gazetecilerin işlerine son verilmesi, diğeri ise sendikalaşma girişimleridir. Sendika üyeliğinin, işten atılma gerekçesi olamayacağı gerek Anayasa'da gerekse kanunlarda açıkça ifade edilmesine rağmen, basın sektörü işverenleri, sendikaya üye olan gazetecinin işine son verebilmektedir. Ayrıca gazetecilerin fazla mesai, haftalık izin, yıllık izin, prim ya da ücret artışı gibi talepleri de işten atılma nedeni olabilmektedir.

Gazetelerde mülkiyet el değiştirdiğinde gazetenin politikası da farklılık gösterebilmektedir. Yeni işverenin kararıyla görevliler değişebilmekte veya yeni politik

²⁹⁰ ÇGD, s.194.

²⁹¹ <http://www.tgs.org.tr>'den; "Günlük Haber Gazetesinde 20 Gazetecinin İşine Son Verildi", 1999, s.1-2; UBA 1998 yılının Ağustos ayında imzalan toplu iş sözleşmesinin ardından iki ay ücret ödemesi yapılmamış ve işveren tarafından ücretlerin bilerek geciktirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca işveren tarafından, işçilerin ihbar ve kıdem tazminatlarının ödeneceği ve daha sonra yeni ilkelerle faaliyetlere tekrar başlanacağı ifade edilmiştir. İşverenin sendikalı işyerlerinin azlığından kaynaklanan haksız rekabete uğradığı açıktır. Zira TGS'nin yetkili olduğu üç basın işletmesinden biri de UBA'dır. Bu doğrultuda haksız rekabet nedeniyle işverenin sendikasız bir ortam yaratmak istediği açıktır. <http://www.tgs.org.tr>'den; "UBA Kapatıldı UBA Çalışanları, Sendikalarının Öncülüğünde 4 Gün Boyunca İşyerini Terketmeme Eylemi Yaparak Kıdem ve İhbar Tazminatı Aldılar", 1999, s.1-4.

çizgisini benimsemek istemeyenler istifa edebilmekte ya da ayrılmak zorunda kalabilmektedir²⁹².

Gazetecilik işkolunda istihdam oranının düşük olmasının nedenlerinden biri de gazetecilerin 1475 sayılı Kanun kapsamında çalıştırılmaları başka bir deyişle taşeronlaşmadır.

Bütün bunların dışında, basın işletmelerinde kadrolaşma hareketleri de işsizliğe katkı yapmaktadır. Herhangi bir basın işletmesinin üst düzey kadrolarında yaşanan değişiklikler derhal alt kadrolara kadar yansıtılmakta, eski çalışanların o işyerine verdiği emek bir kenara bırakılarak, gazetecilerin işlerine son verilmekte ve yerlerine yenileri transfer edilmektedir.

Radyo ve televizyon gazeteciliğinin gelişmesi sonucu gazetecilerin her an toplumun gündeminde yer alan kişiler haline gelmesi dolayısıyla gazetecilik mesleği prestij kazanmıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak, toplumda gazetecilik mesleğine olan talep artmış ve son dönemde gazeteci yetiştiren iletişim fakültelerine, aşırı talep karşısında kapasitelerinin üzerinde öğrenci alınmıştır. Bu okulların mezun ettiği öğrencilerin sayısı, basın sektörünün personel gereksiniminin çok üzerinde olduğundan, mezun olan öğrenciler gazetecilik yapamamakta ve işsiz kalmaktadır. Basın sektöründe gazetecilerin eş-dost kanalıyla işe alınması gibi işe yerleştirme politikalarındaki yanlışlıklar da sektöre yeni girecek gazeteciler açısından işsiz kalabilme olasılığını arttırmaktadır.²⁹³

Belirtilen nedenlerin dışında basın sektöründe özellikle gazete işletmelerinde işsizliğin artmasının bir nedeni de, televizyon yayın saatlerinin ve kanal sayısının artmasıyla insanların okumak yerine izlemeyi tercih etmeleri sonucu tirajların azalması nedeniyle ekonomik krize giren basın işletmelerinde işten çıkarılmaların artmasıdır.

²⁹² KAYACAN, s.28.

²⁹³ UYSAL, s.21.

2.3. Ücret Bakımından

Çeşitli sosyal bilim dallarının kesiştiği bir alanda yer alan ücreti, bu sosyal bilim dalları açısından ayrı ayrı tanımlamak mümkünse de²⁹⁴, yapılan bu çalışma bakımından iş ilişkileri bağlamında incelenmesi gerekmektedir.

İş ilişkilerini düzenleyen iş hukuku açısından ücret, bir kimseye genel olarak bir iş karşılığında bazen de bir iş karşılığı olmaksızın yapılan ödemelerdir. Ücretin bir iş karşılığı olmaksızın da ödenmesi, iş ilişkileri açısından ücreti diğer bilim dallarının yaptığı tanımlamalardan ayırmakta ve ücret sosyal yönü olan bir ödeme olarak düşünülmektedir. Ücretin genel olarak üretim faaliyetine katılımın bedeli olarak ödenmesi, ücreti niteliği itibariyle rant, faiz ve kar gibi diğer gelir türlerinden ayırmaktadır.²⁹⁵

Genel olarak iş ilişkileri bağlamında yapılan ücret tanımlaması gazeteciler için de geçerlidir.

2.3.1. Basın Çalışanları Ücretlerinin Belirlenmesi Yöntemleri

Türkiye'de basın sektöründe çalışan gazetecilerin, çalıştıkları işyerlerinin niteliğine bağlı olarak farklı kanuni düzenlemelere tabi tutulmalarının bir sonucu olarak, ücretlerinin belirlenmesi yöntemleri de farklıdır. Bu anlamda daha önce değinildiği üzere, özel sektörde çalışanlar 5953 sayılı Basın İş Kanunu kapsamında bulduklarından, bunların ücretleri istisna akdi, neşir mukavelesi ve hizmet akdi gibi bireysel sözleşmelerle veya

²⁹⁴ Ekonomi ve çalışma ekonomisi açısından ücret; "bir üretim faktörü olarak insanın bedensel ve düşünsel emeğine ödenen bedel" olarak ifade edilirken, işletme bilimi açısından ücret; "işletmenin işlevlerini sürdürebilmesi, ekonomik amaçlarına ulaşabilmesi doğrultusunda işgörene yapılan ödemeler" olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere, işletme bilimi açısından ücret bir maliyet unsuru iken, ekonomi bilimi açısından işgücünün bedensel ve fikri emeğinin karşılığı başka bir deyişle üretim faktörü olan işgücünün üretimden aldığı paydır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Ö. Zühtü ALTAN, *Sosyal Politika*, Anadolu Üniv. Ya.No:886, AÖF. Ya.No:474, Eskişehir, 1995, s.150.

²⁹⁵ Kenan GÜRTAN, "Türkiye'de Ücret İstatistikleri ve Ücret Tahavvülleri", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 12. Kitap, İ.Ü. Ya.No:905, İ.F. Ya.No:121, İstanbul, 1961, s.17.

toplu iş sözleşmesi ile belirlenmekte iken, 5953 sayılı Kanunun kapsamı dışında kalan kamu sektöründe başka bir deyişle Basın, Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ile TRT'de çalışanların ücretleri bütçe kanunlarıyla belirlenmektedir. Bu kuralın tek istisnası belirtilen kamu kuruluşlarında kadro karşılığı sözleşmeli personel olarak çalışanların ücretleridir. Kadro karşılığı sözleşmeli personelin ücretleri, bütçe kanunlarıyla değil, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilmektedir. Demek ki basın sektöründe ücretler, genellikle iki yöntemle dayalı olarak belirlenmektedir. Bunlar;

- i. Ücretin Hizmet Akdi veya Toplu İş Sözleşmesi ile Belirlenmesi,
- ii. Ücretin Bütçe Kanunlarıyla belirlenmesidir.

Ücret ödeme borcu, gazetecinin iş görme borcu karşısında yer alan ve işverenin hizmet akdinden doğan başlıca borcudur. Kaynağını esas itibariyle hizmet akdinde bulmakta ise de; uygulamada geniş ölçüde toplu iş sözleşmeleriyle düzenlenmektedir.

Diğer sektörlerde olduğu gibi basın sektöründe de sendikacılığın gelişmediği, toplu pazarlık yönteminin benimsenmediği, sendikal faaliyetlerin sınırlandırıldığı veya sendikacılığın zayıfladığı zamanlarda etkin bir yöntem olan ücretlerin hizmet akitleri ile belirlenmesi yönteminde, ücretler gazeteciler ile işverenler arasında kanun uyarınca tam bir serbestlik içinde kararlaştırılmaktadır. Bu yöntemde gazetecinin ne miktar ücret alacağı kendisi ile işveren arasında yazılı olarak yapılan hizmet akdinde belirtilecektir. 5953 sayılı Kanun, gazeteci ile işveren arasındaki hizmet akdinin yazılı olarak yapılmasını ve işin nev'i, ücretin miktarı ve gazetecinin kıdeminin mukavelede gösterilmesini şart kılmıştır. Bu esasa uymayan ve çalıştırdığı gazeteci ile yazılı hizmet akdi yapmayan işveren için kanunda para cezası öngörüldüğü gibi, akdin şekle uygun yapılmaması işveren için cezai müeyyide uygulanmasına yol açmaktadır.

Ücretin toplu iş sözleşmesi ile belirlenmesi yönteminde ücret, gazeteci sendikası ile işveren sendikası veya işveren tarafından kanun uyarınca bağımsız olarak tam bir

serbestiye dayalı bir şekilde kararlaştırılmaktadır²⁹⁶. Bu yöntem ücretin hizmet akitleriyle belirlenmesi yönteminin tam tersine sendikacılığın geliştiği dönemlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Ücretin Bütçe Kanunlar ile belirlenmesi yukarıda değinildiği gibi kamu sektöründe çalışan gazeteciler için geçerlidir. Bu yöntemde ücretler yasama organı tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan bütçe kanunlarıyla belirlenmekte, gerekli görüldüğünde de belirli aralıklarla yeni düzenlemelere gidilebilmektedir. Türkiye'de devlet memuru statüsünde çalışan gazeteciler dışında diğer devlet memurları için de geçerli olan bu yöntem gereğince, ücretlerin Ocak ve Temmuz ayında memur maaş katsayılarındaki artışa bağlı olarak arttığı görülmektedir.

Ücretin hizmet akitleri, toplu iş sözleşmeleri ve bütçe kanunları ile belirlenmesinin dışında bir de basın sektöründe faaliyet gösteren kamu kurumlarında kadro karşılığı sözleşmeli personel olarak çalışanların ücretlerinin Bakanlar Kurulu tarafından belirlendiği görülmektedir. TRT Kurumu Kanunu'nun personelin özlük haklarını düzenleyen 50. Maddesinin g bendine göre, kadro karşılığı sözleşmeli personelin kadro ünvanları, sayısı, ücretlerinin taban ve tavanı ile diğer hususlar yönetim kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenmektedir.

Ücretler, özel sektör gazetecileri açısından kural olarak hizmet akdi ve toplu iş sözleşmesi ile belirlenmekteyse de; bazen bu alanda görevlendirilmiş kişiler ya da özel olarak oluşturulmuş kurum, komisyon ve kuruluşlar aracılığı ile de belirlenebilmesi mümkündür²⁹⁷. Toplu iş görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması durumunda tarafların kendileri adına Yüksek Hakem Kurulu'nun vereceği karara katılacakları yolunda karar almaları durumunda veya greve gidilemeyecek hallerde ücret Yüksek hakem kurulu tarafından da belirlenebilmektedir. Bunların dışında ücretin belirlendiği bir başka yöntem olarak teşmil uygulamasından da sözedilebilir.

²⁹⁶ M. Nihad AY, *Türkiye'de Toplu Pazarlık Düzeninde Ücret Oluşumu*, Memleket Matbaası, İzmir, 1969, s.134-135.

²⁹⁷ ALTAN, s.157.

Her ne kadar ücretin belirlenmesinde bir serbestiden sözedilebilirse de Devletin İş Kanunları ile ücreti belirleme hususunda işçileri koruyan hükümlere yer verdiği görülmektedir. Diğer işçiler açısından geçerli olduğu gibi ücret serbestisini sınırlayan bu düzenlemeler gazeteciler için de geçerlidir. Ücret serbestisini sınırlayan bu düzenlemeleri şu şekilde sıralandırmak mümkündür:

- i. Asgari ücret ve
- ii. Ücretin toplu iş sözleşmesi ile belirlenmesi.

Gerçekten toplu iş sözleşmesinde bir ücret tespit edilmiş ise, bu sözleşmede aksine bir hüküm bulunmadıkça, sözleşme kapsamındaki gazeteci ile yapılacak bireysel hizmet akitlerinde, toplu iş sözleşmesi ile tayin edilen ücretten daha düşük ücret kararlaştırılmaz. Kararlaştırılırsa bile gene de gazeteciye toplu iş sözleşmesi ile tayin edilmiş olan ücret ödenecektir. Ancak hizmet akdi ile toplu iş sözleşmesindeki ücretin üstünde ücret kararlaştırılması mümkündür.

2.3.2. Basın Çalışanları Açısından Ücreti Etkileyen Faktörler

Gazetecilerin ücretleri sorunu söz konusu olduğunda birbirinden farklı sayısız durum ortaya çıkmaktadır. Zira ücret, çok sayıda nesnel ve öznel faktörlere dayanmaktadır. Gazeteciler açısından bu nesnel ve öznel faktörler şöyle sıralanabilir:

i. Nesnel Faktörler: Gazetecinin eğitim düzeyi, derecesi, görevi, uzmanlığı, yaşı ve hizmet süresi gibi ölçülebilen ve değerlendirilebilen faktörler ile; gazetenin veya derginin türü, tirajı, iş hacmi, yayım sıklığı, coğrafi yeri ve ekonomik durumu gibi işverenler açısından dikkate alınan faktörlerden oluşmaktadır.

ii. Öznel Faktörler: Kişisel nitelikler, gazetecinin ünü, toplu pazarda sendikanın gücü ve işverenin manevra alanı ve bunu kullanma arzusu gibi faktörlerdir.

Belirtilen bu nesnel öznel faktörlerin bileşimi, her bir gazetecinin haiz olduğu pozisyonu ve bir gazetecinin ücretini veya alacağı ek ücreti belirler. Belirtilen bu değişkenlere bağlı olarak her bir gazetecinin ücretlerini karşılaştırmaya çalışmak zordur²⁹⁸.

2.3.3. Basın Çalışanları Açısından Ücret Türleri

2.3.3.1. Genel Olarak

Uygulamada zaman esasına göre ücret, götürü ücret, parça başına ücret, primli ücret, komisyon ücreti, iş değerlendirmesine dayalı ücret ve kara katılma şeklinde, çok çeşitli ücret şekilleri vardır²⁹⁹. Basın sektöründe bağımlı çalışan gazetecilere daha çok zaman esasına göre ücret ve bağımsız çalışan veya serbest gazeteciler için ise telif ücreti olarak adlandırılan parça başına veya götürü (yazı, fotoğraf, haber vb. başına) ücret türü uygulanmaktadır³⁰⁰.

Ücret, diğer mesleklerin çoğunda olduğu gibi, gazeteciler açısından da iki kategoriye ayrılabilen unsurlardan oluşmaktadır³⁰¹. Örgütlü veya örgütsüz olsun basın sektöründe ücretin asıl ücret ve ücret eklerinden oluştuğu görülmektedir.

2.3.3.1.1. Asıl Ücret

Asıl ücret, gazeteciye yaptığı işin karşılığı olarak ödenen ve başka hiçbir yan ödemeyi içermeyen ücrettir. Bu ücret yıllar içerisinde toplu iş sözleşmesinin öngördüğü oranlarda arttırılır ve böylece eski ve yeni gazeteciler arasında fark ortaya çıkar.

²⁹⁸ BOHERE, s.112-113.

²⁹⁹ Naci ÖNSAL, *Ücretler ve Toplu Pazarlık Sisteminde Ücretlerin Oluşumu (Ders Notları)*, Kamu-İş Ya., Ankara, 1992, s.70-74; ÇELİK, s.113-120.

³⁰⁰ TUNCAY, s.48.

³⁰¹ BOHERE, s.99.

2.3.3.1.2. Ücret Ekleri

Ücret ekleri, işçiye gördüğü iş karşılığında para olarak ödenen asıl ücretin yanında, belirli durumlarda veya belirli nedenlerle yapılan ödemelerdir. Ücretin eki ya da tamamlayıcısı niteliğinde olan bu ödemeler bazen işin özelliğinden, bazen işverenin serbest iradesinden, çoğunlukla da sözleşmeden özellikle toplu iş sözleşmesinden doğabilirler. Bunlar, ikramiye, prim, kara katılma ve çocuk, yakacak, konut ve eğitim gibi çeşitli sosyal yardımlar şeklindeki çeşitli ödemeler olup doğrudan doğruya işin karşılığı değildir³⁰².

i. İkramiye

Asıl ücrete ek olarak yılbaşı, bayram gibi özel nedenlerle ödenen bir ücrettir. Sözleşmeden, kanun hükmünden doğabileceği gibi, uzun zaman tekrarlı olarak işyeri uygulaması haline de gelebilir. Hatta tamamen işverenin serbest irade ve arzusuyla da işçilere verilebilir. Hukuki dayanağı ne olursa olsun ikramiye işverenin bir lütfü ya da bağışı sayılmayıp bir ücret eki kabul edilir³⁰³.

İkramiye şeklindeki ödemeler başlangıçta kâra katılma şeklinde doğmuşsa da zamanla ödemelerin sürekliliği, ücret cetvelleriyle matematiksel ilişkileri ve çoğu kez işletmenin mali durumu dikkate alınmaksızın ödenmesi bu ödemeleri pek çok ülkede ikramiye niteliğine sokmuştur.

Basın İş Kanunu'nun 14. Maddesinin son fıkrasında yer alan "Gazeteciler her hizmet yılı sonunda işverenin sağladığı kârın emeklerine düşen nispi karşılığı olarak asgari birer aylık ücret tutarında ikramiye alırlar" hükmüyle; gazetecilere yılda bir kez ikramiye ödenmesini öngörmüş, ancak bu ödeme ile işletmenin kârı arasında ilişki kurmuştur. Bu hüküm iki bakımdan sakıncalıdır. İlk olarak, işverenin sağladığı kârda gazetecinin emek

³⁰² TUNCAY, s.65.

³⁰³ TUNCAY, s.66.

oranının belirlenmesi çok zor hatta olanaksızdır. İkinci olarak, yıl sonunda az kâr eden ancak çok sayıda gazeteci çalıştıran bir işveren gazetecilere asgari birer aylık ücret tutarında ikramiye ödemekle yükümlüdür ki, bu durumda tüm kârını işçilere dağıtan işveren ana sermayeden de ödeme yapmak zorunda kalabilecektir³⁰⁴.

Basın İş Kanunu'nda kâra bağlı tutulan bu ikramiye türü uygulamada toplu iş sözleşmeleriyle basite indirilmekte ve pek çok gazete işletmesinde işçilere her yıl dört maaş tutarında ikramiye ödenmesi kararlaştırılmaktadır³⁰⁵.

ii. Diğerleri

Gazetecilere ikramiye ve kâra katılma dışında liyakat (başarı) primi ve kıdem zammı gibi ödemelerde yapılmaktadır³⁰⁶. Ülkemizde ikramiye ve kâra katılma dışında toplu iş sözleşmeleriyle ödenmesi kararlaştırılan; eğitim yardımı, yakacak yardımı, giyecek yardımı, kreş yardımı, yol parası, aile yardımı, çocuk yardımı, evlenme ve doğum yardımı, ölüm yardımı, gıda ve yemek yardımı, bayram yardımı, yabancı dil tazminatı, gece çalışma primi, sorumluluk tazminatı, araç-gereç tazminatı, masraflar ya da istihbarat parası ve seyahat ödentisi gibi ücret ekleri de vardır³⁰⁷.

Ücret ekleri ülkemizde gazeteci ve işveren arasında yapılan hizmet akitleri ile tespit edilebileceği gibi toplu iş sözleşmeleri ile de tespit edilebilmektedir.

Ücretli işlerin çoğunda olduğu gibi basın sektöründe gazetecilere de ücret ekleri uygulanmaktadır. Türkiye'de ücret ekleri olarak gazetecilere; ikramiye, eğitim yardımı, giyecek yardımı, kreş yardımı, yol parası, aile yardımı, çocuk yardımı, evlenme ve

³⁰⁴ ÖZEK, "Basın...", s.83.

³⁰⁵ Bu konuda bkz.: TGS, TGS ile Anadolu Ajansı 17. Dönem Toplu İş Sözleşmesi (1.10.1996-30.9.1998), Yıllık İkramiye başlığı taşıyan 49. Madde, s.27; TGS, TGS ile Cumhuriyet Gazetesi 5. Dönem Toplu İş Sözleşmesi (1.1.1999-31.12.2000), Yıllık İkramiye başlığı taşıyan 51. Madde, 1999, s.27.

³⁰⁶ BOHERE, s.108-111.

³⁰⁷ Bu konuda bkz.: TGS, TGS ile Anadolu Ajansı..., s.24-31; TGS, TGS ile Cumhuriyet Gazetesi..., s.24-29.

doğum yardımı, ölüm yardımı, gıda ve yemek yardımı, aile erzak yardımı, bayram yardımı, kıdem primi, yabancı dil tazminatı, gece çalışma primi, sorumluluk tazminatı, araç-gereç tazminatı, masraflar ya da istihbarat parası ve seyahat ödentisi gibi ödemeler yapılmaktadır. Bunların dışında gazetecilerin faaliyetlerini yürütürken yaptıkları masrafları toptan ödeme veya faturanın ibrazı karşılığında ödeme olarak iade etmek üzere çeşitli ödenekler geliştirilmiştir. Ödenekler özellikle seyahat masraflarını, ulaşım, otel ve yemek giderlerini içermektedir. Ayrıca telif ücreti, kârdan pay, ikramiye, hafta tatili ücreti, yıllık ücretli izin parası, ihbar tazminatı, kıdem tazminatı ve fazla çalışma ücreti de ücret eklerindedir³⁰⁸. Gazetecinin sözleşme hükümleri dışında işveren tarafından verilen işler veya sipariş edilen ya da yayınlanan yazılar için hakettiği ücrette ek ücrettir. Hizmet akdinde hüküm bulunmasa dahi muhabirlerin esas görevleri dışında yazdıkları inceleme yazıları için ayrıca ücrete hak kazandıkları konusunda gazetecilik mesleğinde yıllardan beri gelen bir uygulama vardır³⁰⁹. Uygulamada toplu iş sözleşmelerine "işyerinde çalışan TGS üyelerinin esas görevlerinin dışında haber mahiyetinde reklam ve ilan ile ilgili olarak yazı yazmaları, fotoğraf çekmeleri, resim ve karikatür çizmeleri önceden kararlaştırılacak ayrı bir ücrete tabidir" hükmü getirilmiştir.

Türk basınında yaygın uygulamalardan biri de "özel durumlu personel veya zarf sistemi" olarak adlandırılan ek ödemelerdir. Özellikle departman şefleri, yazı işleri müdürleri ve genel yayın yönetmenleri gibi yönetim kadrolarında görevli gazetecilere, her ay ücretlerinin dışında ödemeler yapılmaktadır. Her ne kadar toplu iş sözleşmeleriyle bu kişilere "sorumluluk tazminatı" adıyla ek olanaklar sağlanmışsa da, bu rakamlar söz konusu yönetici-gazeteciler için tatmin edici görülmemektedir. Gazete işverenleri, başka gazetelere transfer olmalarını engellemek ve işletmeye bağlılığını sağlamak için yönetim kademesindeki bu gazetecilere, asıl ücretlerinin dışında parasal olanaklar sağlamaktadır. Bazı gazeteler, söz konusu gazetecilere yıl sonunda "jestiyon" olarak adlandırılan ödemeleri yaparken, bazı gazete işverenleri ise elde edilen kardan yıl sonunda belirli bir pay vermektedir. Bazı gazeteler ise "zarf sistemi" olarak adlandırılan ödemelerle

³⁰⁸ TUNCA Y, s.51-52.

³⁰⁹ TUNCA Y, s.52; Bu konuda bkz.: TGS, TGS ile Anadolu Ajansı..., Ek İşler başlığını taşıyan 18. Maddesi, s.13.

"primler"i üst düzey yöneticileriyle sınırlı tutmamakta, ünlü yazar ve muhabirleri için de uygulamaktadır. Böylece toplu iş sözleşmeleriyle kapsam dışı tutulmayan yönetici-gazeteciler, sağlanan bu ek olanaklarla ayrıcalıklı bir konum elde etmektedirler. Ancak bu tür uygulamalar, yönetici-gazetecilerle muhabirlere verilen ücretler arasındaki farklılığı daha çok arttırmaktadır.

2.3.3.2. Kanuni Olarak

2.3.3.2.1. Normal Çalışma Karşılığı Ücret

Gazeteciler için normal çalışma karşılığı ücret, kanuna ya da sözleşmeye göre normal çalışma saatleri içindeki çalışma ya da yapılan parça iş karşılığı ödenen ücrettir. Ücretin miktarının yazılı olarak yapılması gereken hizmet akdinde gösterilmesi zorunludur (Basın İş Kanunu Mad.4). Basın İş Kanunu'na göre, gazetecinin başlangıçta kararlaştırılan ücreti iki yılda bir artar. Ancak hizmet akdi veya toplu iş sözleşmesi ile bu sürenin daha kısa bir süre olarak tespit edilmesi mümkündür. Artış oranının yüzde olarak hizmet akdinde gösterilmesi zorunludur (Basın İş Kanunu Mad.4/Son).

Karlaştırılan ücret, gazeteciye her ay peşin ödenir. Gazetecilere ücretlerini zamanında ödemeyen işveren, bu ücretleri geçecek her gün için %5 fazlasıyla ödemek zorundadır (Basın İş Kanunu Mad.14/1-2). Gazetecilerin ekonomik özgürlüğünü sağlamayı amaçlayan bu hükmün aksine sözleşme yapılması mümkün değildir. Nitekim Yargıtay da verdiği bir kararda söz konusu %5'lik oranın azaltılmasını ya da kaldırılmasını öngören sözleşmelerin geçerli olamayacağını belirtmiştir. Yine Yargıtay'ın verdiği bir karara göre, gazetecinin ücreti, her ay peşin olarak ödeneceğine göre gecikme de, ücretin ait olduğu aybaşından itibaren başlar. %5, asıl alacağı, yani ücrete tabi bir alacak olduğu için zamanaşımına bağlıdır³¹⁰.

³¹⁰ TUNCA Y, s.51.

Basın İş Kanunu'nun 14. Maddesinde kararlaştırılan ücretten amaç, asıl ücrettir. Ücret ekleri, bu kavramın dışındadır. Bu nedenle 14. Madde dışında kalan telif ücreti, kardan pay, ikramiye ve çalışılmayan hafta tatili ücretleri vs. için belirtilen %5'lik fazlaya hükmolunamaz. Aynı şekilde geç ödenen ya da ödenmeyen yıllık ücretli izin parası, ihbar tazminatı ve kıdem tazminatı için de %5 zamlı ödeme istenemez. Fazla çalışma ücretinde ise durum farklıdır. Fazla çalışma, bir ücret eki sayılmakla beraber bunun zamanında verilmemesi durumunda hergeçen gün için %5 fazlasıyla ödeneceği kanun hükmü gereğidir (Ek Mad.1/8).

2.3.3.2.2. Sözleşme Dışı İşler İçin Ücret

Ayrıca gazeteci, mukavele hükümleri dışında olarak işveren tarafından verilen işler ve sipariş edilen veya yayınlanması kabul edilen yazılar için ayrıca ücrete hak kazanır. Bu ek ücretlerin, sigorta primlerinin de ödenmesi zorunludur (Mad.15).Toplu iş sözleşmelerine "işyerinde çalışan TGS üyelerinin esas görevlerinin dışında haber mahiyetinde reklam ve ilan ile ilgili olarak yazı yazmaları, fotoğraf çekmeleri, resim ve karikatür çizimleri önceden kararlaştırılacak ayrı bir ücrete tabidir" hükmü getirilmiştir.

Ancak hemen belirtelim ki, uygulama bunun tam tersi durumdadır. Asıl işlerinin dışında ek iş yapan gazetecilere, ek bir ücret verilmemektedir.

2.3.3.2.3. Fazla Çalışma Karşılığı Ücret

Bir gazetenin yayın sıklığı iş saatlerini ve iş saatlerinin dağılımını belirleyen faktördür. Gazeteler ve süreli yayınlar, saptanan saatlerde ve belli tarihlerde çıkarlar. Sonuç olarak gazeteciler normal aile yaşamı ve sosyal yaşam ile bağdaşmayan zamanlarda da çalışmak zorunda kalabilirler. Örneğin; haber ajansları 24 saat esasına göre çalışırlar ve sabah gazetelerinin çıkarılması gazetecilerin gece geç saatlerde veya hafta tatili

günlerinde çalışmalarını gerektirmektedir. Böyle bir çalışma düzeni de gazetecilerin fazla çalışmalarının düzenlenmesini zorunlu hale getirmektedir³¹¹.

Gazetecinin normal çalışmasının karşılığı olarak ödenen ücretin dışında, 5953 sayılı Kanuna 6253 sayılı Kanunla eklenen Ek Madde 1' e göre fazla çalışmasının karşılığı olarak fazla çalışma ücreti de ödenmektedir. Buna göre; "gazeteci tabirinin şumulü dahilinde bulunan kimselerden müessese, matbaa, idarehane ve büro gibi yerlerde hizmetlerinin mahiyeti itibariyle müstemirren çalışanlar için günlük iş müddeti, gece ve gündüz devrelerinde 8 saattir" Bu tarzda devamlı çalışan bir gazeteci 8 saatten fazla çalıştırılırsa, kendisine fazla çalışma ücreti ödenmesi gerekir. Fazla çalışma, günde 3 saati geçemez. Her bir fazla çalışma saati için verilecek ücret normal çalışma saat ücretinin %50 fazlasıdır. Ancak, günlük normal çalışma süresine eklenen fazla çalışmaların saat 24:00'ten sonraya rastlayan saatlerinde ücret bir misli fazlasıyla ödenir³¹². Ancak toplu iş sözleşmeleri ile fazla çalışma zammı oranının artırılmış olabileceği gözardı edilmemelidir³¹³.

Fazla çalışma konusu, basında kavram olarak henüz benimsenmiş değildir. Gazetecilik işkolunda fazla çalışma konusunun kanunlara uygun bir şekilde uygulanmadığı ve ücretin verilmediği görülmektedir. Özellikle basın kuruluşlarının yönetiminde hakim olan anlayış, "gazetecinin fazla mesaisi olmaz. Gazeteci 24 saat çalışır" yönündedir. Kuşkusuz gazetecilik faaliyeti 24 saat süren bir düzeni gerektirir. Ancak, bu durum gazetecilerin normal çalışma saatleri dışında da çalıştırılıp haklarının verilmemesi anlamına gelmez.

³¹¹ BOHERE, s.103; TUNCAY, s.53.

³¹² Türk İş Hukukunda gece çalışmalarının düzenlenmesi konusunda bkz.: Nüket SARACEL, *Gece Çalışması ve Türk İş Hukukunda Gece Çalışmasının Düzenlenmesi Esasları*, Anadolu Üniv. Ya.No:209, İ.İ.B.F. Ya.No:44, Eskişehir, 1987,s.62-76.

³¹³ Örneğin; TGS ile Anadolu Ajansı arasında imzalanan 17. Dönem Toplu İş sözleşmesi hükümlerine göre, fazla çalışma sürelerinde her saat için verilecek ücret, normal saat ücretinin %75'i olarak belirlenmiştir. Bu konuda bkz.: TGS, *TGS ile Anadolu Ajansı...*, s.8; Yine TGS ile Cumhuriyet Gazetesi arasında imzalanan 5. Dönem Toplu İş sözleşmesi hükümlerine göre, fazla çalışma sürelerinde her saat için verilecek ücret, normal saat ücretinin %50'i olarak belirlenmiştir. Ancak Saat 24.00'dan sonra yapılan fazla çalışmalar için verilecek ücret ise normal saat ücretinin %100 fazlasıyla ödenecektir. Bu konuda bkz.: TGS, *TGS ile Cumhuriyet Gazetesi...*, s.8.

2.3.3.2.4. Çalışma Karşılığı Olmayan Ücret

Ücret aslında bir çalışma karşılığı ödenmektedir. Ancak kanun koyucu bazı hallerde işçinin çalışmamasına rağmen işverene ücret ödeme mükellefiyetini yüklemektedir. Gazeteciler bakımından 5953 sayılı Kanun; askerlik, gebelik, mahkumiyet, hastalık, hizmet akdinin süresinden önce sona ermesi durumunda³¹⁴ gazeteciye çalışmamış olmasına rağmen ücret ödenmesini kabul etmiştir³¹⁵. Bu hükümler diğer işçilere nazaran gazeteciler bakımından daha ileri olanaklar sağlamaktadır³¹⁶. Türkiye'de ücret konusunda getirilen çalışma karşılığı olmaksızın ücret ödenmesi yapılabilecek haller gibi sosyal amaçlı ilk korumalar, 5953 sayılı Kanunda değişiklik yapan 212 sayılı Kanunla getirilmiştir³¹⁷.

2.3.3.2.5. Asgari Ücret

Türkiye'de basın sektöründe gazetecilerin ücreti daha önce değinildiği üzere, 1954 yılındaki 6253 sayılı Kanun'a kadar, günün koşulları çerçevesinde basın işletmesinin sahibi ile yapılan yazılı ya da sözlü anlaşma ile belirleniyordu. Ücretin miktarı da yapılan pazarlık sonucuna bağlı olmaktaydı. 5953 sayılı Kanun ile gazetecilere sendika kurma hakkı tanınmasına rağmen, toplu sözleşme yapma hakkı verilmediği için gazetecilerin ücretleri yine gazeteci ve işveren arasındaki pazarlıkla belirlenmekteydi.

³¹⁴ Daha önce bunlara yayının tatili hallerinden olan gazetenin çıkmadığı bayram günleri de dahildi. Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen Basın İş Kanunu'nun 20/1. Maddesi hükmüne göre; günlük gazetelerin Şeker Bayramı'nın ikinci ve üçüncü günleriyle Kurban Bayramı'nın ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde yayınlanmaları yasaktı. Bu yasak günlük gazetelere özgü olup günlük olmayan gazeteleri, örneğin; dergileri kapsamıyordu. Bu günlerde gazete yayınlama hakkı her ilde gazetelerin bağlı bulunduğu mesleki teşekküllerden basın kartı taşıyan üyesi en fazla olanına aitti. Bayram günlerinde basın kuruluşlarının nasıl gazete yayınlayacakları Şeker ve Kurban Bayramlarının günlük gazete çıkmayacak günlerinde gazete yayınlamak basın kuruluşlarının tespitine dair yönetmelikte gösterilmişti. Gazetecilerin belirtilen bayram günlerinde çalışmamış olmaları nedeniyle Basın İş Kanunu'nun ilgili maddesi gereğince ücretlerinden hiçbir eksiltme yapılamıyor ve tam olarak ödeniyordu. Bu konuda bkz.: Anayasa Mahk., T.20.01.1993, E.1992/36, K.1993/4.

³¹⁵ Doktrinde bunlara "sosyal ücret" denilmektedir. Bu konuda bkz.: Tankut CENTEL, *İş Hukukunda Ücret*, İstanbul, 1988, s.218.

³¹⁶ OĞUZMAN, s.867-869; ÖZEK, "Basın...", s.808-810.

³¹⁷ OKAY, s.99.

5953 sayılı Kanun'da değişiklik yapan 6253 sayılı Kanun ile gazetecilerin asgari ücretinin kurulacak bir komisyon aracılığıyla belirlenmesi uygun görülmüştür.

Günümüzde asgari ücret 1475 sayılı İş Kanununun 33. Madde hükmüne göre tespit ve tayin olunmaktadır. 1475 sayılı İş Kanunu'nun 33. Maddesinde "Hizmet akdi ile çalışan bu kanunun kapsamına giren her türlü işçi ile gemi adamı ve gazetecilerin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca Asgari Ücret Tespit Komisyonu aracılığı ile ücretlerin asgari hadleri en geç 2 senede bir tespit edilir" hükmü bulunmaktadır. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nca tespit edilen³¹⁸ asgari ücretten, hizmet akdi ile çalışan her türlü işçiler gibi gazeteciler de yararlanacaklardır.

2.3.4. Basın Çalışanlarının Ücret Sorunları

Günümüzde küreselleşmeyi doğuran teknolojik gelişmeler, özellikle iletişim alanında yaşanmış, yazılı basın gazeteciliğinin yanında radyo ve televizyon gazeteciliğinin gelişmesine neden olmuştur. Ancak bu gelişmeler, gazeteciler açısından da çok büyük ücret farklılıklarını beraberinde getirmiştir. Yazılı basında yetişmiş, özel radyo ve televizyonların gelişmesi ile televizyon kanallarına transfer olmuş veya aynı tekel grubunun hem gazete hem de televizyonunda çalışan bazı profesyonel gazeteciler, çok kısa zaman dilimlerinde asgari ücretle çalışan kimselerin bir hatta birkaç yılda kazandığı kadar kazanmaktadırlar. Aynı şekilde yazılı basın gazetecilerine göre televizyon gazetecilerinin ücretleri de farklılık göstermekte; televizyon gazetecileri çok astronomik düzeyde ücret alırken, gazetecilik faaliyetinin çekirdeğini oluşturan büyük bir gazeteci grubu ise çok düşük ücretle çalışmaktadır. Bu ücret farklılıkları, şöyle belirtebileceğimiz çok çeşitli sebeplerden kaynaklanabilmektedir:

³¹⁸ Asgari ücretin oluşumu ve tespiti için bkz.: GEREK, s.33-37.

i. İşlerin aynı özelliklere sahip olmaması

Bazı işler diğerlerinden daha çok eğitim gerektirir. Bazı işler çalışana, düzenli dinlenme olanağı verir. Bazıları ise çok daha katı çalışma saatlerine sahiptir. Bazı işler monoton, bazıları ise çalışana karar verme sürecine katan hareketli işlerdir. Bazı işlerde ise verimliliği arttırmak için "etkin ücret ödenmesi" yapılmaktadır. Gazetelerde işveren açısından bunun ölçüsü gazete ve dergilerde tiraj, televizyonda reytingdir.

ii. Gazetecilerin farklı özelliklere sahip olmaları

İnsanlar homojen değildir. Yaş, öğrenim düzeyi, öğrenim süresi, öğrenimin kalitesi, doğuştan gelen yetenek ve aile yapısı gibi özelliklere bağlı olarak kişilerin gelirlerinin dağılımı farklılaşmaktadır. Bu niteliklere bağlı olarak gazeteciler arasında tam ikame edilebilirlikten söz edilemez. Bu nedenle bazı profesyonel gazeteciler, o mesleğin ortalama gelirinin çok daha fazla üzerinde gelir elde ederler. Ayrıca basın sektöründe istihdam edilecek öğrencilerin, öğrenimlerinin kalitesinin de farklı oluşu veya mezun oldukları üniversitenin prestijine bağlı olarak alacakları ücretler farklı olabilmektedir.

iii. Devletin ücret politikası

Ücret farklılıklarının bir diğer nedeni ise, piyasa ekonomisi ve küreselleşme bağlamında 1980'li yılların başından itibaren izlenen politikalar olmuştur³¹⁹. Özellikle istihdam politikalarının başarılı olamayışı, çalışan kesimin büyük çoğunluğunu oluşturan ücretli ve maaşlıların milli gelirden aldıkları payın son yıllarda % 10'lar düzeyine gerilemesine neden olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak Türk basınında da gelişen çarpık bir

³¹⁹ ÖZKAPLAN, "Sendikal Hareket...", s.116-117.

ücret politikası basın çalışanlarını etkisi altına almış, basında çalışanların çok büyük bir kısmı gelir yetersizliği içersine düşmüştür. Bugün basında karın tokluğuna yapılan bir çalışmadan söz etmek pekala mümkündür. Özellikle uygulama alanını genişleten stajyerlik, "ücretsiz stajyerlik" halini almış, 6 ve 8 ay arasında, hiçbir sosyal güvence olmadan hiçbir ücret alınmadan gazetecilik mesleğinde çalışma yaptırılmaya başlanmıştır³²⁰.

Bu durumun, yani basın sektöründe ücretler genel düzeyinin çok düşük olduğu, gazetecilerin aylarca ücret alamadığı ve yetersiz ücretler nedeniyle mesleği terkedemelerinin sayısının giderek arttığı, gazetecilerin büyük bir bölümünün asgari ücretle iş güvencesinden yoksun olarak çalıştığı bizzat gazete sahipleri ve yöneticileri tarafından bile vurgulanmaktadır³²¹. Bu anlamda basın sektörünün krize girmesinin nedenlerinden biri olarak yüksek ücretlerin gösterilmesinin yanlış olduğu açıktır.

iv. Sendikalı olup olmama

Türk basınında bütün çalışanlar sendikalı olmadığı gibi, bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin hepsinde de örgütlenme yoktur. Bunun sonucu olarak basın sektöründe özellikle sendikalı işçiler ile sendikasız işçilerin ücret düzeylerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir.³²² Böyle olmakla birlikte basın sektöründe önemli bir paya sahip işletmelerdeki toplu iş sözleşmeleri ile saptanan ücret düzeyi ile diğer basın

³²⁰ UYSAL, s.22.

³²¹ Emin ÇOLAŞAN, *Hürriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1992 tarihli köşe yazısı.

³²² Bu konuda bkz.: Abdülrezak ALTUN, *Basında Çalışma Yaşamı ve Sendikalaşmanın Sorunları Anket Değerlendirme Raporu*, TGS Ya., Ankara, 1995, s.8-10.

işletmelerinde ödenen ücret düzeyinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda toplu iş sözleşmesi ile belirlenen ücretlerin diğer basın işletmelerinde uygulanan ücret politikalarına yaptığı olumlu baskının etkisi olduğu gibi, teşmil uygulamalarının da etkili olduğu gözardı edilmemelidir.

iv. Türk basın piyasasının özellikleri

Basın piyasasında son yıllarda iletişim teknolojisindeki gelişmeye bağlı olarak istihdam alanı genişlerken, işsizlik artmıştır. Dolayısıyla basın piyasasında işsizlik ve iş arayan gazeteci sayısının fazlalığı da düşük ücretlere neden olmaktadır.

Serbest gazeteciler güvenlik ve sürekli istihdam açısından diğerlerine oranla daha korumasız oldukları gibi, ücret açısından da bu durum geçerlidir. Serbest gazeteciler için asgari ücret hükümleri de geçerli değildir. Bu nedenle gazeteciler katkılarının ücretini bizzat pazarlık etmeye zorludurlar ve şöhretleri ile gazetenin mali kaynakları bu hususta belirleyicidir³²³.

Profesyonel gazeteciler ile serbest gazeteciler arasındaki ücret farklılıkları, işverenin tutumu ile birlikte, bireysel tercihlerdeki farklılıklardan da kaynaklanmaktadır. Zira serbest gazeteciler bireysel olarak başka gelir kaynakları olduğundan çoğunlukla bağımlı çalışmayı reddedebilmektedirler. Bunun dışında bazı gazeteciler daha yüksek ücret karşılığında ücretli izinden de kolaylıkla vazgeçebilmekte ve yine bazı gazeteciler statü peşinde koşarken, bazıları da diğer insanların kendi meslekleri hakkındaki düşüncelerini önemsememektedirler.

³²³ BOHERE, s.111.

Ücret farklılıklarının bir diğer nedeni ise; savunmacı gazetecilikten-kutlamacı gazeteciliğe³²⁴ geçme eğiliminin ve bireyci gazetecilik anlayışının gelişmesidir.

Basın sektöründe TRT ve Anadolu Ajansı gibi resmi kurumların dışında yoğunlukla günlük basın ve ajanslarında mevzuata aykırı, kendine özgü bir ücret rejimi vardır. Mevzuata aykırı olan ücret, genel olarak "zarf" denilen görünmeyen bir ücretin uygulanmasıdır. Bu ek ücret basındaki birçok organda yaygın olarak ve değişik yöntemlerle uygulanmaktadır. Bu kimi zaman gazetecinin özel harcamalarıdır. Kimi zaman evinin kirası ya da kabarik faturalarıdır. Bu yöntem kanuni olmadığı için kabul edilemez. Bu yöntem işçilere eşit davranma borcuna da aykırıdır. Bu, çalışma yaşamında yaygın olarak rastlanan, işçinin ücretini düşük göstererek daha az vergi ödeme, daha az sigorta primi ödeme ve bir gün işçinin işten ayrılması söz konusu olduğunda da daha az kıdem tazminatı ödeme yolundan başka bir şey değildir. Bu yöntemle işveren, parasal olarak özellikle korumak istediği gazetecileri koruyacak ve muhtemel ücret taleplerini kıracaktır³²⁵.

İşletmeler, büyüklüklerinden dolayı elde ettikleri ekonomilerden kaynaklanan avantajla düşük ücret ödemeleri, işgücü maliyetini azaltmaktadırlar. Türkiye'de basının işgücü piyasalarında, yönetici kadrolarla, istihdam edilen diğer personel arasında önemli ölçüde ücret farklılıkları olduğu bilinmektedir. Basın ve yayın piyasasında astronomik ücretli profesyonellerin yanısıra, asgari geçim koşullarında çalışan pek çok gazeteci vardır. Daha düşük ücret ödemeleri, ya işçi sendikalarının bulunmadığı bir ortamda veya işletmenin işgücü piyasasında tek alıcı gibi davranabilecek kadar büyüdüğü durumda söz

³²⁴ Savunmacı gazeteciliğin aksine kutlamacı gazetecilik, herhangi bir felsefeyi temsil etmeyen bir gazetecilik modelidir. Mesleğini bir statü sembolüne dönüştürmüştür. Amacı popülerlik sağlamak ve bunu televizyon gibi gazeteye oranla daha etkin olan bir diğer basında kullanmaktadır. İktidardaki kişilere yakın olunan bir gazetecilik çeşididir. Sosyal sorumluluk objektiflik gibi geleneksel gazetecilik değerlerinden söz edilemez. Ancak meslektaşları tarafından eleştirildiklerinde bunu, elde ettikleri güç ve paramın kıskanılması olarak yorumlarlar. Siyasilerle, iş adamlarıyla ve pek çok haber kaynağı niteliği taşıyan kişilerle sıkı dostluklar kurarlar. Bu konuda bkz.: SAĞNAK, s.21.

³²⁵ M. Kemal ÖKE, *Gazeteci: Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme*, ÇGD Ya.No:11, B.1, Ankara, 1994, s.213-214.

konusu olabilir. İşletmede çalışmadan kaynaklanan prestij de işçilere daha düşük bir ücret ödenmesine yol açabilen bir etkidir.

Türkiye'de, basın sektöründeki daha düşük ücret ödemeleri basın çalışanlarının büyük bir çoğunluğunun, iş ve sendika güvencesinden yoksun olarak çalışmalarından kaynaklanmaktadır³²⁶. Diğer yandan, daha önce değinildiği gibi işletmelerin çalışanlara sağladığı prestij duygusu da, düşük ücret ödemelerinde bir faktör olarak değerlendirilebilir. Bu koşullarda, medya emek piyasasında ücretler monopsonist koşullar altında işverenler tarafından saptanmaktadır³²⁷.

2.4. Mesleki Örgütlenme Bakımından

2.4.1. Mesleki Örgütlenmenin Ortaya Çıkışı ve Nedenleri

Gazeteci örgütlerinin ortaya çıkışı, diğer örgütlerle karşılaştırıldığında oldukça yenidir. Zira XIX. Yüzyılda ve hatta XX. Yüzyılın başlarına gelinceye kadar, basın özgürlüğü açısından tehlikeli olacağı ileri sürülerek gazetecilerin belirli örgütlere bağlı bulunmaları istenilmemiştir. Bu düşüncelere dayalı olarak XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gazeteci örgütlerinin kurulmasıyla birlikte, gazetecilerin artık mesleklerini serbest olarak yerine getirebilmelerinin mümkün olmadığı iddia edilmiştir. Ancak yaşanan deneyimler sonucun böyle olmadığını göstermiştir. Zira gazeteci örgütleri batı demokrasisi düzeniyle yönetilen ülkelerde iktidarlar karşısında ve çeşitli baskı gruplarına karşı ortak direnç gösterilmesini sağlayan araçlar olarak, basın özgürlüğünün sağlanmasında etkin bir rol oynamışlardır³²⁸.

Mesleki örgütlenmenin nedenleri açısından gazeteciler ile diğer çalışanlar arasında benzerlik olduğu söylenilebilir. Zira her ne kadar gazetecilik mesleği faaliyetin niteliği itibarıyla diğer mesleklere göre farklı özelliklere sahip olsa da, emek sermaye ilişkisi

³²⁶ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.2.2 ve 2.4.3.

³²⁷ SÖYLEMEZ, s.126.

³²⁸ DÖNMEZER, *Basın Hukuku...*, s.295-297.

diğer çalışanlarda olduğu gibi gazeteciler için de geçerlidir³²⁹. Ancak sahip oldukları özellikleri gereği gazeteciler, emek sermaye ilişkisi gereği de olsa diğer fikir işçileri gibi kendi mesleki çıkarlarının özellikle bedenen çalışanlardan farklı olduğunu ve aynı yöntemlerle korunulamayacaklarını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle diğer çalışanlardan ayrı olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında kendi mesleki örgütlerini oluşturmaya başlamışlardır.

İlk gazeteci örgütleri; emek sermaye ilişkisine dayalı mesleki çıkar esasına göre değil, dostluk bağlarının geliştirilmesi ve ahlaki standartların belirlenmesi gibi amaçlarla dernek şeklinde kurulmuştur. Gazetecilerin oluşturdukları bu dernekler, ilerleyen süreçte sınıf bilinci oluştuğça emek ve sermaye arasındaki çelişkiye bağlı olarak, ortak ekonomik hak ve menfaatlerin korunması amacıyla yavaş yavaş sendikaya dönüşmüştür³³⁰.

Başlangıç yıllarında olduğu gibi günümüzde de gazetecilerin; çeşitli mesleki hakların elde edilmesi, gerek iktidar ve gerekse diğer kuruluşlar karşısında baskı grubu özelliği kazanabilmek gibi amaçlarla mesleki örgütler kurdukları görülmektedir. Ayrıca bunlara ilaveten gazetecilerin mesleki örgütler kurmalarında, eğitim, terfi işlemlerinin düzenlenmesi, gazetecilerin birbiriyle ilişkilerinin geliştirilmesi, politik sorunlarla ilgilenme³³¹ gibi nedenler de etkilidir³³².

Mesleki örgütlenmenin ortaya çıkış şekli bakımından Türkiye ile Batı ülkeleri arasında benzerlik görülmektedir. Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de ilk gazeteci örgütü, hukuksal ve siyasal ortamın dayattığı bir zorunluluk olsa da³³³ dernekler şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu dernek, 1917 tarihli "Osmanlı Matbuat Cemiyeti"dir. Derneğin kuruluşu 1917

³²⁹ TUNCAI, s.95; ÖZEK, Türk..., s.790.

³³⁰ TUNCAI, s.95.

³³¹ Ülkemizde mesleki örgütler olarak dernek ve sendikaların politika ile uğraşması kanuni düzenlemelerle yasaklanmıştır. SAĞNAK, s.21-22.

³³² ALTUN, Türkiye'de..., s.57.

³³³ Zira bu dönemde sadece gazeteciler açısından değil, genel olarak sendikacılık hareketinin ortaya çıkabilmesi için ekonomik ve hukuki ortam yeterli değildi. Bu konuda bkz.: ERKUL, Türk İş Hukuku, 2821..., s.10-11.

tarihinde gerçekleşmişse de, Türkiye'de gazetecilerin dernek kurma çalışmaları II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 tarihine kadar gitmektedir³³⁴.

Türkiye'de genel olarak sendikaların ortaya çıkışı ile gazeteci sendikalarının ortaya çıkışı aynı döneme rastlamaktadır. Daha önce değinildiği üzere, her ne kadar diğer işçilerin sendikalaşabilmelerini öngören kanun 1947 tarihinde, gazetecilerin sendikalaşabilmelerine ilişkin ilk kanun 1952 tarihinde yürürlüğe girmişse de, sendikaların ortaya çıkışı 1950'li yıllarda olmuştur. İlk gazeteci sendikası, 10 Temmuz 1952 tarihinde kurulan İstanbul Gazeteciler Sendikasıdır³³⁵. Bununla birlikte daha önce değinildiği üzere, Türkiye'de gazetecilik işkolunda sendikal örgütlenme ve hakların gerçek kullanılma dönemi, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükler ve 1963 tarihli 274 ve 275 sayılı Kanunlarla başlamıştır.

2.4.2. Mesleki Örgütlenme Türleri ve Yapısı

Gazetecilik mesleğinin yapılabilmesinin, belirli ve zorunlu olarak kurulmuş örgütlere üye olma koşuluna bağlı tutulup tutulmamasına göre örgütlenme; "zorunlu örgütlenme" ve "ihtiyari örgütlenme" şeklinde incelenebilmektedir. Bunun dışında basının kendi kendini denetlemek amacıyla örgütlenmesi de mümkündür³³⁶.

³³⁴ TOPUZ, 1996, s.195.

³³⁵ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.128. Buna karşın ilk işveren örgütü Türkiye Gazete İşverenleri Sendikası (TGSS), 29 Haziran 1954 tarihinde 18 Gazete sahibi tarafından kurulmuştur.

³³⁶ Bu ayırımın dışında gazetecilerin mesleki örgütlenmesi; dikey örgütlenme ve yatay örgütlenme şeklinde de ikili bir ayırma tabi tutulabilir. Hemen hemen tüm örgütlerin, gazeteciler cemiyeti statüsü altında aynı gazeteci kitlesine hitap ettiği, tüzükleri itibariyle benzerlik hatta aynılık taşıyan örgütlenme modelidir. Sadece Basın Konseyi örgütlenme ve fonksiyon bakımından farklılık arzeder. Dikey örgütlenmenin olduğu örgütleri, Gazeteciler Cemiyeti, Basın Konseyi, Basın Dernekleri ve Türkiye Gazeteciler Sendikası şeklinde sıralayabiliriz. Yatay örgütlenme ise; mevcut örgütlerin gazetecilerin mesleki sorunlarıyla yeterince ilgilenmemeleri sonucu olarak, uzmanlaşmanın getirdiği ortak mesleki tavır, ortak çevre ve ortak ilgi alanının doğurduğu yakınlaşma ile oluşturulan bir örgütlenmedir. Buna örnek olarak da "Ekonomi Muhabirleri Derneği" verilebilir. Bu konuda bkz.: ÖKE, 228-231.

2.4.2.1. Zorunlu Örgütlenme

Gazetecilik yapabilmenin "resmi ve zorunlu örgütlenme" ile olanak kazanabildiği zorunlu örgütlenme sistemi, özellikle otoriter rejimlerde uygulanmaktadır. Buna karşın zorunlu örgütlenmenin bazı demokratik rejimlerde uygulandığı da görülmektedir. Buna göre gazetecilik yapabilme hakkı, belirli basın örgütlerine üye olmaya bağlıdır³³⁷. Türkiye'de uygulanmamakla beraber, bazı ülkelerde basın mesleğinde faaliyet gösterilebilmesi, belirli ve zorunlu olarak kurulmuş örgütlere³³⁸ üye olmak koşuluna bağlanabilmektedir³³⁹.

2.4.2.2. İhtiyari Örgütlenme

Türkiye'de gazeteci örgütlerinin ihtiyari örgütlenme sistemi içinde gerçekleştiği görülmektedir.

Basın sektöründeki sendikalara ve derneklere üye olmanın, gazetecilik yapabilmek için zorunlu görülmediği sistemlerde, bu sendikalar ve dernekler "ihtiyari örgütlenme" çerçevesinde kurulduğu için, kanuni ve resmi bir özel sisteme göre oluşturulmamaktadır. Buna rağmen, bu derneklerin , zaman zaman tüm basını temsil eden bir ağırlık kazandıkları kamuoyunu ve siyasal iktidarı etkiledikleri görülmektedir. Türkiye'de basın örgütleri resmi ve özel düzenlemelere konu olmamakla beraber değişik kanunlarla bu alanda kurulan örgütlere belirli yetkiler tanınmıştır³⁴⁰.

Türkiye'de de basın kuruluşlarının mesleki örgütlenmesi, "ihtiyari örgütlenme" sistemi içinde oluşmaktadır. Büyük şehirlerde, "gazeteci cemiyetleri" oluşturulmuştur.

Türkiye'de ihtiyari örgütlenme açısından mesleki örgütlenme türleri; dernekler ve sendikalar şeklinde incelenebilir.

³³⁷ Bu konuda bkz.: ÖZEK, Türk..., s.794.

³³⁸ Demokratik ülkelerde zorunlu örgütlenme, "barolar" gibi kamu kuruluş şeklinde oluşturulmaktadır.

³³⁹ ÖZEK, Türk..., s.790.

³⁴⁰ ÖZEK, Türk..., s.792.

2.4.2.2.1. Dernekler

Basın çalışanlarının sendikalar dışında dernek sistemi içinde örgütlendikleri de görülmektedir. Bütün dünyada, basın çalışanlarının "dernekler" içinde örgütlenerek, "kamuoyu yaratma" ve "baskı grubu" oluşturma amacıyla faaliyette buldukları görülmektedir. Dernekler, emek-sermaye ilişkisinde etken olmak amacına yönelik değildirler. Hizmet amaçları mesleğin gereksinimlerinin sağlanması ve ortak sorunların çözümü açısından gerekli uğraşı ve çabayı göstermektir. Dernekler ihtiyari örgütlenme şeklinde oluşturulan örgütler olduğu için, gazetecilik yapabilmek bu derneklere üye olmak koşuluna bağlı değildir.

İki tür dernek örgütlenmesi karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki; tüm gazetecileri kucaklamayı amaçlayan "Toparlayıcı Dernekler"dir. Toparlayıcı Derneklerin ana amacı, basın ve yayın organlarında çalışan gazetecileri bir araya toplamak, mesleki ve sosyal haklarını korumak, geliştirmek ve gelişmesine yardımcı olmak, gazetecilik mesleğinin zorunlu kıldığı hak ve özgürlüklerin savunulması ve genişletilmesi yolunda çalışmalar yapmak ve dayanışmayı güçlendirmektedir. Türkiye'de bu amaçla çalışan belli başlı iki dernek bulunmaktadır. Bunlar; Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Çağdaş Gazeteciler Derneği'dir. İkincisi ise; belirli uzmanlık gerektiren alanlarda çalışan gazetecilerin üye olduğu "Uzman Dernekleri"dir. Bu anlamda, Parlamento Muhabirleri Derneği, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık Muhabirleri Derneği, Adliye Muhabirleri Derneği, Ekonomi Muhabirleri Derneği, Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği, Magazin Gazetecileri Derneği, Radyo-TV Muhabirleri Derneği, Belediye Muhabirleri Derneği ve Türkiye Spor Yazarları Derneği birer uzman dernekleri olarak karşımıza çıkar³⁴¹.

2.4.2.2.2. Sendikalar

Diğer sektörler ile basın sektörü arasında uğraşının nitelikleri açısından farklılıklar söz konusu ise de sermaye-emek ilişkisinin varlığı, günümüzde büyük ve sermaye gerektiren

³⁴¹ Bu konuda mesleki örgütlerin tarihsel gelişimi için bkz.: TOPUZ, s.195-200; Haluk BESEN, Türkiye'de Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler, İstanbul, 1997, s.63-142; Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.128; TUTAR, s.132-133; KAYACAN, s.380-383.

bir sektör durumuna gelen basın sektörü açısından da geçerlidir. Bu açıdan basın sektöründe akla gelen ilk örgütlenme modeli sendikalardır. Günümüzde basın sektöründe gazeteciler bedenen çalışanların da üye olduğu sendikalara üye olmaktadır³⁴². Günümüzde yürürlükte bulunan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 274 sayılı Kanunda olduğu gibi birbiriyle ilgili işkollarında çalışanların aynı sendikada örgütlenmesi sistemi terkedilmiştir. Zira 2821 sayılı Kanunun 60. Maddesinde işkolları sayılmış ve bu işkolları arasında bağlantı olmadığı belirtilmiştir. Her ne kadar 274 sayılı Kanunda olduğu gibi birbiriyle ilgili işkollarının aynı sendikada örgütlenmesi terkedilmişse de, 2821 sayılı Kanunun 60. Maddesinin ikinci fıkrasında bir işyerinde yürütülen asıl işe yardımcı işlerin asıl işin dahil olduğu işkolundan sayılması nedeniyle bir basın işletmesinde bedenen çalışanların da gazetecilik işkolunda kurulu bir sendikaya üye olabilmeye olanak tanınmıştır. Bu açıdan bakılırsa karma sendika tipinin yine varlığını sürdürdüğü söylenilebilir³⁴³.

Gazetecilerin 1997 yılına kadar örgütlendiği tek sendika bedenen çalışanlarında üye olduğu Türkiye Gazeteciler Sendikası'dır. 1996 yılında gazetecilik işkolunda DİSK'e bağlı olan Medya, Radyo, Televizyon Gazete İşçileri Sendikası(Medya-Sen)'in kurulmasıyla birlikte, gazetecilerin örgütlendiği ikinci bir sendika ortaya çıkmıştır. Ancak yine de günümüzde gazetecilerin büyük bir çoğunluğu, 10 Temmuz 1952'de İstanbul Gazeteciler Sendikası olarak kurulan ve 1963 tarihinde genel kurul kararı ile bugünkü adını alan TGS'de örgütlüdür³⁴⁴.

Türkiye'de basın işletmesi sahiplerinin oluşturduğu ana sendikal örgüt ise, 1954 yılında kurulan Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası (TGSS)'dir. TGSS; başlangıçta işkolundaki işçi sendikalarına tepki, işçi-işveren ilişkilerinin bir gereksinimi olarak ortaya çıkmaktan

³⁴² Basın sektöründe gazeteciler dışında diğer çalışanlarla ilgili "işçi sendikaları" yapıları ve basın sektöründe çalışanların nitelikleri gereği iki tipe ayrılabilir. Bunlardan birincisi; sadece fikir işçilerini üye kabul eden, basın sektöründe bedenen çalışanları kapsamayan sendikalardır. Örneğin "Fikir İşçileri Sendikası" bu tip sendikalardandır. Diğeri ise; sadece bedenen çalışanların üye oldukları fikir işçilerini kapsam dışı bırakan sendikalardır. Bu sendikalara örnek olarak "Basın-İş" gösterilebilir. Bu konuda bkz.: ÖZEK, Türk..., s.790.

³⁴³ TUNCA, s.98.

³⁴⁴ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.128.

çok üretimle ilgili sorunlarına çözüm üretmek üzere bir işveren birliği niteliği taşımaktaydı. Ancak 1990'lara gelindiğinde işçi sendikacılığındaki gerilemeye paralel olarak önem ve işlevini bir ölçüde yitirmiştir³⁴⁵.

2.4.2.3. Basının Kendi Kendini Denetlemek Amacıyla Örgütlenmesi

Siyasal iktidarların basın özgürlüğünü sınırlayıcı müdahalelerini önlemek amacıyla, basın kendi içinde "otokontrol" denilen bir örgütlenme şekline gidebilir. Bununla siyasal iktidarın basını engellemesi, basının kendi içinde sorunlarını çözümlenmesi ve anayasal kurallara ve hakların niteliklerine uygun davranan bir basının oluşturulması sağlanmaktadır³⁴⁶. Mesleki örgütlenme ile ilgili olarak yapılan bu çalışmanın amacı, basın çalışanlarının iş ilişkileri açısından mesleki örgütlenmelerinden kaynaklanan sorunlarını ortaya koyabilme olmaktadır.

Bu örgütlerden sendikalar diğerlerine göre daha çok emek sermaye ilişkisine dayandığından bünyesinde işçi ve işverenler bir araya gelememektedirler (Bkz.: Sendikalar Kanunu Mad.38). Buna karşın Basın konseyi'nde ise işçi ve işverenler aynı çatı altında biraraya gelebilmektedir³⁴⁷.

2.4.3. Mesleki Örgütlenme Sorunları

Günümüzde sendikal örgütlenmelerde ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı da bir gerçektir. Bu sorunların ortaya çıkmasında genel olarak sendikaların emek-pazar sorunlarına eğilmekte başarılı olamayışı ve sendikal hareketin geleneksel muhalefet

³⁴⁵ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, s.129.

³⁴⁶ Basının kendi kendini denetlemek amacıyla "Basın Şeref Divanları" ve "Basın Konseyleri" şeklinde örgütlendiği görülmektedir. Bu örgütler, Basın Kanunu'nu ihlal edenlere gerekli disiplin tedbirlerini uygulamak amacıyla oluşturulabileceği gibi; basın özgürlüğünü korumak, basının diğer sorunlarıyla uğraşmak, basın çalışanlarını korumak, iktidarlara karşı basının bütününi temsil etmek gibi amaçlarla da oluşturulabilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Mahmut İhsan ÖZGEN, *Basın Ahlak Kuralları ve Yasalar*, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1988, s.94-198.; DÖNMEZER, *Basın Hukuku...*, s.298-304; ÖZEK, *Türk...*, s.795.

³⁴⁷ SAĞNAK, s.23.

rolüne fırsat tanımayan yeni endüstriyel örgütlenme ve yönetim uygulamalarının küresel olarak benimsenmesi gibi siyasal ve ekonomik dönüşümler etkili olmuştur³⁴⁸. Zira dünya ölçeğinde yaşanmakta olan küreselleşme olgusu ile bazı ideolojilerin önemini ve güncelliğini kaybetmesine paralel olarak radikal sendikacılık anlayışının zayıflaması, yaşanan ekonomik ve teknolojik değişimlerle birlikte otomasyonun günlük yaşamın bir parçası haline gelmesi, çalışanların üretimdeki payını azalttığı gibi, işçilerin sendikaya olan taleplerini de azaltmış ve sendikaların üye kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca yeni üretim modelleri çerçevesinde otomasyon ile birlikte çalışanların üretimdeki payının azalmasının bir sonucu olarak işsizliğin artması da sendikaların üye kaybetmesinde bir başka etken olarak görülmektedir. Yine küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni bir çalışma modeli olarak esnek çalışma düzenine geçiş de, çalışanların sendikalara olan gereksinimlerini azaltmıştır.

Günümüzde, sadece ülkemizde görülen bir sorun olmamakla birlikte, genel olarak sendikal hareketin zayıflaması ve sendikaların üye kaybına uğraması, sendikaların ve toplu iş sözleşmelerinin sağladığı güvencelerden yararlanma olanağının azalması, sendikal örgütlenme sorununun boyutunu büyütmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan oluşumlardan basın sektöründe çalışanların da etkileneceği bir gerçektir³⁴⁹.

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de de gazetecilerin sendikal örgütlenmede sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu bağlamda gerek sendikacılık hareketindeki genel sorunlara bağlı olarak gerekse kendine özgü koşulları gereği Türkiye'de basın çalışanlarının sendikal örgütlenmede yaşadıkları sorunların nedenlerini şu şekilde dört grupta incelemek mümkündür.

i. İşverenler tarafından izlenen sendikasızlaştırma politikaları

Gazetecilerin sendikalaşma eğilimi, 12 Eylül 1980'nden sonra her alanda örgütlenmeye, dernek ve sendika kurmaya karşı gösterilen baskı sonunda azalmaya başlamıştır. Gazete

³⁴⁸ Derleyen: Henk THOMAS, *Küreselleşme ve Üçüncü Dünya Sendikaları "Hızlı Ekonomik Değişimin Getirdiği Sorunlar"*, Türk Harb-İş Sendikası Ya., Ankara, 1999, s.256.

³⁴⁹ ÇGD, s.129.

işverenleri ve yöneticileri yaşanan gelişmelere bağlı olarak açık açık sendikalara cephe almışlar³⁵⁰ ve "sendika üyesi olmayan çalışanı" yaratmayı amaçlayan personel politikalarının yaşama geçirilmesini istemişlerdir. Bu anlamda sendikasızlaştırmaya yönelik ilk politikalar, 1991 sonlarında Milliyet Gazetesi'nde başlatılmış, daha sonra bunu Sabah Gazetesi izlemiştir. 1994 yılında da Hürriyet Gazetesi sendikasızlaştırma politikalarına katılmıştır. İzlenen bu sendikasızlaştırma politikaları sonucunda uzun yıllar toplu iş sözleşmesi ve sendikal haklardan yararlanabilmiş Milliyet, Hürriyet ve Yeni Asır gibi Gazetelerde çalışanlar sendikadan toplu olarak istifa ettirilmiştir. Bu şekilde gelişen sendikasızlaştırma politikalarını, 1990'lı yıllarda diğer yazılı basın işletmeleri ile birlikte yaygın yaşamına yeni başlayan yazılı ve işitsel-görsel basın işletmeleri de haksız rekabet nedeniyle izlemek zorunda kalmışlardır.

Basın işverenlerinin sendikasızlaştırma konusunda izlediği yöntemler; ya Milliyet, Hürriyet ve Yeni Asır Gazetelerinde olduğu gibi gazetecileri sendikadan istifa etmeye zorlamak ya da işletmenin belli bölümlerini taşeronlara kiralamak şeklinde genel olarak iki grupta toplanabilir. Sendikasızlaştırma amacına yönelik olarak özellikle basın işletmelerinde çalışan teknik ve idari kadrolardaki elemanlar, taşeron işletmelerin kadrosunda gösterilmektedir.

Böylece sendikasızlaştırma politikaları sonucunda basın çalışanlarının sendikalaşması önlenmekte ve sonuçta gazetecilik işkolunda faaliyette bulunan sendikalar güç kaybetmektedir. Nitekim TGS'nin günümüzde güç kaybetmesinin en önemli nedenlerinden biri, basın işverenleri tarafından izlenen sendikasızlaştırma politikalarıdır.

ii. Gazetecilerin sendikalara olan güvensizliği

İşveren tarafından izlenen sendikasızlaştırma politikaları ile birlikte, sendikaların da üyelerine güven vermemesi, sendikalaşma eğiliminin azalmasının nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁵⁰ Bu konuda Hürriyet Gazetesi genel yayın müdürünün sendikaya karşı olduğunu belirten, Türkiye'nin bugünkü ekonomik koşullarında sendikaların gereksiz olduğunu ve liyakata göre ücret verilmesi gerektiğini ileri süren görüşleri için bkz.: TOPUZ, s.200, 15 nolu dipnot.

Günümüzde gazetecilerin meslek örgütlerinin çoğunun yönetiminde basın işverenleri veya basın işverenlerine yakın kimselerin etkin olması, gazetecilerin mesleki örgütlenmelere olan güvenini azaltmaktadır. Bu yapıdaki basın örgütlerinin çizdikleri yönetim politikalarının tekelci basının yayın politikasından farklı olamayacağı ve dolayısıyla basın çalışanlarını korumaya yönelik politikaların gözardı edileceği ileri sürülmektedir.

Gazetecilerin mesleki örgütlere olan güveninin azalmasına neden olan bir diğer etken de, meslek örgütlerinin amaçları doğrultusunda faaliyetlerinin yetersiz oluşudur. Günümüzde gazetecilerin örgüt sayılarının çok fazla olduğu görülmekle birlikte, bu örgütlerin tam anlamıyla işlevlerini yerine getirememesi gazetecilerin mesleki örgütlere olan güvensizliğini arttırmaktadır. Gerçekten de meslek örgütlerinin işsiz kalan gazeteciler için bir şey yapmak ve üyelerinin teknolojik gelişmelere uyumunu kolaylaştırmak amacıyla meslek içi eğitim olanakları sağlamak gibi faaliyetler yerine, genellikle ödül dağıtmak gibi faaliyetlerle uğraştıkları görülmektedir.

Mesleki örgütlenmeye olan güvenin azalmasının etkileri sendikalarda da yaşanmaktadır. Nitekim 1997'li yıllara kadar gazetecilerin tek sendikal örgütü niteliğinde olan TGS'nin 1980'nden sonra ekonomik, siyasal ve sosyal faktörlerin yanı sıra, üyelerinin isteklerini karşılayamamasına bağlı olarak, kendisine duyulan güvenin yitirilmesi ile birlikte etkinliğinin azaldığı görülmektedir.

TGS'nin sadece aidat toplama işlevini yerine getiren bir örgüt olduğu konusunda oluşan genel kanı ile birlikte, TGS başkanlarının basın işletmelerinde yönetici olması nedeniyle gazetecilerin haklarının yeterince korunamayacağı düşünülmekte ve gazetecilerin sendikaya olan güvenleri azalmaktadır. Gerçekten de TGS başkanlığı ile basın işletmelerinde yöneticilik yapmak, farklı kesimlerin çıkarlarının aynı anda temsil edilmesi anlamına gelmektedir ki, bunu gerçekleştirebilmek mümkün değildir.

iii. Mesleki örgütlenmedeki bölünmeler

Daha önce değinildiği üzere gazetecilerin mesleki örgütleri çok çeşitlidir. Özellikle derneklerin sayılarında çok ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Gazetecilerin bu şekilde çok değişik meslek örgütleri içersinde yer almaları başka bir deyişle örgütlenmenin bölünmesi, mesleki çıkarların korunmasını güçleştirmektedir.³⁵¹

iv. Mesleki çıkarların korunmasında sendikacılık anlayışının yerini bireysel anlayışın alması

Gazetecilerin mesleklerine sahip çıkması ve böylece güçlenmesi sendikacılık anlayışıyla değil, bireylerin güçlenmesi yoluyla yapılmaktadır. Böylece sermaye en uygun kişiyle işbirliği yapabilme yollarını kolayca bulmaktadır. Basın sektöründe bireycilik çok hakim olduğu için gruplararası çatışmalar, bireysel çatışmalara dönüşebilmektedir. Bu çerçevede gazetecilerin meslek ilkeleri bakımından eğitilme gibi pek çok sorun da gündeme gelmektedir³⁵².

Gazetecilerde mesleki çıkarların korunması açısından sendikacılık anlayışının yerine bireyci anlayışın hakim olmasının bir diğer nedeni de, TGS'nin gazetecilik işkolundaki gazetecilerle birlikte 1475 sayılı Kanuna tabi olan bedenen çalışanları tek çatı altında toplamasıdır.

Sendikanın güçlü olması açısından sektörde çalışanların birlikte hareket etmesi yararlıdır. Ancak her iki kesimin yaptıkları işin nitelikleri bakımından büyük farklılıklar vardır. Bu durumun toplu iş sözleşmesi metninde dikkate alınması gerekir. Uygulamada bugün bu işçiler arasındaki nitelik farkı konusunda ayırım yapılmamakta bu da bazı sorunlara yol açmaktadır. Örneğin; yüksek öğrenim görmüş, yabancı dil bilen bir muhabir ile gazetenin şoförü veya kapıcısı toplu iş sözleşmesinin olanaklarından hemen

³⁵¹ ÖKE, s.232.

³⁵² Nezih DEMİRKENT, "Medyanın Genel Sorunları", Basın Kendini Sorguluyor, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996, s.120-122.

hemen eşit koşullarda yararlanmaktadır. Bu durum verimliliğin gözardı edildiği ve toplu iş sözleşmelerinde ücret belirlenirken, öznel ve nesnel faktörlerin dikkate alınması gerektiği gerekçesi ile fazla çalışan gazeteciler tarafından eleştirilmektedir. Uygulamadaki bu durum, özellikle gazeteciler açısından sendikaya karşı olumsuz bir bakış açısının gelişmesine ve sendikacılık yerine bireyci arayışların gelişmesine neden olmaktadır.

Bunların dışında gazeteci sendikasının başka bir deyişle TGS'nin etkinliğinin azalmasında tirajı yüksek gazetelerde çalışanların sendikalardan ayrılması da etkili olmuştur. Ayrıca sendikacılık hareketinin zayıflamasında; basın işletmelerinde ikili ilişkilerin ağırlıkta olması gibi, basının kendine özgü yapısının da etkili olduğu söylenilebilir. Böylece diğer sendikalar gibi TGS'de etkisini ve gücünü kaybetmektedir.

Belirtilen bu nedenlere bağlı olarak gazetecilik işkolunda sendikaların hem üye sayısı itibariyle hem de örgütlü oldukları işyeri itibariyle eski güçlerini kaybettikleri görülmektedir. Nitekim 1980 sonrası dönemde 1997 yılına kadar gazetecilerin üye olduğu tek sendika olarak TGS, sadece Anadolu Ajansı, Anka ve Cumhuriyet Gazetesinde örgütlü duruma düşmüştür. 1991'de toplu iş sözleşmesi yapılan gazete sayısı beş iken günümüz de sadece Cumhuriyet Gazetesinde toplu iş sözleşmesi yapılabilmektedir.

Son dönemde bazı gazetelerin mali çıkmaza girmesi, UBA Ajansında ve Cumhuriyet Gazetesinde olduğu gibi bazı gazetecilerin de istifa etmesi ya da ettirilmesi sonucunda TGS'nin örgütlenme oranı %50'lere kadar inmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, TGS'nin üyelerinin ve potansiyel üyelerinin beklentilerine karşılık verememesi, işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirememesi, ücret sendikacılığı yapması ve 1997 yılında Medya-Sen'in kuruluşu gibi nedenler etkili olmuştur.

2.5. Basın Sektöründe Yaşanan Gelişmeler Sonucunda Ortaya Çıkan Sorunlara Yönelik Ortak Çözüm Önerileri

Basın çalışanlarının yaşadığını ifade ettiğimiz bu sorunlarını çözümlenmeye yönelik olarak öncelikle tekelleşmenin önlenmesi veya tekelleşmenin ve teknolojik gelişmelerin olumsuz etkilerini gidermeye yönelik olarak bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Yoğun tartışılmaya başlanmış olmasına rağmen, hemen hiçbir ülke, basın tekellerinin oluşmasına ve basın sektöründe sermaye yoğunlaşmasına karşı etkin önlemler getirebilmiş değildir³⁵³. Basın sektöründe gelişmiş bir çok ülke tekelleşme tehlikesini genel ticaret kanunları çerçevesinde, işletmelerin el değiştirmesinin belirli koşullara bağlanması ile ilgili hükümlere dayanarak veya haksız rekabetin önlenmesi ile ilgili hükümlerin uygulanmasıyla önlemeye çalışmaktadır³⁵⁴. Ancak basın sektöründe tekelleşmenin ulusal ve uluslararası alanda gösterdiği hızlı gelişmeye karşılık alınan önlemlerin son derece sınırlı ve yetersiz kaldığı görülmektedir. Türkiye açısından da tekelleşmeyi önleyen kanuni düzenlemelerin yapılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ekonomik zorunlulukların basın özgürlüğünü tehlikeye atmasına izin verilmemesi gerekir³⁵⁵.

Tekelleşmeyi önlemeye yönelik uluslararası alanda özellikle IFJ'nin çalışmalar yaptığı görülmektedir³⁵⁶. IFJ, 10 Şubat 1989 tarihinde Avustralya'nın Sydney kentinde "Transnasyonal Multi-Media" konulu bir konferans düzenlemiş ve bu konferansa, tüm sendikaları, Birleşmiş Milletler ve birimlerini, tüketici ve yerel ilgi gruplarını, siyasi partileri, gazeteciler ile diğer basın çalışanlarını ve diğer vatandaşları tekelleşmenin yarattığı olumsuz sonuçlara karşı ve sendikal hakların savunulması konusunda duyarlı olmaya davet etmiştir. Ayrıca bu konferansta IFJ, hükümetlerin tekelleşmeyi önlemek

³⁵³ BOHERE, s.57.

³⁵⁴ IFJ/AJA, "News Unlimited-Journalism and Global Ownership", Sydney, 1989, s.5-8.

³⁵⁵ Taner BERKSOY, s.43.

³⁵⁶ Zeynep ALEMDAR, *Oyunun Kuralı "Basında Özdenetim"*, Bilgi Yayınevi, B.1, Ankara, 1992, s.62.

için ticari faaliyetleri yeniden düzenlemeleri gerektiğini, uluslararası anlaşmalar ve kanunlarla uluslararası basınının yeniden düzenlenmesi gerektiğini önermiştir. Buna ek olarak, bunların yapılabilmesi için gözönünde bulundurulması gereken hususları da saymıştır. Bunlar;

i. Transnasyonal basın girişimlerine, iş yapacakları her ülkede tüm global hisselerini açıklama zorunluluğu,

ii. Özel kuruluşların ve mali grupların yazılı veya işitsel-görsel basın sektöründe bölgesel ya da ulusal bir tekel oluşturmalarını önlemeye yönelik olarak basın alanındaki mülkiyet artışına sınırlamalar,

iii. Kabul edilmeyen derecede artışların olduğu yerlerde basın mülkiyetini engelleme ve

iv. Alternatif yayıncılık yaratılmasıdır³⁵⁷.

IFJ'nin de yaptığı çalışmalarda ortaya koyduğu gibi, basın sektöründe tekelleşmeye karşı alınan belli başlı kanuni önlemler, daha çok birleşme ve el değiştirme yoluyla basın işletmelerinin aşırı büyümesini önlemeye yöneliktir. Ancak serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisini uygulayan ülkeler için işletmelerin satın alma yoluyla el değiştirmelerinin veya birleşmelerinin bütünüyle önlenmesi olanaksızdır. Bu bakımdan satın alma yoluyla el değiştirmelerin veya birleşmelerin önüne geçilemeyeceğine göre, tekelleşmenin nasıl önlenilebileceği bir sorun olarak karşımıza çıkar. Bazı ülkeler bu durumu tekelleşme yarattığı kabul edilen bazı kriterler saptayarak çözmeye çalışmışlardır. Çeşitli ülkelerde uygulanan bu yöntemde dikkate alınan kriterleri şu şekilde sıralandırabiliriz:

i. En çok kullanılan kriter, birleşme ve el değiştirme sonucunda ortaya çıkacak tiraj rakamlarıdır. Tekelleşme açısından tiraj rakamlarının dikkate alınması durumunda, belli bir tirajın aşılması halinde tekel durumunun oluşacağı öngörülebilir. Bu durumda

³⁵⁷ IFJ, "Sydney Deklaration", 10 February 1989.

bu tür birleşme ya da el değiştirmeleri zorlaştırmaktan, yasaklamaya ve işlerini iptal etmeye kadar uzanan çeşitli yaptırımlara başvurulabilir.

ii. Tekelleşme açısından piyasada oluşan hisse senedi miktarının da kriter olarak alındığı görülmektedir. Böyle bir kriter dikkate alındığında belirli büyüklükteki hisse senedinin piyasada el değiştirmesi durumunda bir tekel durumunun ortaya çıkacağı düşünülebilir.

iii. Bir grubun elinde bulunan gazete sayısı da tekelleşmenin oluşması açısından kriter olarak dikkate alınmaktadır. Bu kriterin dikkate alınması durumunda tekelleşmenin önlenmesi açısından bir dağıtım pazarındaki büyük bir yayın organının aynı dağıtım pazarındaki başka bir yayın organını satın alması yasaklanmalıdır. Ancak bir dağıtım pazarında çok sayıda yayın organının var olması durumunda başka bir yayın organının satın alınmasına izin verilebilir.

Bu kriterlerin dışında kamuoyunun gelişmiş olduğu toplumlarda tekelleşmeyi önlemek amacıyla başvurulmuş bir diğer yöntem de; Basın işletmesi sahiplerinin, ortaklarının, yazı işleri kadrosunun yaptığı sözleşmelerin, hatta siyasal eğilimlerinin açıklanması zorunluluğudur. Böylece bu işletmelerin yayınlarını izleyenler, o basın işletmesinin yayınlarını daha iyi değerlendirebilme şansına sahip olabilecekleri gibi, tekel durumuna karşı toplumsal bir tepki olanağına da kavuşmuş olmaktadır.

Türk Hukukunda tekelleşmeyi doğrudan önlemeye yönelik kanuni bir düzenleme mevcut değildir. Bu bakımdan basın çalışanlarının korunulmasını sağlayabilmek için öncelikle tekelleşmeyi önlemeye yönelik kanuni düzenlemelere gereksinim vardır. Ayrıca tekelleşmeyi kanuni düzenlemelerle önlemeye çalışmanın dışında, alternatif yayıncılığın yaratılabilmesi için, düşünce üreten basına özel yardım yapılmalı, bu yardım siyasal baskıya olanak vermemelidir. Ayrıca basın sektöründe basınla ilgili kağıt, reklam ve dağıtım alanında her türlü tekelleşme girişimlerini engelleyecek kanuni düzenlemeler mutlaka yaşama geçirilmelidir³⁵⁸. Basın işverenlerinin basında çok sesliliğini önleyecek ölçüde yayın ve dağıtım şirketine sahip olması ya da bunlarla

³⁵⁸ ALEMDAR, s.62.

ortaklık kurması kanuni sınırlamalara tabi tutulmalıdır. Buna ek olarak, basın işverenlerinin gazetecilik mesleği dışında her hangi bir ticari faaliyette bulunması ya da bu tür ticari kuruluşların uzantısı olarak faaliyet göstermesi³⁵⁹, yeni kanuni düzenlemelerle mutlaka sınırlandırılmalıdır.

Basın sektöründe tekelleşme liberal ekonomi içerisinde kaçınılmaz bir olgudur. Kanunlarla olumsuzlukların giderilmesi bir yere kadar olmaktadır. Tüm liberal devlet düzenlerinde olumsuzluklarla yapılan mücadelenin yöntemi demokratik ortam içerisinde sosyal adalet, sosyal devlet ve yurtseverlik bilinciyle gerçekleştirilen sivil örgütlenme modelleridir. Bu örgütler, tüketiciyi koruma dernekleri modeline bağlı bir yöntemle oluşturulabileceği gibi ombudsmanlar şeklinde de oluşturulabilir. Oluşturulan sivil toplum örgütleri, sermaye birikimi aşamasına gelebildikleri takdirde, kendileri de basın sektöründe faaliyete geçebilirler. Böylece tekelleşme mücadele ortamına girerek, çok seslilik getirebilirler. Ayrıca meslek kuruluşlarının ve sendikaların da baskı ve menfaat grubu olarak tekelleşmenin olumsuz sonuçlarını gidermede etkili olacakları da kuşkusuzdur. Bu örgütlerin tekelleşme ile mücadelede ana felsefenin dayanağı da ahlak ve klasik kültürdür³⁶⁰.

Basın sektöründe baş döndürücü bir hızla yaşanan teknolojik gelişmeler³⁶¹ karşısında kadronun kendisini teknolojik gelişmeler doğrultusunda yeni istemlere göre uyarlayabilmesi açısından da bir takım önlemlerin alınması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer önlem alınmazsa; teknolojinin yarattığı, yeni görevlerin yaratılması, eskilerinin sona ermesi, sorumlulukların transferi, görevlerin değişikliğe uğraması, yeni niteliklerin kazanılması ve çeşitli mesleki kategoriler arasındaki çıkar çatışmaları vb. tehditlere karşı korunma sağlanamaz.

Gazeteciler ve sendikaları, doğal olarak mesleki çıkarlarını bu teknolojik yeniliklerin tehdidinden koruma yollarını araştırmaktadır. Nitekim, 1978 yılında Nis'de toplanan

³⁵⁹ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 1.2.

³⁶⁰ ÖKTEM, s.53-54.

³⁶¹ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 1.1.2.

XIV. Dünya Kongresi'nde Uluslararası Gazeteciler Federasyonu, yeni teknolojinin yarattığı sorunlara yönelik olarak şu önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir³⁶².

- i. Yeni teknoloji, gazeteciye yaratıcılığını geliştirme, çalışma koşullarını ve maddi ödüllendirmeleri iyileştirme olanağı sağlamalıdır.
- ii. Gazeteciler yeni tekniklerin planlanması ve uygulanmasındaki tüm aşamalara katılmalıdırlar.
- iii. Yeni teknikler, gazetecinin yaratıcılığını engelleyecek görevleri gazeteciye yüklememelidir.
- iv. Yeni tekniklerin uygulanması hali hazırda istihdam olunan kimselerin işlerini kaybetmeleri sonucun doğurmamalıdır.
- v. Belirli bir gazeteye yeni teknolojinin gelmesiyle geleneksel metodları kullanmaya devam etmeyi tercih eden gazeteci, bunu özgürce yapabilmeli, iş güvencesi tehlikeye girmemelidir.
- vi. IFJ, kendisine bağlı gazeteci sendikalarına grafik dalındaki sendikalarla işbirliğinde bulunmayı tavsiye eder.
- vii. İşveren ve sendikalar arasında tam bir müzakere, tartışma ve anlaşma olmadıkça hiçbir yeni teknik uygulanmamalıdır.
- viii. Yeni teknikleri kullanan tüm işçiler, ilgili işçilerin tercihine bağlı olarak işyerinde veya dışarıda sürekli sağlık kontrolü altında olmalıdırlar. Yeni tekniklerin fiziki ve psikolojik etkileri konusunda daha fazla araştırma yapılmalıdır.
- ix. Yeni tekniklerin gerektirdiği eğitim veya yeniden eğitim, iş saatleri içinde yapılmalı, masrafı işverence karşılanmalıdır.
- x. Gazeteciler ve sendikaları, yazı işlerinden geçirilmeden hiçbir nüshanın basılmamasında ısrar etmelidirler.
- xi. Her gazeteci ekranda görüntülediğinin bir nüshasını haiz olmalıdır. Bir haber ajansından veya herhangi bir dış kaynaktan gelsin, ekrana ulaşan her materyalin bir kopyası elde edilebilmelidir.

³⁶² BOHERE, s.48-50.

XIV. Dünya Kongresi'nden sonra da çalışmalarını sürdüren IFJ, Uluslararası Grafik Federasyonu'yla da teknolojik gelişmeler konusunda ortak bir çalışma yapmış ve 21 Ocak 1980 tarihli Kopenhag bildirisi olarak bilinen ortak bir bildiri hazırlamıştır. İki kuruluş, yazı işleri ile baskı birimleri arasındaki geleneksel işbölümünün korunmasına olan gereksinimi yeniden vurgulamışlardır. İşçilerin yeni teknolojinin uygulanmasına ilişkin kararlara katılma hakkını duyurmuşlar ve tüm personele uygun eğitim verilmesi isteminde bulunmuşlardır. Sağlığın korunması için önlem alınmasında ısrar etmişler ve yeni tekniklerin uygulanmasından doğabilecek tüm ücret indirimlerine ve unvan tenziline karşı çıkmışlardır. Üretimdeki artışın iş saatlerinde bir azalma (haftada 35 saat, eğitim amacıyla izin, daha erken emeklilik) ile karşılanmasını önermişlerdir³⁶³.

IFJ'nin yaptığı çalışmalarda da belirtildiği üzere, gazetecilerin özellikle teknolojik değişikliklere bağlı olarak karşılaştıkları sorunların çözümlenmesinde "Meslek İçi Eğitim" etkili bir yoldur. Günümüzde her meslekte, çalışırken mesleki bilgiyi ve tecrübeyi genişletici ve geliştirici meslek içi eğitim yaygın ve hatta zorunlu bir hale gelmiştir³⁶⁴. Gazetecilik mesleği açısından meslek içi eğitim daha da zorunludur. Zira günümüzde her ne kadar gazeteci yetiştiren okullar varsa da gazeteci olabilmek için bu okulları bitirmek zorunlu olmadığından, gazeteciliğin her aşamasında uzmanlık bölümlerine göre, meslek içi eğitim ve öğrenim görmenin zorunluluğu daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir şekilde yaşandığı günümüzde, meslekte her gün ilerleyen teknik gelişmeler ve dünya politikasındaki değişimler ve gelişmeler, gazetecileri eğitilmiş olsalar da uzman kişilerden yararlanmaya ve kendilerini yenilemeye zorunlu kılmaktadır³⁶⁵.

Meslek içi eğitimi yalnız başına basın işletmesinden beklemek de yanlıştır. Burada basın işletmeleri, dernekler, sendikalar, ilgili meslek örgütleri ve İletişim Fakülteleri'nin birlikte politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Üniversite-Basın Sektörü İşbirliği içinde

³⁶³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: BOHERE, s.50-55.

³⁶⁴ Örneğin ülkemizde 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 214-250. Maddeleri hizmet içi eğitime yönelik düzenlemelere yer vermiştir.

³⁶⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Refik ERTUĞ, "Gazetecilikte Meslek İçi Eğitim Konusunda Tebliğ", 2. Türk Basın Kurultayına Sunulacak Tebliğler, BYGM Ya., Ankara, 1975, s.81-85.

gerçekleştirilecek bir eğitim modeli hem meslek içi eğitimin sağlanmasında hem de basın işletmelerinin ihtiyaç duyduğu nitelikli personelin yetiştirilmesi için zorunlu olmaktadır³⁶⁶.

Tekelleşmeye ve teknolojik gelişmelere karşı alınabilecek önlemlerin dışında, doğrudan basın çalışanlarına yönelik hükümler ihtiva eden Kanunlarda da düzenlemeler ve değişiklikler yapılması günümüzde basın çalışanlarının karşılaştığı sorunların giderilmesi açısından diğer önlemler kadar önem taşımaktadır.

Basın sektöründe işitsel-görsel basın alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak, yeni bazı kanuni düzenlemelere gidilmesi gerektiği gibi, kanuni düzenlemelerin işverenler tarafından suistimal edilmesini önlemek amacıyla da bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Zira 1980 sonrası yaşanan sosyal ve ekonomik değişimlere paralel olarak toplu iş sözleşmesi ve sendikalaşma açısından yaşanan sorunlar gazetecilere yönelik 5953 sayılı Kanunu yeniden önemli hale getirmiştir. Bu nedenle Kanunun yeniden gözden geçirilmesi ve bir takım değişikliklerin yapılması gerektiği gibi, yeni bazı düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen bu Kanun, kapsama aldığı kişiler açısından İş Kanunu'na göre bazı bakımlardan avantajlı hükümler taşımakta ise de, genel olarak günümüz gereksinimlerine yanıt vermekten uzaktır. Basının üstlendiği görevleri gereğince yerine getirebilmesi ve olumsuz eleştirilerden kurtulabilmesi için önce kanunun eksiksiz olarak uygulanması³⁶⁷, bunun yanında yeni kanuni düzenlemelerin yapılması zorunlu görülmektedir.

5953 sayılı Kanunun "Kanunun Şümulü" başlıklı "Bu Kanun hükümleri Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerde haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunu'ndaki "işçi" tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır" şeklindeki 1. Maddesinin 1. Fıkrası hükmü değiştirilerek kapsam, özel ve kamusal radyo ve televizyon kuruluşlarını da kapsayacak

³⁶⁶ ÇGD, s.196-197.

³⁶⁷ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.3.1.

şekilde genişletilmelidir. Buna göre madde hükmü "Bu Kanun hükümleri, Türkiye'de yayınlanan gazete ve süreli yayınlarla haber ve fotoğraf ajanslarında, Türkiye'de yayın yapan özel ve kamusal radyo ve televizyon kuruluşlarında (TRT ve Anadolu Ajansı dahil) haber ve program işlerinde fikir ve sanat üreterek çalışan ve İş Kanunu'ndaki "işçi" tanımı dışında kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır" şeklinde düzenlenebilir. Böylece yapılan bu düzenlemeye uygun olarak, Kanunun istisnalar başlığını taşıyan 2. Maddesinin yürürlükten kaldırılması gerekir.

Yapılması gereken bu yeni kanuni düzenleme ile devletin tekel durumunda olduğu TRT'li dönemlerden günümüze değin süregelen TRT personeline yönelik bir takım sorunlar da çözüme kavuşacaktır. Günümüzde TRT'de bir kısım çalışanların çeşitli sorunları vardır. TRT'de uygulanan istisna akdi ile yapılan çalışmaların birçok bölümünde ve birçok çalışan için hizmet akdi niteliğinde olduğu Çalışma Bakanlığı Müfettişlerince saptanmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na göre, hizmet akdi niteliğinde yapılan çalışmaları istisna akdi olarak değerlendirmek olanaklı değildir. Bu konuda SSK'nun da gerekli girişimleri sürdürmesi gerekmektedir. Bu durumda TRT'de hizmet akdi ile çalışabilmenin kabul edilebilirliği, 5953 sayılı Kanundaki istisna hükmünün kaldırılarak kapsamın genişletilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda TRT Haber Hizmetleri Bölümü'nde çalışanların 5953 sayılı Kanun kapsamına alınması sağlanmalıdır. 5953 sayılı Kanun kapsamına alınmasa da TRT Kanunu'nda yer alan ve çalışanların hakları konusunda yanlış uygulamalara ve tartışmalara yol açan düzenlemelerin yeniden ele alınması gerekmektedir³⁶⁸.

5953 sayılı Kanun'un 19. Maddesinde "her 6 günlük fiili çalışma karşılığı gazeteciye bir günlük ücretli izin verilmesi mecburidir" hükmü gazetecilerin ağır çalışma koşulları göz önüne alınarak yeniden düzenlenmelidir.

³⁶⁸ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.3.3.

Ayrıca 5953 sayılı Kanununun 6. Maddesinde ele alının kıdem tazminatına genel iş kanununda olduğu gibi bir tavan sınırı getirilmelidir³⁶⁹. Böylece işverenlerin kıdem tazminatı ödememek gibi bir amaçla gazetecilerin işlerine son verme nedeni kalmayacaktır.

Gazetecilerin iş güvencesinin sağlanması ve istihdama ilişkin sorunlarının çözümlenebilmesi için 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile 195 sayılı Basın İlan Kurumunun Teşkiline Dair Kanun'da yer alan asgari ve zorunlu kadro düzenlemesinin 5953 sayılı Kanun'a da eklenmesi gerekmektedir. 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanununun 38. Maddesine göre; RTÜK tarafından asgari kadrolu gazeteci sayısı belirlenmiştir. Yine 10 Ocak 1961 tarihli 195 sayılı Basın İlan Kurumunun Teşkiline Dair Kanun ile gazetelerde resmi ilan ve reklamların yayınlanması için asgari kadro uygulaması kabul edilerek, 34. Maddesine göre bu yetki Basın İlan Kurumu Genel Kurulu'na verilmiştir. Her iki Kanunda belirlenmesine rağmen, 5953 sayılı Kanunun kapsamı dışında gazeteci istihdam etmenin önlenmesi için, asgari ve zorunlu kadroları belirleyen bir maddenin 5953 sayılı Kanun'a da eklenmesi gerekmektedir³⁷⁰. 5953 sayılı Kanunda düzenleme konusu yapılabilecek olan asgari ve zorunlu kadro sayıları, gazetelerin günlük ortalama satışına, radyo ve televizyonların yerel, bölgesel ve ulusal olmasına göre belirlenebilir³⁷¹.

Asgari ve zorunlu kadroların 5953 sayılı Kanunda da düzenlenmesinin dışında iş güvencesi açısından istihdam edilen gazetecilerin, basın işletmeleri tarafından bağlı oldukları basın birliğine ve ilgili kurumlara bildirimleri de sağlanmalıdır³⁷².

³⁶⁹ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.1.

³⁷⁰ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.1.

³⁷¹ Asgari ve zorunlu kadrolar için çalışma yapan TGS, gazetelerin günlük ortalama satışına göre; en az 10, en çok 200 asgari ve zorunlu kadronun belirlenmesini öngörmüştür. Bölgesel gazeteler için asgari ve zorunlu kadro, günlük ortalama satışa göre 5-10 arasında değişmektedir. Özel radyo ve televizyonlar için öngörülen asgari ve zorunlu kadro; yerel televizyonlar için 15, bölgesel televizyonlar için 25 ve ulusal televizyonlar için 75 ve özel radyolar için ise 10'dur. Bu konuda bkz.: <http://www.tgs.org.tr>'den; "Kadro Kanunu Önerisi", 1999, s.1-3; Ayrıca bkz.: TGS, 10.01.1997 Tarihli..., s.3.

³⁷² Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.4.2.

5953 sayılı Kanunda olduğu gibi 5680 sayılı Basın Kanunu'nun da bazı maddelerinin değiştirilmesi gerekmektedir. Kanunun 5. Maddesinde yer alan "mevkutenin yazı işlerini fiilen idare eden sorumlu müdürün lise tahsili görmüş olma veya bu derecede tahsili bulunduğunu resmen tevsik edilmiş olma" koşulu, "gazetecilik mesleki eğitimi görmüş olma" şeklinde değiştirilmelidir. Çünkü 5. Madde, gazetecilik mesleğinin doğuştan gelen bir yetenek işi ya da vasıfsız kişilerin de yapabileceği bir meslek olarak görmekte, gazetecilik eğitimini gereksiz saymaktadır. Zira gazeteciliğin de diğer meslekler gibi belli bir eğitim gerektirdiğini kabul etmek gerekir³⁷³. Ayrıca gazeteci tanımı kanunda açık olarak yapılmalıdır. Basın işletmelerinin kuruluş şekli, örgütlenme biçimleri, basın işletmelerinde çalıştırılacak kişilerin nitelikleri, basın işletmelerinin haber toplama ve yazı işleri bölümlerinde çalışan yöneticiler ile muhabirlerin eğitim düzeylerinin belirlenme şekli, yeniden ele alınmalıdır³⁷⁴.

Yürürlükteki Basın Kartları Yönetmeliği'nin değişen şartlar ve uygulamada görülen aksaklıklar karşısında yeniden ele alınarak değiştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda Basın, Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün basın kuruluşlarının da görüşünü alması gereklidir. Zira basın kartları konusunda hakkı olmayan bazı kişilerin basın kartı aldıkları iddia edilmektedir ve iddialarda haklılık payı da bulunmaktadır. Bu sorun sadece günümüz açısından değil, eski yönetmelikler döneminde de hep tartışılan bir sorun olarak süregelmiştir³⁷⁵.

Basın kartının Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından verilmesinin birden fazla sakıncası bulunmaktadır. Birincisi, siyasi iktidarların basına yönelik müdahalesine açık bir zemin oluşturulmaktadır. Basın Kartları Yönetmeliği'nde sık sık yapılan değişiklikler bunun somut birer örneğidir³⁷⁶. Basın kartının devlet tarafından

³⁷³ DEMİRKENT, Sayfa..., s.149.

³⁷⁴ Feyyaz BODUR, Yerel Basında Yönetim ve Örgüt Yapısı, Anadolu Üniv. Ya.No:1000, AÖF Ya.No:556, Eskişehir, 1997, s.120-122.

³⁷⁵ GİRİTLİ, s.107.

³⁷⁶ Basın Kartları Yönetmeliği 1942 tarihinden bu yana 22 kez değiştirilmiştir. Bu değişiklikler ile ilgili olarak bkz.: Mustafa EKMEKÇİ, "Basın Kartlarına İlişkin Öneri ve Eleştiriler", Basın Güncesi, ÇGD. Ya.No:9, B.1, Ankara, 1994, s.399-402; R.G., T.09.08.1998, S.23428.

verilmesinin yarattığı bir başka önemli sıkıntı da, fiilen gazetecilik yapan bir çok kişinin basın kartı taşıyamamasına rağmen, sadece yönetmeliğin öngördüğü şekli koşulları yerine getiren ve gazetecilikle ilgisi olmayanların basın kartı taşımasıdır. Aynı şekilde gazeteci olmamasına rağmen, çok sayıda kamu görevlisi de basın kartı taşımaktadır³⁷⁷. Bütün bu hususlar devletin basına müdahalesi sonucunu doğurmaktadır.

Bu bakımdan basın kartı alacakların sıkı bir denetimden geçirilmesi ve gazeteci olduklarının ispatlanması gerekmektedir³⁷⁸. Ayrıca yine, basın kartını aldıktan sonra, gazeteci olarak çalışılıp çalışılmadığı da denetlenmelidir³⁷⁹. Ayrıca basın kartını siyasetin denetiminden çıkarıp basın sektörüne devretmek gerekmektedir. Gazetecilerin sendikaları, meslek örgütleri, işveren sendikalarından oluşan bir kurul kendi belirleyeceği ölçülere göre; basın kartı vermek ve geri almak yetkisine sahip olmalıdır³⁸⁰. Ya da basın kartı verme yetkisi basın sektöründe faaliyet gösteren, çalışanların meslek örgütlerinden oluşan tarafsız bir kurula verilmelidir. Bir başka alternatif de, Basın kartı Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nce oluşturulan komisyonca verilmeye devam edilmeli, ancak bu komisyonun gazetecilerin sendikası ve bütün meslek örgütlerinin temsilcilerinin katılımı ile demokratikleşmesi sağlanmalıdır³⁸¹.

Bunların dışında kanuni düzenleme yapılmasını gerektiren bir diğer husus da, gazeteci tanımı konusunda kanunlar arasında yeknesaklık sağlanmasıdır. Zira bir kanunun gazeteci olarak tanımladığı bir kişiyi diğer bir kanunun gazeteci olarak tanımlamaması uygulamada sorunlar yaratmaktadır. Bunun en güzel örneği, Basın İş Kanunu veya Basın Kanunu'nun gazeteci olarak kabul etmediği bir kişinin Basın Kartları Yönetmeliği'ne göre gazeteci sayılmasıdır.

³⁷⁷ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.2.3.

³⁷⁸ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.2.3.

³⁷⁹ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.2.3.

³⁸⁰ Bu tarz uygulamalara bazı ülkelerde rastlanmaktadır. Örneğin; Almanya'da kadrolu çalışan bir gazeteciye, sendikaya üye olmak ve 6 ay prim ödemek koşuluyla basın kartı verilmekte ve gazeteciye basın kartı verildiği işveren kuruluşlarına, demeklere bildirilmektedir. ÇGD, s.189-190.

³⁸¹ ÇGD, s.191-192.

Günümüzde işsizliğin en yoğun yaşandığı sektörlerden biri haline gelen basın sektöründe; iş güvencesinin olmayışı, sendikal mücadelenin yerini bireyci gazetecilik anlayışının alması ve tekelleşme gibi nedenlere bağlı olarak gazetecilerin oldukça düşük ücretlerle çalışmaları³⁸², işsizlik riski karşısında korunulmalarını zorunlu kılmaktadır. Zira çalışırken dahi asgari yaşam standartlarını yakalayamayan gazetecilerin işsiz kaldıklarında büyük zorluklarla karşılaşacağı açıktır. Bu bakımdan belirli bir gelir güvencesi sağlayan işsizlik sigortası, iş ilişkisinin belirli koşullarda sona ermesi koşuluyla, belirli bir süre için gazeteciler açısından da uygulanabilir³⁸³.

Ayrıca gazetecilerin enflasyon karşısında reel ücretlerinin korunmasını sağlamak amacıyla eşel-mobil sistemi diye adlandırılan ve ücretlerin artan fiyatlar karşısında dengelenmesine olanak sağlayan sistemin gerçekleştirilmesi konusunda gerekli girişimlerin yapılması gerekmektedir³⁸⁴.

Sendikalaşma oranlarının azalması³⁸⁵ bağlamında %10 barajı toplu iş sözleşmesi akdedilebilmesini güçleştirmektedir. Sendikalı olan işyeri sayısının üç olduğu düşünülürse teşmil uygulaması bazı olumsuzluklarına rağmen³⁸⁶ çözüm önerisi olarak düşünülebilir³⁸⁷. Basın işletmelerinde sendikasızlaştırma politikaları karşısında, sadece bu işkolundaki TGS'nin mücadelesi beklenmeyerek, bu mücadeleye ülkemizdeki bütün

³⁸² Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.3.4.

³⁸³ ATILGAN, s.67; ÇGD, s.195; İşsizlik sigortasının Türkiye'de uygulanabilirliği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdurrahman AYHAN, İşsizlik Sigortası ve Türkiye'de Uygulama Olanağı, Muğla, 1995.

³⁸⁴ İsmet GİRİTLİ, Gazeteciliğin Bazı İlke ve Sorunları, İ.T.İ.A. Nihat SAYAR Ya. Ve Yardım Vakfı Ya.No:303-530, İstanbul, 1978, s.109-113.

³⁸⁵ Bu azalmaların nedenleri konusunda bkz.: Bu çalışma "Mesleki Örgütlenme Sorunları" alt başlığı.

³⁸⁶ Teşmil uygulaması, işçi sendikası ile işveren sendikası veya işverene sağlanan özerklik çerçevesi içinde bağımsız olarak üyelerine yönelik düzenleme getirebilmeleri yetkisi olarak ifade edilen "toplular iş sözleşmesi özerkliğini zedelediği için eleştirilmektedir. Bu konuda bkz.: İknur KILKIŞ, Çeşitli Ülkelerde ve Türkiye'de Teşmilin Hukuki Boyutları ve Uygulamadaki Görünümü, Kamu-İş Ya., Ankara, 1993.

³⁸⁷ Bu konuda TGS'nin çalışmalarında örgütlülüğe yönelik çözümler üretmenin gerekli olduğunu ileri sürerek, ilk aşamada mevcut hukuk düzeni içinde gazetecilik işkoluna sözleşme teşmil edilebileceğini önerdiği görülmektedir. Ayrıca TGS'nin 1995 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na başvurusu ile Anadolu Ajansı ile yaptığı toplu iş sözleşmesinin teşmil edildiği bilinmektedir. Bu konuda bkz.: ÇGD, s.109-110; Ziya SONAY, Basın Çalışanlarına Çağrı, TGS Ya., Özel Sayı, 1995, s.4; <http://www.tgs.org.tr>'den; "Teşmil Kararı", 1999, s.1-9.

gazeteci derneklerinin de benzer organizasyonların da sahip çıkmaları ve bu konuda kamuoyu yaratmaları gerekmektedir.

Ücret, istihdam ve sendikalaşma açısından yaşanan sorunların aşılmasında, gazeteciler kadar politikacılara, siyasi iktidarlara da önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Gazete ve televizyonların hukuk dışı uygulamalarının sona erdirilmesi için sıkı bir denetim mekanizmasının işletilmesi, ayrıca denetim konusunda yeni kanuni düzenlemeler yapılması acil bir zorunluluk haline gelmiştir³⁸⁸.

Gazetecilerin bazı sorunlarını kendi çabaları ile önleyebileceği de düşünülmektedir. Bu bağlamda ulusal basın birlikleri ile yerel basın birlikleri birbirlerini engelleyici değil, destekleyici çabalar göstermelidir.

Gazetecileri, çalıştıkları basın işletmelerinin yönetimine ortak eden reformlara gidilebilir. Gazetecilerin yönetime ortak olması, gazetecinin gazetesinde hisse sahibi olması ile sağlanabileceği gibi, karar alma sürecinde yönetime katılma modelinin geliştirilmesi ile de sağlanabilir³⁸⁹.

Gazetecinin gazetesinde hisse sahibi olması günümüzün serbest rekabet koşullarını öngören ekonomik yapı içerisinde ve özellikle tekelci bir görünüm arzeden basın sektöründe gerçekleşmesi olanaksızsa da, gazetecilerin sorunlarını çözmeye iyi bir alternatif olarak düşünülebilir. Gazetesinde 5 yılı dolduran her gazeteci, işletmesinin çalışan gazeteciler için ayıracağı hisse senetlerinden belirli bir oranı aşmamak koşuluyla satın alabilmelidir. Gazeteler, bu hisse senetlerini sermaye arttırımı yoluna giderek oluşturabilirler. Mevcut sermayelerinin bir kısmını hisse senedi satmak suretiyle çalışanlara devretmelerine ihtiyaç yoktur. Çalışan gazetecilere ayrılacak hisse senetleri, toplamının hiçbir zaman gazete sermayesinin belirli bir oranını geçemeyeceği de önceden kararlaştırılabilir. Ayrıca, herkesin satın alabileceği hisse miktarı, her 5 yılını

³⁸⁸ <http://www.tgs.org.tr>'den; "10 Ocak...", 1999, s.2.

³⁸⁹ ATILGAN, s.71-78; ASLAN, s.68-70.

doldurmuş olan gazetecinin hisse sahibi olabilmesini sağlayacak şekilde sınırlandırılabilir. Böylece işletmede çalışan gazeteciler de öteki sahipler gibi gazetenin yönetiminde söz sahibi olurlar ve karından hisse alırlar. Ancak, gazeteden gerek istifa, gerek emeklilik, gerek ölüm yüzünden ayrılmak durumuna gelenlerin hisselerini, işletme, o günkü rayiçler üzerinden parasını ödeyerek geri alır ve işletmede çalışanların satın almasına hazır bulundurur.

Gazetecilerin karşılaştığı sorunların çözümlenmesinde yönetime katılma alternatif bir çözüm olarak düşünülebilir. Genel olarak yönetime katılma; "çalışanın üretim faaliyetlerinde alınan kararlara, kararların uygulanmasına ve üretim faaliyetlerinin kontrolüne katılımını sağlama" şeklinde düşünülmektedir. Özellikle basın işletmelerinde yönetime katılma yaklaşımı; ürünün yani gazetenin toplumsal fonksiyonu ve gazetecinin toplumsal sorumluluğu yönünden zorunlu gözükmektedir.

Bir basın işletmesinde çalışanların çeşitli şekillerde yönetime katılması, yönetimin demokratikleşmesini sağlayabileceği gibi, gazetenin bir toplumsal kurum olarak kamu yararına hizmeti gerçekleştirebilmesine de olanak sağlayacaktır. Böyle bir uygulama sadece çalışanlara yarar sağlamayacak, ürünün yani gazetenin kamusal işlevini de güçlendirecektir³⁹⁰.

Son yıllarda basın işletmelerinde gerek ekonomik nedenlerle, gerekse yönetimdeki başarısızlık nedenleriyle, işletmelerin sahip ya da yönetim değişikliklerine gitmiş olmak zorunda kalmaları, bu iş kolunda demokratikleşmenin ya da güncel deyimle, "katılımcı yönetim" in hiç gündeme gelmemiş olmasıyla da açıklanabilir.

³⁹⁰ ÇGD, s.197.

SONUÇ

Buraya kadar değinilen hususlardan anlaşılacağı üzere, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de başlangıçta yazılı basının basım işletmeleri bünyesinde gelişen bir faaliyet olarak doğup gelişmesiyle ortaya çıkan basın sektörü, yazılı basın işletmelerinin basım işletmelerinden bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamasıyla ve işitsel-görsel basın alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak genel ekonomi içerisinde etkin bir sektör konumuna gelmiştir. Basın sektörünün kamuoyu yaratma ve şekillendirmedeki dördüncü güç olarak sahip olduğu önem, diğer sektörlerden farklı olarak bu sektörde haber ve fikir üretmek suretiyle faaliyette bulunan işletmelere ekonomik kuruluşlar olmanın ötesinde toplumsal kuruluşlar da olma özelliği kazandırmıştır. Zamanla toplumsal kuruluşlar olarak basın işletmelerinin topluma karşı sorumlulukları artmış, aynı zamanda bir ticari işletme olmalarına rağmen, salt ticari işletme gibi faaliyette bulunmamaları durumu ortaya çıkmıştır.

Basın işletmelerinin ortaya çıkış şekli ve sahip olduğu bu özellikler basın çalışanlarının çalışma koşullarını da belirlemektedir. Basın faaliyetlerinin ülkemizde XIX. Yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecine girmesi ile birlikte, devletin kimliğini korumak amacıyla seçilen "Batılılaşma Yolu" doğrultusunda bizzat devlet eliyle başlatılması, başka bir deyişle basının ülkemizde devlet basını olarak doğması, o yıllardaki gazetecilerin devlet memuru olmaları sonucunu doğurmuştur. Günümüzde Basın Kartları Yönetmeliği'ne göre basın faaliyetinde bulunmasalar da bazı devlet memurlarının gazeteci sayılmalarının nedenlerinden biri, basının devlet basını olarak doğmasının bir sonucu olarak basın alanında devlet tekelciliği düşüncesinin etkinliğini sürdürmesidir. Kısaca belirtmek gerekirse bugün ülkemizde basın işletmesinin sahip olduğu hukuki statü basın çalışanlarının iş ilişkilerinde tabi olacağı hukuki düzenlemeyi de belirlemektedir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Ülkemizde de basın çalışanları basın işletmelerinin hem ticari hem de toplumsal kuruluşlar olma özelliğine bağlı olarak faaliyetlerini yerine

getirirken, topluma ve işverene karşı sorumlulukları arasında bir denge kurmak zorunda kalmaktadır. Bu denge, gazeteciyi işveren ve devlete karşı koruyan ve bağımsız çalışabilmesini sağlayan basın özgürlüğü ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak basın çalışanlarının topluma ve işverene karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi için sadece basın özgürlüğü yeterli görülmemektedir. Bu bakımdan gazetecilik mesleğinin yoğun çalışma temposu gerektiren stresli bir iş olması, tehlikeli bir meslek bulunması ve diğer mesleklere göre ortalama yaşam süresinin en düşük olduğu meslekler grubunda yer alması gibi³⁹¹ kendine has özellikleri ile toplum içindeki yeri ve önemi nedeniyle, gazetecilerin korunulmasına yönelik özel düzenlemelere gidilmesi gereksinimi doğmuştur. Gerekli siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulların oluşması ile birlikte, bu amaçla 1952 tarihinde 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girdiği görülmektedir.

Basın İş Kanunu'na rağmen ülkemizde Kanunun yürürlüğe girdiği dönemde olduğu gibi günümüzde de, kanun koyucunun gazeteci sayılabilmenin koşullarını birbirinden farklı üç ayrı mevzuatla düzenlediği görülmektedir³⁹². Gazeteci sayılabilmenin koşullarında olduğu gibi, iş ilişkileri açısından da gazetecilerin günümüzde çok farklı hukuki düzenlemelere tabi olduğu görülmektedir. Farklı hukuki düzenlemenin temelinde basın işletmelerinin tabi olduğu hukuki rejim önemli bir rol oynamaktadır. Basın işletmesi eğer bir özel hukuk işletmesi niteliğinde ise; basın işvereni ile gazeteci arasındaki hukuki ilişki 5953 sayılı Kanun'a göre bir hizmet akdine dayanabileceği gibi, Borçlar Kanunu'na göre bir istisna veya neşir mukavelesine de dayanabilmektedir³⁹³. Basın işletmesi kamu hukuku işletmesi niteliğinde ise; basın işvereni ile gazeteci arasındaki hukuki ilişki 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na dayanabileceği gibi, TRT Kurumu Kanunu'na da dayanabilmektedir³⁹⁴. Sonuçta gazetecilerin çok farklı kanuni düzenlemelere tabi olmaları, gazetecilerin korunulmaları bakımından birbirinden farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Nitekim 5953 sayılı Kanun kapsamında çalışan gazetecilerin 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar elde ettiği kazanımlardan devlet

³⁹¹ Bkz.: Bu çalışma, İkinci Bölüm, 1.2.1.1.2.

³⁹² Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.2.

³⁹³ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.3.

³⁹⁴ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.2.3.3.

memuru statüsünde çalışan gazetecilerin yararlandığı söylenemez. Aynı şekilde devlet memuru gazetecilerin sahip olduğu iş güvencesine de 5953 sayılı Kanuna göre çalışan gazetecilerin sahip olduğu söylenemez³⁹⁵. Bu bağlamda diğer mesleklerde olduğu gibi gazeteciler arasında kanuni eşitliğin sağlanabilmesi açısından yeknesak düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir.

1952 yılında Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte bu kanun kapsamına giren gazeteciler, diğer İş Kanunlarında dahi düzenleme konusu yapılmayan oldukça ileri düzeyde haklar elde etmişlerdir³⁹⁶. 1961 Anayasasına uygun olarak 1963 yılında 274 ve 275 sayılı Kanunların yürürlüğe girmesi ile birlikte, 5953 sayılı Kanun kapsamında sağlanan hakların bu kimseler için sendikalaşmaya bağlı olarak toplu iş sözleşmeleri ile daha ileri düzeylere götürüldüğü görülmektedir. Bu gelişmeler, belirtildiği üzere sadece Basın İş Kanunu kapsamında çalışan gazetecilere yöneliktir. Bu nedenle de serbest gazeteciler, stajyer gazeteciler ve 657 sayılı Kanun ile TRT Kurumu Kanunu'na göre çalışan gazeteciler açısından aynı gelişmelerin sağlandığı söylenemez. Ancak 1980 yılına gelindiğinde tüm gazeteciler açısından küreselleşmeye bağlı olarak yaşanan teknolojik gelişmelerin ve liberal eğilimlerin artması gibi nedenlerle hepsini kapsar oldukça yeni bir süreç başlamıştır³⁹⁷.

Yaşanan gelişmelere bağlı olarak 1980 yılı ile başlayan bu yeni süreçte, küreselleşme ile ortaya çıkan yeni ekonomik, siyasal, hukuksal ve toplumsal yapılanma çerçevesinde basının öneminin artmasına bağlı olarak, basın işletmelerinin genel ekonomi içerisinde etkin bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Bu nedenle basın 1980'lerden sonra çok aşırı bir biçimde güçlendiği ve ulusal iradeyi aşan bir güç kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye açısından basın, toplumsal yaşamı çok köklü biçimde etkileyecek "dördüncü güç" olmaktan öte, adeta "tek güç" olma konumuna gelmiştir.

³⁹⁵ Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, 2.3.

³⁹⁶ Bkz.: Bu çalışma, İkinci Bölüm, 1.2.

³⁹⁷ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm.

Küreselleşme ile rekabetçi piyasa koşulları egemen kılınmaya çalışıldığı halde, günümüzde basın işletmeleri, küreselleşmenin öngördüğü rekabetçi yapıdan uzak, kapitalist pazar tanımları kapsamında "tekelci rekabet piyasasının" tipik örneğini oluşturmaktadır. Zira çok sayıda gazete, televizyon ve radyo işletmesinden birkaçı basın piyasasının büyük bir kısmına hakimdir³⁹⁸. Ayrıca bu işletmeler, sıkı bir rekabet içinde gibi gözükseler de, tekelleşme özelliği taşıyan anlaşmalar yapabilmekte başka bir deyişle ortak çıkarlar doğrultusunda hareket edebilmektedirler.

Türkiye'de 1980'li yıllarda batı ülkeleriyle hemen hemen aynı zamanda başlayan ve yapısal bir dönüşümü amaçlayan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci başka bir deyişle küreselleşme süreci ile birlikte basın sektörü açısından en çarpıcı değişim, radyo ve televizyon işletmeciliği alanında yaşanmış ve daha önce devlet tekelinde olan radyo ve televizyon işletmeciliğinde özel sektör egemen olmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin etkileri sonucu, rekabet edebilme kaygısına bağlı olarak, güçlü mali yapıda olan, ilan ve reklam geliri elde edebilen basın işletmelerinin ayakta kaldığı, diğerlerinin ise piyasadan çekildiği veya el değiştirdiği bir sürece girilmiştir. Bu süreç içerisinde basın sektörüne farklı alanlarda faaliyet gösteren sermaye sahipleri el atmış ve bu durum basın işletmelerinin mülkiyet biçimlerinde değişikliğe neden olmuştur. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak özel radyo ve televizyonların sayısının 1990'ını izleyerek hızla artmasıyla birlikte, izlenen ekonomik politikalara ve rekabet kaygısına bağlı olarak, basın sektöründe tekelleşme olgusu yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca 1980 sonrasında liberal eğilimlere paralel olarak teknolojik değişiklikler gibi nedenlerle, basın sektöründe kamu hizmetine dönük işletmecilik anlayışı, yerini belirgin bir şekilde ticari işletmecilik anlayışına bırakmıştır³⁹⁹.

1980'i izleyen yıllarda tüm çalışanlar açısından olduğu gibi gazeteciler açısından da yeni bir dönemin başladığı söylenilebilir. Zira 1980 sonrası yaşanan sosyal ve ekonomik

³⁹⁸ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 1.2.

³⁹⁹ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 1.2.

değişimlere paralel olarak ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde hiçbir toplumsal olgunun kendisini yoğun bir biçimde çevreleyen küreselleşme olgusundan bağımsız olduğu düşünülemez. Bu bağlamda günümüzde ülkemizde basın sektöründe yaşanan gelişmelere bağlı olarak basın çalışanlarının yaşadığı çalışma yaşamına ilişkin sorunların küreselleşmenin etkileri bakımından değerlendirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin toplumsal etkileri olarak da ifade edilen işsizlik, ücretlerin düşmesi, çalışma koşullarının kötüleşmesi ve sendikaların gücünü kaybetmesi gibi çalışma yaşamına ilişkin olumsuz sonuçlarının ülkemizde de basın çalışanları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Gerçekten de ülkemizde işsizliğin ve ücretlerin en düşük olduğu sektörlerden biri basın sektörüdür. Gerek tekelleşmiş basın işletmelerinde, gerekse diğer basın işletmelerinde çalışanlar için 5953 ve 1475 sayılı Kanun hükümlerine uyulduğu söylenemez⁴⁰⁰. Bireyciliğin egemen olduğu sistem içerisinde, çok az basın çalışanı astronomik ücretler almakta iken, büyük çoğunluk kanuni hak ve güvencelerden yoksun çalışmaktadır. Aynı zamanda sendikalaşma oranlarının diğer işkollarında olduğu gibi gazetecilik işkolunda da azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda basın çalışanlarının çıkarlarını savunmada ve demokrasi mücadelesinde ülkemizde uzun yıllardır önemli bir rol üstlenmiş olan sendikal hareketin, önemli bir toplumsal kurum olma özelliğini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu söylenilebilir. Şüphesiz bu tehlike sadece basın çalışanları için değil tüm çalışanlar için geçerlidir.

Sendikal hareketin geleneksel muhalefet rolüne fırsat tanımayan yeni endüstriyel örgütlenme ve yönetim uygulamalarının küresel olarak benimsenmesi gibi siyasal ve ekonomik dönüşümlere bağlı olarak sendikaların emek-pazar sorunlarına eğilmekte başarılı olamayışı, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de basın çalışanları açısından elde edilen kazanımların yitirilmesine neden olmuştur. Genel olarak sendikacılığı etkileyen bu gelişimlerin dışında, ülkemizde sendikasızlaştırma politikaları, mesleki örgütlenmedeki bölünmeler, mesleki çıkarların korunmasında bireyci anlayışın yaygınlık

⁴⁰⁰ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.1.

kazanması ve gazetecilerin sendikalara olan güvensizliği gibi faktörler de gazeteci sendikalarının etkinliğinin azalmasında etkili olmuştur⁴⁰¹.

Basın çalışanlarının yaşadığını ifade ettiğimiz bu sorunlarını çözümlenmeye yönelik olarak öncelikle tekelleşmenin önlenilmesi veya tekelleşmenin ve teknolojik gelişmelerin olumsuz etkilerini gidermeye yönelik olarak yukarıda ilgili kısımda üzerinde durarak belirttiğimiz⁴⁰² tedbirlerin diğer aynı kısımda belirtilen tedbirlerle birlikte alınması gerekmektedir. Gazetecilerin ve kuruluşlarının bizzat kendilerinin göstereceği mücadelelerle birlikte, yapılması gereken kanuni düzenlemeler, ücret, işsizlik ve sendikalaşma konusunda basın çalışanlarının yaşadığı sorunların aşılmasında katkı sağlayacaktır.

⁴⁰¹ Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.4.3.

⁴⁰² Bkz.: Bu çalışma, Üçüncü Bölüm, 2.5.

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin. **Halk Efkarı ve Mefhumu ve Tesir Sahaları**, A.Ü.S.B.F. Ya., Ankara, 1956.
- _____. "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, C.XVI, S.1(Mart 1961).
- Adams, Roy J. (Çev. Dereli, Toker). "Küreselleşme ve Endüstri İlişkileri Sistemlerinin Dönüşümü", **IV. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi 24-25 Kasım 1994**, Kamu-İş Ya., Ankara, 1995.
- Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, B.6, Ankara, 1997.
- Akyüz, Müfit-Ertel, Nesrin. **Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Dünya Ya.No:42, B.2, İstanbul, 1989.
- Alemdar, Zeynep. **Oyunun Kuralı "Basında Özdenetim"**, Bilgi Yayınevi, B:1, Ankara, 1992.
- Altan, Ö. Zühtü. **Sosyal Politika**, Anadolu Üniv. Ya.No:886, AÖF. Ya.No:474, Eskişehir, 1995.
- Altun, Abdülrezak. **Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler**, ÇGD Ya.No:15, B.1, Ankara, 1995.
- _____. **Basında Çalışma Yaşamı ve Sendikalaşmanın Sorunları Anket Değerlendirme Raporu**, TGS Ya., Ankara, 1995.
- Arkan, Sabih. **Ticari İşletme Hukuku**, Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Ya.No:276, Ankara, 1993.
- Aslan, İffet. "Teknolojinin Yarattığı Tehlikelere Rağmen Basın Özgürlüğü Güvence Altına Alınabilir mi?", **2. Türk Basın Kurultayına Sunulacak Tebliğler**, BYGM Ya., Ankara, 1975.
- Ataay, İsmail. "Türk Basınında Personel Yönetimi", **İletişim Olayları ve Türk Basının Sorunları**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, B.1, Ankara, 1984.
- Atılğan, Semra. **Gazetecilerin Korunması**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:36, İstanbul, 1991.
- _____. "Türk Basınında Finans Problemleri", **Marmara İletişim Dergisi**, S.1, İstanbul, 1992.

- Ay, M. Nihat. **Sosyal Politika Açısından Ücretle Çalışan Gazetecilerin Korunması**, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir, 1981.
- _____. **Türkiye'de Toplu Pazarlık Düzeninde Ücret Oluşumu**, Memleket Matbaası, İzmir, 1969.
- Ayhan, Abdurrahman. **İşsizlik Sigortası ve Türkiye'de Uygulama Olanığı**, Muğla, 1995.
- Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü. **Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü**, Ankara, 1998.
- Başkut, Cevat Fehmi. **Gazetecilik Dersleri**, İ.Ü.İ.F. Gazetecilik Enstitüsü Ya.No:8, İstanbul, 1967.
- Berberoğlu, Güneş. **Basın İşletmelerinin Organizasyon Yapıları ve Yönetim Şekilleri**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:34, Tezler Dizisi:4, İstanbul, 1991.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.
- Berksoy, Taner. "Medyada Tekelleşme", **Basın Kendini Sorguluyor**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996.
- Berksoy, Turgay. "Basın Ekonomisi ve Promosyon", **Marmara İletişim Dergisi**, S.3, 1999.
- Besen, Haluk. **Türkiye'de Gazetecilik**, Gazeteler, Gazeteciler, İstanbul, 1997.
- Bodur, Feyyaz. **Yerel Basında Yönetim ve Örgüt Yapısı**, Anadolu Üniv. Ya.No:1000, AÖF Ya.No:556, Eskişehir, 1997.
- Bohere, G.(Çev. Süral, Nurhan). **Gazetecilik Mesleği**, ILO Ya., Ankara, 1986.
- Büyükerşen, Yılmaz. "Ekonomik Kalkınmada İletişimin Önemi", **Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar**, Hürriyet Vakfı Eğitim Ya.No:3, İstanbul, 1983.
- _____. "Medyada Tekelleşme", **Basın Kendini Sorguluyor**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996.
- Centel, Tankut. **İş Hukukunda Ücret**, İstanbul, 1988.
- Civaoğlu, Güneri. "Türk Basınının Personel Sorunu (Uygulama Bakımından)", **İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, Ankara, 1984.

- Çağdaş Gazeteciler Derneği. **Basın Kurultayı 92**, Ya.No:7, B.1, Ankara, 1993.
- Çelik, Nuri. **İş Hukuku Dersleri**, Beta Ya.No:473, Hukuk Dizisi:205, B.14, İstanbul, 1998.
- Çenberci, Mustafa. **Sosyal Sigortalar Kanunu Şerhi**, Yeni Bası, Ankara, 1985.
- _____. **İş Kanunu Şerhi**, B.4, Ankara, 1978.
- Çölaşan, Emin. **Hürriyet Gazetesi**, 13 Haziran 1992 tarihli köşe yazısı.
- Danışman, Ahmet. **Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri**, A.Ü.B.Y.Y.O. Ya.No:1, Ankara, 1986.
- Demirkent, Nezi. **Sayfa Sayfa Gazetecilik**, Altın Kitaplar Ya., B.1, İstanbul, 1982.
- _____. "Medyanın Genel Sorunları", **Basın Kendini Sorguluyor**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996.
- Denoyer, Pierre (Çev. Cemgil, Adnan). **Modern Basın**, Remzi Kitabevi, Kültür Serisi:29, İstanbul, 1963.
- Directorate General of Press&Information of Turkish Republic, **Press Guide**, Ankara, 1998.
- Dönmezer, Sulhi. **Basın Hukuku**, İ.Ü.H.F. Ya.No:303, İstanbul, 1968.
- _____. **Basın ve Hukuku**, İ.Ü.H.F. Ya.No:500, B.4, İstanbul, 1976.
- Ediboğlu, Fatih. "Türk Basınında Finans (Uygulamacı Yaklaşım)", **İletişim Olayları ve Türk Basının Sorunları**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, B.1, Ankara, 1984.
- Eke, Abdülhalim. "Sözleşmeli Personel Uygulaması ve Anayasa Mahkemesi Kararı", **Amme İdaresi Dergisi**, C.XXII, S.4, Aralık 1989.
- Ekin, Nusret. "Değişim ve Sendikaların Geleceği", **Mercek**, MESS Ya., Nisan 1996.
- Ekmekçi, Mustafa. "Basın Kartlarına İlişkin Öneri ve Eleştiriler", **Basın Güncesi**, ÇGD. Ya.No:9, B.1, Ankara, 1994.
- Elbir, Halid Kemal. "İş Hukukunda Yorum", **İş Hukuku Dergisi**, C.I, S.1 (Ocak 1969).
- Engwall, Lars. **Newspaper As Organizations**, Westmead: Teakfield Ltd., 1978.

- Erkul, İhsan. **Türk İş Hukuku, 1475 Sayılı İş Kanunu ve Uygulaması**, Anadolu Üniv. Basımevi, C.I, Eskişehir, 1985.
- _____. **Türk İş Hukuku, 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve Uygulaması**, Anadolu Üniv. Basımevi, C.II, B.2, Eskişehir, 1991.
- Erman, Sahir. **Sistematik İzahlı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat'a Ek**, Hak Kitabevi, İstanbul, 1954.
- Ertuğ, Hasan Refik. **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, İ.Ü.İ.F. Ya.No:1492, C.I, İstanbul, 1970.
- _____. "Gazetecilikte Meslek İçi Eğitim Konusunda Tebliğ", **2. Türk Basın Kurultayına Sunulacak Tebliğler**, BYGM Ya., Ankara, 1975.
- Esener, Turhan. **İş Hukuku**, B.3, A.Ü.H.F. Ya.No:432, Ankara, 1978.
- Evlilyagil, Şevket. **Basın ve Basım İşletmeciliği Ders Notları**, Ajanstürk Bilim Ya.No:4, Ankara, 1977.
- Friedrich Ebert Stiftung. **Türk Medya Sektöründe Yoğunlaşma Hareketleri ve Beklenen Etkiler**, EKONOMİ FORUMU, İstanbul, 1998.
- George, Susan. "Küreselleşme, Güç ve Sendikaların Rolü", **Küreselleşmeye Karşı Sosyal Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Sendikaların Toplumsal Görevi Harb-İş Konferansları-2**, Ankara, 1997.
- Gerek, Nüvit. **Türkiye'de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği**, Türk Metal Sendikası Ya., Ankara, 1998.
- Gerek, Sevgi. **Türkiye'de Asgari Ücretler ve Enflasyon 1994-1999**, Anadolu Üniv. Ya.No:1094, Eskişehir, 1999.
- Gevgilili, Ali. **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi**, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk, Bağlam Ya., İstanbul, 1990.
- Giritli, İsmet. **Gazeteciliğin Bazı İlke ve Sorunları**, İ.İ.T.İ.A. Nihat SAYAR Ya. Ve Yardım Vakfı Ya.No:303-530, İstanbul, 1978.
- Görgülü, Güventürk. **Basında Ekonomik Bağımlılık**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:2, Tezler Dizisi:3, İstanbul, 1991.
- Gürtan, Kenan. "Türkiye'de Ücret İstatistikleri ve Ücret Tahavvülleri", **Sosyal Siyaset Konferansları**, 12. Kitap, İ.Ü. Ya.No:905, İ.F. Ya.No:121, İstanbul, 1961.

- Güven, Ercan-Aydın, Ufuk. **İş Hukuku**, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Ya.No:114, Eskişehir, 1999.
- Güvenir, O. Murat. **Kitle İletişim Sistemleri Açısından Batı'da ve Türkiye'de Gazeteciliğin Gelişim Evreleri**, Ankara, 1991.
- _____. **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:31, Tezler Dizisi:2, B.1, İstanbul, 1991.
- Hyman, Richard (Çev. Selamoğlu, Ahmet). "AB, Ekonomik Globalleşme ve Endüstri İlişkileri", **IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi 24-25 Kasım 1994**, Kamu-İş Ya., Ankara, 1995.
- IFJ. "Sydney Deklaration", 10 February 1989.
- IFJ/AJA. "News Unlimited-Journalism and Global Ownership", Sydney, 1989.
- ILO. **ISCO-88 International Standard Classification of Occupations**, Geneva, 1990.
- İşıklı, Alpaslan. "Küreselleşme ve Endüstri İlişkileri", **IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi 24-25 Kasım 1994**, Kamu-İş Ya., Ankara, 1995.
- İçel, Kayıhan. **Kitle Haberleşme Hukuku**, İ.Ü.H.F. Ya.No:540, İstanbul, 1977.
- İmregün, Oğuz. **Kara Ticareti Hukuku Dersleri**, Gür-Ay Matbaası, B.9, İstanbul, 1991.
- İnuğur, M. Nuri. **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, B:2, İstanbul, 1982.
- İskit, S. Rıfat. **Birinci Basın Kongresi**, Basın Direktörlüğü Ya., Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
- _____. **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü Ya., İstanbul, 1939.
- _____. **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Ya., Ankara, 1943.
- Kapani, Münci. **Kamu Hürriyetleri**, A.Ü.H.F. Ya.No:264, Ankara, 1970.
- Kardeş, Fethi-Aktaş, İ. Yaşar (Derleyen). **Basın Kanunu ve Basınla İlgili Kanun Hükümleri**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Haber ve Yayın Hizmetleri Müdürlüğü Ya., Ankara, 1965.

- Kayacan, İsa. **Dünya'da ve Türkiye'de Gazetecilik**, Basınımızın Anadolu Cephesi, Ece Ya.No:101, İka Dizisi:99, Ankara, 1996.
- Kejanlıoğlu, D. Beybin. "Türk Basınında Demokrasi: Milliyet Gazetesi Örneği (1971)", **A.Ü.S.B.F. Dergisi-Prof. Dr. Turan Güneş'e Armağan**, C.L, S.3-4 (Haziran-Aralık 1995).
- Kılış, İlknur. **Çeşitli Ülkelerde ve Türkiye'de Teşmilin Hukuki Boyutları ve Uygulamadaki Görünümü**, Kamu-İş Ya., Ankara, 1993.
- Koloğlu, Orhan. **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Ya., Cep Üniversitesi Serisi, İstanbul, 1992.
- Koray, Meryem. "Değişen Koşullarda Sendikalar İçin Bazı Temel Tartışma Noktaları", **İnsan, Toplum, Bilim**, Kavram Ya.No:122, Ekonomiye Yaklaşım:8, B.1, İstanbul, 1996.
- Kurtböke, Oktay. "İletişim Teknolojilerinin Genel Görünümü", **Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği 1982 Yılı II. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Eğitim Ya.No:2, İstanbul, ?.
- _____. "Basında Otomasyon", **BANKSİS 2. Uluslararası Semineri** 26-28 Mayıs 1986, BANKSİS Ya.No:23, İstanbul, 1987.
- Kurtulmuş, Numan. **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İz Ya., İstanbul, 1996.
- Kutal, Metin. **Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret**, İ.Ü. Ya.No:1409, İstanbul, 1969.
- Lıemt, Gijbert Van (Çev. Saymen, Recep). "Küreselleşme, İnfomal İstihdam ve Sosyal Damping", **II. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi** 30 Kasım-1 Aralık 1995, Kamu-İş Ya., Ankara, 1996.
- Mengi, Güngör. "Türk Basınında Teknolojik Gelişmeler", **İletişim Olayları ve Türk Basının Sorunları**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, B.1, Ankara, 1984.
- Muğer, Şener. "Küreselleşme", **Mercek**, MESS Ya., Temmuz 1997.
- Nadaroğlu, Halil. **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Ya., İstanbul, 1989.
- Nebiler, Halil. **Medyanın Ekonomi Politikası**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Oğuzman, Kemal. "Gazetecilerin Mesleki ve Sosyal Hakları ve Bunların Korunması", **İ.Ü.H.F. Mecmuası**, C.XXXII, S.2-4, 1967.

- Okay, Suphi Nahit. "Basın Sanayiinde Çalışma Mevzuatı Prensipleri", **Sosyal Siyaset Konferansları**, 21. Kitap, İ.Ü.İ.F. Ya.No:273, İstanbul, 1970.
- Oluç, Mehmet. "Türk Basınında İşletmecilik (Akademik Yaklaşım)", **İletişim Olayları ve Türk Basının Sorunları**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:17, Ankara, 1984.
- Önsal, Naci. **Ücretler ve Toplu Pazarlık Sisteminde Ücretlerin Oluşumu (Ders Notları)**, Kamu-İş Ya., Ankara, 1992.
- Oskay, Ünsal. **Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon**, A.Ü.S.B.F. Ya.No:136, Ankara, 1971.
- _____. **Kitle İletişim İşlevleri**, A.Ü.S.B.F. Ya., Ankara, 1982.
- Öke, M. Kemal. **Gazeteci: Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme**, ÇGD Ya.No:11, B.1, Ankara, 1994.
- Özek, Çetin. **Türk Basın Hukuku**, İ.Ü.H.F. Ya.No.53, İstanbul, 1978.
- _____. "Basın Hukukumuzda Göre Fikir İşçileri İle İşverenler Arasındaki Hukuki Münasebet", **İ.Ü.H.F. Mecmuası**, C.XXVIII, S.11, 1962.
- _____. "Medyada Tekelleşme", **Basın Kendini Sorguluyor**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:43, İstanbul, 1996.
- Özgen, Mahmut İhsan. **Basın Ahlak Kuralları ve Yasalar**, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1988.
- Özkan, Işık. **Basım ve Basın İşletmeciliği**, Bilgehan İşletmecilik Ya., İzmir, 1989.
- Özkaplan, Nurcan. **Sendikalar ve Ekonomik Etkileri**, Kavram Ya.No:52, İstanbul, 1994.
- _____. "Sendikal Hareket ve İşgücü Piyasalarında Yeni Eğilimler", **Türk-İş / 97Yılığ**, Türk-İş Araştırma Merkezi Ya., Ankara, ?.
- Perrow, Charles. **Complex Organizations, A Critical Essay**, New York, Random House, Inc., 1986.
- Sağnak, Mehmet. **Medya-Politik**, Eti Ya., İstanbul, 1996.
- Saracel, Nüket. **Gece Çalışması ve Türk İş Hukukunda Gece Çalışmasının Düzenlenmesi Esasları**, Anadolu Ün. Ya.No:209, İ.İ.B.F. Ya.No:44, Eskişehir, 1987.

- Sayılğan, Şevket. "Toplumun Değişim Sürecinde Basının Durumu", **Yerel Basın Kurultayı-Bildiriler**, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Ya., ?, ?.
- Seyidoğlu, Halil. **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Ya.No:4, Ankara, 1992.
- Sezergil, Tunçer. **Basın ve Basım Teknolojisi**, Bilimsel Matbaacılık Hizmetleri, İstanbul, 1990.
- Sonay, Ziya. **Basın Çalışanlarına Çağrı**, TGS Ya., Özel Sayı, 1995.
- Soysal, Mümtaz. **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, B.7, İstanbul, 1986.
- Söylemez, Alev. **Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği**, Haberal Eğitim Vakfı Ya., Ankara, 1998.
- Sözer, Ali Nazım. "Hamilelik ve İş Hukukundaki Sonuçlar", **Adalet Dergisi**, Kasım-Aralık 1982, s.1049-1072.
- Tamer, Erdoğan. **Basın, Reklam ve Kamuoyu**, Gazeteciler Cemiyeti Ya., Ankara, 1986.
- TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu, **İnceleme Raporu**, Ankara, 1992.
- Tekin, Cengiz (Editör). **İnsan İletişiminin Boyutları**, Anadolu Üniv. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Ya.No:003, Eskişehir, 1988.
- Tezmen, Naim. **En Son İçtihat ve Değişikliklerle Türkiye'de İş Hukuku ve Sosyal Sigortalar Mevzuatı**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, B.8; İstanbul, 1972.
- TGS. **Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi-TGC**, İstanbul, 1998.
- _____. **10.01.1997 Tarihli Cumhurbaşkanı'na Sunulan Rapor**, 1997.
- _____. **TGS ile Anadolu Ajansı 17. Dönem Toplu İş Sözleşmesi (1.10.1996-30.9.1998)**, 1996.
- _____. **TGS ile Cumhuriyet Gazetesi 5. Dönem Toplu İş Sözleşmesi (1.1.1999-31.12.2000)**, 1999.
- Thomas, Henk. **Küreselleşme ve Üçüncü Dünya Sendikaları "Hızlı Ekonomik Değişimin Getirdiği Sorunlar"**, Türk Harb-İş Sendikası Ya., Ankara, 1999.

- Tokgöz, Oya. "Gazetecilik Araştırmalarının Önemi", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, C.XXVII, S.4 (Aralık 1972).
- _____. **Temel Gazetecilik**, A.Ü.S.B.F. Ya.No:476, Ankara, 1981.
- _____. "Çağımız Gazeteciliğinin Özellikleri", **A.Ü.S.B.F. BYYO. Yıllığı**, Ankara, 1973.
- _____. "Gazetecilik Yapan İletişim Araçlarında Gelişim: Elektronik Gazete", **Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişim ve Yazılı Basının Geleceği 1982 Yılı II. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Eğitim Ya.No:2, İstanbul, ?.
- Topuz, Hıfzı. **100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, B.2, İstanbul, 1996.
- Topuz-Alemdar-Kaya-Kurtböke-Orki. **Basında Tekelleşmeler; TÜSES VE İLAD Ortak Ya.**, İstanbul, 1989.
- Tuncay, A. Can. **Hukuki Yönden Basında İşçi-İşveren İlişkileri**, Evrim Basım-Yayım-Dağıtım Ya.No:24, Hukuk Dizisi:13, İstanbul, 1989.
- Tunçomağ, Kenan. "Türk İş Hukukunda Son Gelişmeler", **İ.Ü.H.F. Mecmuası**, C.XXXVII, S.1-4, 1972.
- Turan, Kamil. "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı", **İş Hukuku Ve İktisat Dergisi**, Kamu-İş Ya.No:3, C.III, Ocak 1994.
- Turanlı, Rona. **Mikro Ekonomik Analiz**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Tutar, Hilmi. **21. Yüzyılda Türk Basını**, Ankara, 1993.
- Türk Dil Kurumu. **Türkçe Sözlük**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, Ankara, 1988.
- Türk-İş. **Türk-İş/97 Yıllığı, "96'dan 97'ye Değişimin Dinamikleri"**, Türk-İş Araştırma Merkezi Ya., C.I, Ankara, ?.
- Uysal, Asiye. **Türk Basınında Muhabir**, Gazeteciler Cemiyeti Ya.No:22, İstanbul, 1987.
- Yavuz, Cevdet. **Türk Medeni Hukuku ve Borçlar Hukuku Mevzuatı**, Beta Ya.No:147, C.I, İstanbul, 1988.
- Yorgun, Sayım. "Küreselleşme Sürecinde Sendikalar", **Mercek**, MESS Ya., Yıl:3, S.12 (Aralık 1998).

Yüksel, A. Haluk-Demiray, Uğur. **Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri**, Anadolu Üniv. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Ya.No:002, Eskişehir, 1988.

Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, S.1, Ankara, 1964.

Basın Almanacağı, Yıl:1, S.1, Mart 1968.

Basın Birliği Kanunu, R.G., T.14.7.1938, S.3959.

Basın Kartları Yönetmeliği, R.G., T.09.08.1998, S.23428.

Çimento İşveren Dergisi, Ocak 1994.

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Ya., İstanbul, 1996.

<http://www.ankara.ilef.edu.tr>'den; İrfan Erdoğan, "Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği", 1999.

_____. Selecen DALBUDAK, "Türkiye'de Basın İşletmeciliğinin Doğuşu ve Gelişimi", Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Ya., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

<http://www.tgs.org.tr>'den; "Teşmil Kararı", 1999.

_____. "Kadro Kanunu Önerisi", 1999.

_____. "Basın Meslek Örgütlerinden Ortak Açıklama", 1999.

_____. "Gazeteci Kimdir", 1999.

_____. "Medyada Vahşi Kapitalizm Uygulamaları -2-", 4.1.1999.

_____. "10 Ocak Çalışan Gazeteciler Günü", 1999.

_____. "Karteller 212'ye Karşı Savaş Açtı -1-", 4.1.1999.

_____. "UBA Kapatıldı UBA Çalışanları, Sendikalarının Öncülüğünde 4 Gün Boyunca İşyerini Terketmeme Eylemi Yaparak Kıdem ve İhbar Tazminatı Aldılar", 1999.

_____. "Günlük Haber Gazetesinde 20 Gazetecinin İşine Son Verildi", 1999.

<http://www.türkmedya.com.tr>'den; "Türkmedya", 1999.